

**Character International, Inc.
Dallas, Texas, USA
and**

**Ivano-Frankivsk College
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**

**Proceedings
of the International Conference on the
Psychological Aspects of a Child's Character
Formation**

**Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної
конференції «Психологічні аспекти
формування
характеру дитини»**

Ivano-Frankivsk
April 3-4 , 2019

Character International, Inc.
Dallas, Texas, USA
and
Ivano-Frankivsk College
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»

Proceedings
of the International Conference on the Psychological Aspects of
a Child's Character Formation

Збірник матеріалів
I Міжнародної науково-практичної конференції
«Психологічні аспекти формування
характеру дитини»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Івано-Франківськ
«НАІР»
2019

УДК 159.922.7

Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні аспекти формування характеру дитини». – Івано-Франківськ: НАІР, 2019. – 188 с.

У рамках програми «Character International, Inc» 3-4 квітня 2019 року відбулася I Міжнародна науково-практична конференція «Психологічні аспекти формування характеру дитини».

У збірнику містяться науково-практичні дослідження психолого-педагогічних аспектів формування характеру дитини, вирішення наукових та освітніх проблем у сучасних тенденціях розвитку особистості.

Призначений для науковців, викладачів, студентів ВНЗ різних рівнів акредитації.

Організаційний комітет конференції

Голова оргкомітету:

Москаленко Ю. М., директор Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат філософських наук, професор, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Заступник голови оргкомітету:

Нестеренко С. В., заступник директора з навчально-виховної роботи Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Члени оргкомітету:

Максимчук Г. М., завідувач Творчої лабораторії вивчення формування характеру дитини, голова циклової комісії дисциплін професійної та практичної підготовки (спеціальність «Початкова освіта») Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, психолог, арт-терапевт.

Селепій О. Д., голова циклової комісії дисциплін професійної та практичної підготовки (спеціальність «Дошкільна освіта») Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», спеціаліст вищої категорії, викладач-методист.

Редакційна колегія: Москаленко Ю. М. (*головний редактор*), Максимчук Г. М., (*заступник головного редактора*), Горецька О.П. (*коректор*).

Видання матеріалів конференції здійснене за фінансової підтримки Джона Д. Кука, доктора психологічних наук, члена Американської асоціації психотерапії та фінансової підтримки міжнародної програми «Character International, Inc».

За достовірність викладених фактів відповідають автори.

ВСТУПНЕ СЛОВО

МОРАЛЬНИЙ ВАКУУМ ТА МОРАЛЬНІ ПОЧИНАННЯ

Джон Кук

Для мене честь бути сьогодні тут. Я завдячую директорів, адміністрації та педагогічному колективу коледжу за привілей брати участь у роботі конференції задля популяризації Виховання Характеру.

Наша програма Виховання Характеру Дітей завершила свій четвертий рік і розпочала п'ятий. Ми підготували сотні студентів. Сотні пройшли всі етапи й здобули сертифікати Тренерів Характеру. Вони матимуть змогу тренувати інших, коли завершать навчання та перейдуть до роботи в класі. На початку нашої конференції та безцінного обміну думками я заохочую вас ділитися ідеями, вашими напрацюваннями, успішними й не дуже. Я заохочую вас ставити запитання. Майбутнє громадян наших країн і нашого світу чекає, коли ми виховаємо наших дітей людьми характеру. Ми хочемо, щоб вони вміли чинити правильно й добре. Виховання хорошого характеру в інтересах кожного з нас.

На наших заняттях ми наголошуємо на трьох аспектах розвитку характеру: звички, цінності та мораль. Ми знаємо, що звички – це та поведінка, яку ми набуваємо автоматично, не задумуючись, у результаті численних повторень. Деякі звички гарні, деякі погані, деякі просто є (вони не мають позитивного чи негативного забарвлення). Наші звички формують основу, на якій будуються наші цінності. Цінності, ідеї, переконання та занепокоєння формують нашу мораль, яка має силу переконати та спонукати нас діяти правильно чи неправильно, добре чи погано, залежно від того, якою вона є.

Я хотів би трохи часу присвятити обговоренню моралі. Я хотів би запропонувати розглянути два аспекти. Перше – особисту мораль, мораль кожного індивіда, та колективну мораль, моральні стандарти нашого суспільства та країни. Ми на

порозі створення моральної спадщини. З чого вона складатиметься? Чи вдасться нам спонукати наших дітей бути людьми характеру, або ми повернемося до морального вакууму? Поговорімо про визначення вакууму. Вакуум – це незаповнений простір, порожнеча, нічого, відсутність змісту. Вакуум, залишений без нагляду, заповнюється будь-чим. Це може бути щось добре й правильне або так само й щось погане та неправильне. Без відповідних повчань та вказівок від нас з вами як учителів, батьків та зацікавлених громадян наші діти залишені напризволяще.

У 1998 році ураган Мітч, четвертий за силою ураган в Атлантичному океані за всю історію, зруйнував більшу частину Гондурасу. Найсильніший удар дістався найбільш незахищеному населенню сільської місцевості в горах та в занедбаних містах. За 20 років до урагану, через ряд політичних заходів, тягар оподаткування був перекладений на плечі бідного населення, а ресурси зосереджені на експорті врожаю, що змусило фермерів перебратися до менш придатних для землеробства гірських районів, що, у свою чергу, призвело до спустошення лісів. Ці заходи поставили й без того незахищене населення в ще більш вразливе становище, коли почався ураган, оскільки верхній шар землі був змитий, а зсуви зруйнували ферми в горах.

Погляньмо на це фото хвилинку. Що ви на ньому бачите?

Міст, річку, землю. Але де дорога до моста й від моста? Де річка? Шторм розмив усі дороги й змінив русло річки. Залишився міст, який не з'єднує дороги й не пересікає річку. Це хороший

міст, добре спроектований, він вистояв у найстрашнішому штормі, якого зазнав Гондурас. Але чи відповідає його міцна та гарна конструкція своїй меті? І яка була його мета? Він мав поєднати дороги через річку. Натомість залишився вакуум. Цей вакуум буде заповнений будь-чим, що дозволить знову перетинати річку, але міст буде вже не таким міцним і функціональним, як оригінал.

Якщо ми не будемо обережні з нашою програмою характеру та освітою з виховання характеру, вона стане як цей міст Чолутека. Вона здаватиметься добре, добре продуманою, розробленою найкращими. Вона відповідатиме всім критеріям для оцінки її успішності. Це може бути ідеальна програма. Вона просто ніяк не застосовується. Вона залишається в наших навчальних планах та на робочому столі. Ми даємо їй визначення та присвячуємо час, але вона не йде далі цього.

Мої друзі та колеги, виховання характеру не полягає в гарних підручниках, ідеальному навчальному плані, PowerPoint презентаціях, або експертних тренерах. Її суть у практичному застосуванні. Ми мусимо не допустити, щоб наші програми стали як міст Чолутека. Ми маємо переконатися, що є дороги, які поєднує, і річки, які перетинає наша програма виховання характеру, що дозволяє нашим студентам підкріплювати на практиці свої цінності характеру та мораль. Ми мусимо переконатися, що наша програма добре працює, і як Василь Сухомлинський вчив нас, мусимо бути прикладом для наших дітей, регулярно демонструючи, що значить бути людиною характеру. Ми маємо дати нашим дітям змогу вийти з класу на ринок праці, з навчальних лабораторій у свій дім і сім'ю, з чотирьох стін освітніх закладів в оточення, у якому вони будуть писати сценарій власного життя в моральному та здоровому світі.

Ми мусимо мотивувати наших студентів робити правильно й добре. Наші студенти підходять до життя до перехрестя моральних дилем, де формуватимуться їхні добрі та сильні моральні принципи або моральний занепад. Ми маємо їм

показати, що слідувати цінностям і принципам високої моралі – це добре. Ми маємо допомогти їм робити правильний вибір, коли цього вимагатимуть обставини.

Якщо ми збираємося включити цінності сильного здорового характеру та мораль у нашу шкільну систему, наші сім'ї та країну, ми маємо відповісти на питання, «Чи є місце моральному розвитку в освіті?», «Як учителям концептуалізувати моральні цінності в більшому соціальному контексті?», «Як нам створити більш глибокомислячих учителів?», «Яке моральне бачення наших садочків, шкіл та нашої країни?»

Наші вчителі повинні бути прикладом для наших дітей. Вони можуть запропонувати здорове пояснення, навіщо й чому бути людиною гарного характеру. Ми маємо очікувати від наших учителів й учнів сильних, здорових звичок, хороших цінностей і міцної, сильної основи моралі. Ми маємо не погоджуватися на щось менше, ніж досконалість. На кону стоїть дуже багато, щоб цим поступатись.

Разом ми всі маємо рухатися вперед у нашому моральному починанні. Ми знаємо, що робити добре важко, робити правильно складно. Для того, щоб стати турботливою, емпатичною людиною, потрібна практика й любов. Ми повинні не допустити того, щоб стати, як міст Чолутека.

Мати гарний вигляд, усі необхідні складові, бути гарним і сяючим, добре оснащеним, але абсолютно нефункціональним, коли мова йде про практичне застосування в житті. Ми маємо не допустити падіння в прірву морального вакууму та прагнути навчити наших дітей жити життя найкращого характеру та високих моральних цінностей.

Стати ефективним Учителем Характеру: виклик, який стоїть перед нами.

CREATING A MORAL HERITAGE

John D. Cooke

It is an honor to be here today and to work with such esteemed colleagues. I am indebted to the Director, administration and faculty of the College for the privilege to share in the work here for the advancement of Character Education.

Our Character for Kids program has completed its fourth year and is entering our fifth year. We have trained hundreds of students. Hundreds have completed all our requirements to become Certified Character Trainers. They will be able to train others now as they complete their education and move into the classroom.

As we enter our time of conference and the valuable exchange of ideas, I encourage you to share your ideas, those things that work and those that don't work so well. I encourage you to ask questions. We have a lot at stake here. The future of our citizens, our countries and our world are waiting on us to raise our children as people of character. We need them to do what is right and good. Developing good character is in the best interest of everyone.

In our classes we emphasize three aspects of character development. Habits, values and morals. We know that habits are those behaviors that we do automatically, without thinking, as a result of repeated use. Some habits are good, some are bad, and some just are (they have neither positive or negative valence). These habits begin to form the foundation upon which our values are established. Values, those ideas, concerns, convictions, go to form our morals. Our morals have the power to convince and urge us to do right or wrong, good or bad, depending on what they are.

I want to spend the remainder of my time looking at morals. I want us to think in two arenas today. I want us to consider personal morals, morals of each individual and collective morals, the moral standard of our communities and country. We are at the cusp of creating a moral heritage. What will that heritage consist of? Will we raise our children to be people of character or will we default to a

moral vacuum? Let's explore the definition of vacuum for just a moment.

A vacuum is an empty space, void, nothingness, vacuity, vacancy. A vacuum left unattended will be filled with whatever comes along. It could be good or right, or it could just as easily be bad or wrong. Without proper instruction and direction from you and I as educators and parents and concerned citizens, our children are left to chance.

In 1998, Hurricane Mitch, the fourth strongest Atlantic Ocean hurricane in recorded history, destroyed much of Honduras. Hardest hit were more vulnerable populations of the rural hillside and the urban shanty towns. In the 20 years prior to Hurricane Mitch, a series of policies shifted the tax burden to the poor and focused resources on export crops, forcing subsistence farmers to the less arable hillside and leading to deforestation. These moves left the already marginalized in a precarious position when Hurricane Mitch struck as topsoil was washed away and mudslides destroyed hillside farms.

Let's examine the slide for just a moment. What do you see?.....

A bridge, a river, land mass. Where are the roads to and from the bridge? Where is the river???? The storm took away all the roads and moved the river. This left a bridge that neither connects to roads or crosses a river. It is a good bridge. Well designed. Well constructed. It withstood the worst storm to hit Honduras in a century. But, did its construction, its sturdiness, its beautiful construction match its purpose? What was its purpose? Its purpose was to connect to roads on both sides of a river and cross a river. What has

been left is a vacuum. This vacuum will be filled with whatever comes along to allow passage over the river. It has proven not to be as sturdy or functional as the original.

If we are not careful our character programs and character education will become like the *Choloteca Bridge*. *It looks good, it is well constructed. We purchased or it was designed by the best. It meets all the criteria given to us to measure success. It is a perfect program. It just doesn't go anywhere. It sits on our curriculum desk and on our calendars. We give it definition and time. It just doesn't go anywhere.*

My friends and colleagues, character education is not about fancy manuals, exact curriculum, PowerPoints, expert instructors. It is about application and practice. We must not let our programs become like the Choloteca Bridge. We must be sure that there are roads and rivers that our character education program connects to and crosses that allows our students to practice and practice and practice their character values and morals. We must see that our programs are well maintained and like Suklominsky taught us, we must model for our children, on a regular basis, what it means to be a person of character. We must allow our children to move beyond the classroom into the marketplace, from the learning lab of education into the home and family, from the four walls of knowledge to the environment where they will be play out the scripts of their lives in a moral and healthy world.

We must motivate our students to do the right and good things. Our students will come to a crossroad of moral dilemma where there will emerge good strong moral principles or moral decay. We must show them that it is good to submit to values and principles of high morals. We must help them to make good choices when circumstances require it.

If we are going to install strong, healthy character values and morals into our system of school, family and country we have to answer the questions, "Does moral development have a place in education?", "How do educators conceptualize moral values within

the larger social context?”, “How do we create and allow thoughtful educators?”, “What is the moral vision of our kindergartens and schools, our country?”

Our educators must be an example for our children. They may offer healthy explanations of how and why be people of good character. They must experience being people of good character. We must expect our educators and our students to have strong healthy habits, good values, and a firm, strong foundation of morals. We must accept nothing but excellence. There is too much at stake to compromise these.

Together, we all must move forward in our moral enterprise. We know that goodness is hard. Doing the right thing is difficult. Becoming a caring, empathetic person requires practice and love. We must not become like the Choluteca Bridge.

Look good, have all the right pieces and parts, be shiny and seductive, packaged well but become totally non functional when it comes to application and life. We must avoid falling into the pit of moral vacuum and strive for allowing for our children to live a life of the strongest of character and high moral value.

СТАТИ УСПІШНИМ ТРЕНЕРОМ ХАРАКТЕРУ: ВИКЛИК, ЯКИЙ СТОЇТЬ ПЕРЕД НАМИ

Девід Глісон

Вітаю вас, шановні колеги! Для мене – привілей бути сьогодні з вами й говорити про те, що є важливим для всіх нас – навчання етики та виховання характеру дітей України.

Я приїхав сюди сьогодні не як експерт з виховання характеру. Хоча я викладаю виховання характеру та етику вже близько 20 років, я не вважаю себе експертом – кимось, хто знає все про цей предмет. Я вірю, що я навчився того, що викладати виховання характеру та бути самому людиною хорошого характеру – це дві різні та окремі дисципліни. Я можу бути досвідченим та професійним викладачем етики й виховання характеру, але залишатися при цьому людиною, чий характер є несхожим з тим, чого я вчу своїх учнів.

У Сполучених Штатах Америки є такий вислів: «Ті, хто вміють – роблять. Ті, хто не вміють – вчать». Мені не подобається цей вираз, оскільки він ніби говорить, що ті, хто вчать, роблять це через те, що не здатні самі робити те, чого вони вчать. Я вірю, що робота вчителя – це одна з найблагородніших професій. І ті, хто виконує цю роботу, заслуговують визнання та захоплення за відданість та вірність своїй справі. На жаль, часто вони не отримують належної поваги. Роботу вихователів і вчителів інколи вважають неважливою, а невідповідна винагорода, яку вони отримують, звичайно ж, підкріплює це упередження.

Бути вчителем чи вихователем вже є викликом багато в чому, і коли ми обираємо ще, включити етику та виховання характеру до вже і так повного навчального плану з математики, історії, мови чи фізики, – це нелегке завдання. Але вже своєю присутністю на цій конференції ми з вами говоримо, що хочемо це зробити. Це те, що ми маємо зробити, і тут ми вчимося, як нам стати більш ефективними вчителями характеру. І виклик перед нами – як цього досягти?

Я впевнений, що всім відоме ім'я Василя Сухомлинського та особливий підхід, який він використовував у навчанні дітей. Його «Школа Радості» була чудовою освітньою моделлю, яка цілісно зверталася до фізичних, емоційних, інтелектуальних та духовних потреб дітей. Я вірю, що Сухомлинському було б приємно побачити, як ми наголошуємо на етиці та вихованні характеру. І я підозрюю, йому було б дуже цікаво, на чому саме ми наголошуємо на своїх уроках виховання характеру і як саме ми спілкуємося з учнями, коли викладаємо виховання характеру.

Через це мені стало цікаво, що сказав би Сухомлинський, якби був сьогодні серед нас. Як би він відреагував на наші заняття та навчальні плани з етики на виховання характеру? Які б він поставив запитання? Якими вказівками або одкровеннями він би з нами поділився, щоб допомогти стати кращими вчителями характеру?

Мені спало на думку, що, можливо, Сухомлинський поставив би кілька таких питань:

1. Який навчальний план ви використовуєте?
2. Чому ви використовуєте саме його?
3. Що ви робите для того, щоб бути прикладом хорошого характеру?

Доктор Алан Кокріл, австралійський дослідник, опублікував книгу про Сухомлинського «Кожен має сяяти». У своєму інтерв'ю в 2016 році Доктор Кокріл сказав, що Сухомлинський наголошував на важливості вчити дітей використовувати свої очі, а також жести й мову інших людей, для того щоб пильнувати за їхніми емоціями й почуттями. Сухомлинський сказав: «Якщо ми цього не зробимо, людина може вирости бездушним бовдуром. Зберіть 30 таких бовдурів разом – і у вас буде колектив, але який? Це буде сліпа, бездушна сила, готова розтоптати індивіда».

У Сухомлинському мене найбільше захоплює не предмет або навчальний план, на якому він наголошував. Найбільше мене захоплює, яким прикладом він був для дітей. Він давав дітям не просто зміст навчання. Він давав їм себе. Він був прикладом, на

який діти могли дивитися й розуміти так, як навіть найкраща лекція, найкраща презентація або найкращий навчальний план не пояснить.

Ось що я хочу цим сказати. Хороший зміст і навчальна програма – це добре, але чи цього достатньо? Моя відповідь: «Ні!» Хороший зміст і хороший навчальний план ніколи не мають стати заміною характеру того, хто доносить цей зміст або складає навчальний план. Я впевнений, що Сухомлинському сподобалося б те, чого ми прагнемо досягти, він би відзначив нашу відданість вихованню характеру та заохотив би нас використовувати цей час, щоб учитись один від одного. Водночас я вірю, що, якщо б він був тут сьогодні, він би закликав нас переконатися, що ми не розробляємо наш хороший навчальний план чи хороші справи замість того, щоб самим стати людьми хорошого характеру.

У нашому семінарі з розробки Програми Виховання Характеру ми згадуємо фразу, яку сказав Доктор Девід Елкінд – американський дитячий психолог і письменник: «Прояснімо дещо: ви вже вчитель характеру. Чи ви вчитель, адміністратор, опікун або кухар, ви допомагаєте сформувати характер дітей, з якими контактуєте. Це у вашій манері говорити, поведінці, яку ви демонструєте, ставленні, яке ви терпите, дії, до яких ви спонукаєте, очікування, які ви транслюєте. Отже, добре чи погано, але ви вже виховуєте характер. Питання лише: який саме?»

Є такий поширений вислів у США: він або вона розводить балачки, але не робить справу. Простими словами кажучи, людина говорить одне, а робить інше. Це означає, що людина говорить усе правильно, але її дії не збігаються з її словами. Я вірю, що це не стосується нашої сьогоднішньої конференції та того, що кожен з нас робить для просування виховання характеру в наших поважних освітніх громадах. Я сподіваюся, ця фраза ніколи не стосуватиметься нас з вами як вихователів, учителів та учнів виховання характеру. Натомість учімося з прикладу

Сухомлинського й будьмо насамперед прикладами для наших дітей. Станьмо вихователями й учителями характеру, які не розводять балачки, а роблять справу.

На завершення я хотів би навести цитату Сухомлинського, який, говорячи про дітей, сказав: «Не повинно бути ніяких «ніхто» – пороху, розвіяного по вітру. Кожен має сяяти, як мільярди мільярдів галактик сяють в небесах».

Моя надія й молитви за вас сьогодні, щоб ви поставилися до викладання етики та виховання характеру не просто як до викладання навчального матеріалу та складання навчального плану. Моя надія, що той час, який ми провели сьогодні тут, надихне нас стати найкращими людьми характеру, якими ми тільки можемо бути. Моя надія, що ми зрозуміємо, як розумів Сухомлинський, що наш приклад як вихователів та вчителів так само важливий, і, може, навіть важливіший за зміст, якого ми навчаємо. Я вірю, що навчальна програма важлива, але вона на другому місці після мого власного впливу як учителя виховання характеру. Навчати етики та виховання характеру дуже важливо, але найбільший вплив здійснюється, коли я сам виконую те, про що говорю. І це мій виклик, це ваш виклик, і це, можливо, найбільший виклик, який стоїть перед нами.

На завершення хочу сказати: хай кожен з нас має сміливість сяяти своїм прикладом як вихователь, учитель, адміністратор; бути людиною хорошого характеру, щоб ми могли допомогти нашим дітям сяяти, як мільярди мільярдів галактик, що сяють у небесах.

Дякую, і мої найкращі побажання вам!

BECOMING EFFECTIVE CHARACTER EDUCATORS: THE CHALLENGE WE FACE

David Gleason

Greetings distinguished colleagues, faculty, administrators, Methodists, teachers, educators, students and honored guests. It is a privilege for me to stand before you today and talk about something

that is important to all of us in this room—the teaching of ethics and character education to the children of Ukraine.

I come to you today not as an expert on character education. Although I have been teaching character and ethics education for about 20 years, I do not see myself as an expert—someone who knows everything there is about the subject. I believe I have learned that teaching character education and being a person of good character are two unique and separate disciplines. I might be a skilled and experienced teacher of ethics and character education but still be a person whose character is inconsistent with the very thing I am teaching my students.

There is a saying in the United States that goes like this. “Those who can do. Those who can’t teach.” I do not like this expression as it seems to suggest that those who teach do so because they are unable to do the things about which they teach. I believe that teaching is one of the most noble professions that someone can pursue. And, those who pursue this discipline deserve recognition and praise for their dedication and commitment. Unfortunately, they are often not shown the respect they deserve. The work of educators and teachers is sometimes seen as unimportant and the inadequate compensation they receive certainly reinforces this biased viewpoint.

Being an educator and teacher is challenging in so many ways and when we choose to add ethics and character education to an already full curriculum of math, history, science, language and others, we’ve taken a bold step. Being an educator and teacher of character education is not an easy task. Yet, by our very presence here today, we are saying this is something we want to do. It is

something we need to do and have this conference to learn ways we can become more effective character educators. So, our challenge becomes, how do we get there?

I am confident that you know the name Vasily Sukhomlinsky and the special approach he took in educating children. His “School of Joy” was a wonderful educational model designed to speak

holistically to the physical, emotional, intellectual and spiritual needs of children. As such, I believe Sukhomlinsky would be pleased to see our emphasis upon ethics and character education. And I suspect he would be most curious as to what we choose to emphasize in our character education classes and the way we interact with our students as we teach character education to our children.

This made me wonder what Sukhomlinsky would say to us, if he were among us today. How would he respond if he observed our classes and the curriculum, we use to teach ethics and character education? What questions might he ask? What directions or insight might he give to us to help us become better character educators?

It occurred to me that perhaps Sukhomlinsky might ask us a few questions, like:

1. What curriculum are you using?
2. Why are using that curriculum?
3. What are you doing to model good character?

Dr. Alan Cockerill, an Australian researcher, published a book about Sukhomlinsky called “Each One Must Shine.” In an interview in 2016 with Dr. Cockerill, he said that Sukhomlinsky emphasized the importance of teaching children to use their eyes, the movements and speech of others in paying attention the emotions and feelings being experienced by others. Sukhomlinsky stated, “If we do not carry out this work, a person may grow up to be an insensitive blockhead. Collect 30 such blockheads together and you will have a collective but what sort. It will be a blind, soulless force, prepared to trample an individual to the ground.”

I think one of the things I admire most about Sukhomlinsky was not the subject matter, the curriculum he emphasized. The thing I appreciate most was the example he was to children. He did not just give his students content and curriculum, he gave them himself. He was an example that the children could look to and

understand things in ways that even the best lecture, the best presentation, or the best curriculum simply could not accomplish.

Here is what I am trying to say. Good content and good curriculum are good but is it enough? And my answer to that question is, No! Good content and good curriculum must never become a substitute for the character of the one delivering the content or designing the character curriculum. I am confident that Sukhomlinsky would appreciate what we are trying to accomplish here today; he would praise our commitment to character education and encourage us to use this time learn from each other. At the same time, I believe if he were here, he would challenge us to make sure we do not settle for creating good character curriculum or good activities at the expense of becoming persons of good character.

In our module on Designing a Character Education program we mention something said by Dr. David Elkind. Dr. Elkind is an American child psychologist and author. Dr. Elkind said, "Let's get one thing clear- you are a character educator. Whether you are a teacher, administrator, custodian, or cook, you are helping to shape the character of kids you come into contact with. It's in the way you talk, the behaviors you model, the conduct you tolerate, the deeds you encourage, the expectations you transmit. Yes, for better or for worse, you already are doing character education. The real question is what kind?"

There is a phrase common in the U.S. The phrase goes like this. He (or she) talks the talk but doesn't walk the walk. Simply stated, it means this person says one thing and does another. It means he says all the right things, but his actions are not consistent with his words. I believe this is relevant to our conference today and things we each do to promote character education in our respective educational communities. As educators, teachers and student of character education, I hope this phrase can never be said of us. Instead, may we learn from the example of Sukhomlinsky and choose first to be examples to our children. May we become

character educators and teachers who not only talk the talk, but we also walk the walk.

As I conclude, I want to leave you with a quote from Sukhomlinsky. Speaking of children, Sukhomlinsky said, “There should not be any nobodies—specks of dust cast upon the wind. Each one must shine, just as billions upon billions of galaxies shine in the heavens.”

My hope and prayer for you today is that you will embrace the teaching of ethics and character education in a way that goes beyond the delivery of educational mandates, guidelines or curriculum. My hope is the time we spend here today will inspire us to become the best persons of character we can be. My hope is that we will understand as Sukhomlinsky did that our example as educators and teachers is every bit as important and maybe more important than the content we teach. I believe curriculum is important, but it must come second to my personal impact as a teacher of character education. Teaching character education and ethics is extremely important but the greater good and the greater impact comes when I practice what I teach. And this is my challenge; it is your challenge, and it may well be the greatest challenge we face.

To that end, may each of us have the courage to shine in our examples as educators, teachers and administrators; to be people of good character, so we can help our children to shine just like the billions upon billions of galaxies that shine in the heavens.

Thank you and my very best wishes for a successful conference!

УДК 373.2+37.015.31:316.42

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВПЕВНЕНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

FORMING SOCIAL COMPETENCE IN PRESCHOOLERS

Селепій О.Д.

Oksana Selepiy

У статті розглядається питання формування основ соціальної впевненості дітей дошкільного віку. Проаналізовано праці вчених, які займалися дослідженням цієї проблематики. Обґрунтовується необхідність гуманізації процесу виховання дітей дошкільного віку, урахування законів психічного розвитку у формуванні передумов особистісного самовизначення дошкільників.

Автор зокрема висвітлює особливості впровадження розвиваючої технології «Радість розвитку». Розкрито організаційно-методичні засади організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Відзначається необхідність інноваційного розвитку дошкільної освіти.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація особистості, виховання, освіта, розвиток, гуманізація процесу виховання, новації, інновації, стратегія.

The article deals with the formation of basics for the social competence of preschool children. The author has studied the process of socialization and the formation of preschoolers' social competence. The necessity of humanization of the process of upbringing preschool age children, taking into consideration the laws of psychological development informing the preconditions of preschool children's personality self-identification are justified.

The author directly highlights the specifics of implementation of the developing technology "Joy of Development". The organizational and methodical principles of educational process in an institution of preschool education are defined. The necessity of the preschool education innovative development is substantiated.

Key words: socialization, personal socialization, education, development, humanization of the process of upbringing, novelty, innovation, strategy.

Постановка проблеми: Проблема формування соціальної впевненості дітей-дошкільників привертає постійну увагу як психологів, так і педагогів. Зазначимо: оскільки дошкільна освіта – перша ланка в безперервній системі освіти, то від того, який «старт» буде надано малюкові, значною мірою залежатимуть якість та динаміка його особистісного розвитку, життєві установки та світорозуміння дорослої людини [2]. У зв'язку з цим особливо актуальною є проблема розвитку соціальної впевненості особистості вже з дошкільного віку.

Складність розв'язання означеної проблеми посилюється протиріччям між об'єктивною необхідністю процесу формування соціальної впевненості дитини та нерозробленістю сучасних методик, які б ураховували особливості розвитку дітей з невпевненою соціальною поведінкою; між процесами саморозвитку та системою традиційного виховання; авторитарними методами впливу на соціально невпевнених дітей. Зазначені педагогічні протиріччя стану теорії та практики дошкільного виховання в сучасних умовах підкреслюють необхідність переосмислення й подальшого дослідження процесу розвитку соціальної впевненості особистості, що визначили вибір теми дослідження та статті: «Формування соціальної впевненості дітей дошкільного віку».

Ученими та педагогами-практиками ведуться деякі розробки та апробовуються нові освітні технології, співзвучні з нашим дослідженням. Проте вони потребують більш детального вивчення та впровадження в педагогічну практику.

Виклад основного матеріалу

Вивчивши етимологію словосполучення «соціальна невпевненість», прийшли до висновку, що тут ідеться про дисгармонійну взаємодію дитини з соціумом. Проте на перше місце, як ми вважаємо, слід поставити невміння дитини

гармонійно взаємодіяти із собою, оскільки невміння взаємодіяти із соціумом – фактично наслідок невміння дитини взаємодіяти самої з собою.

Учені стверджують, що соціально невпевнені діти – це діти, які не вміють гармонійно взаємодіяти самі з собою, із соціумом, із зовнішнім світом. Проблеми соціально впевненої поведінки дітей досліджували вітчизняні науковці І. Бех, О. Кононко, Т. Поніманська.

Найчастіше в педагогічній і психологічній літературі соціальна невпевненість на рівні зовнішніх поведінкових проявів описується як некомунікабельність, сором'язливість, гіпоактивність. Якщо ж невпевнену поведінку розуміти на глибинному особистісному рівні як невпевненість в самому собі, у своїй доцільності в соціумі, як конфлікт індивідуального й соціального, то її проявом може бути й гіперактивність у вигляді неслухняності й агресивності. І те й інше – гіперактивність і гіпоактивність – форми часто неадекватних захисних механізмів соціально невпевнених дітей.

Тому одне з найважливіших завдань педагога – формування в дітей упевненості в собі й у своїх силах, а також позитивного ставлення до себе й навколишнього світу [1].

Для нормального розвитку кожна дитина має потребу перебування в атмосфері любові й психологічному благополуччі та захищеності. І якщо вона недоотримує її, то це підштовхує до інфантильної поведінки, до неадекватних захисних реакцій, формує соціальний страх у різних його проявах – занепокоєнні, тривозі, провині, гніві, тобто у тому, що ми називаємо соціальною непевністю [3]. Соціально невпевнені діти, що мають неадекватну самооцінку, схильні мало не в кожній справі знаходити непереборні перешкоди, реагуючи на них неадекватною поведінкою.

Високий рівень внутрішньої тривоги не дозволяє їм пристосуватися спочатку до дитячої групи, потім до шкільного життя, і та ж проблема переходить в доросле життя. Дитина

оцінює себе «очима» соціуму. І яка її самооцінка (у ній відбита оцінка соціуму), такий її соціальний статус, можливість взаємодіяти із соціумом, оптимальність адаптаційних характеристик і, по суті, таке її психічне здоров'я. Відхилення від оптимальної взаємодії з самим собою, із соціумом викликають соціально невпевнену поведінку – це шлях до нездоров'я [4].

Отож, розуміємо, що від співіснування та прийняття дитини в мікросоціумі (групі) однолітками, педагогами, батьками залежить її майбутнє життя.

Наразі в дошкільній Україні існує тенденція до впровадження інноваційних технологій в освітній процес.

Розкриємо сутність досліджуваної технології на предмет її відмінності від традиційних, усталених форм роботи з дітьми.

Її цінність ґрунтується на оптимальному врахуванні вікових психологічних можливостей дитини дошкільного віку та механізмів розвитку особистості. Саме тому технологія “Радість розвитку” на початку її створення називалася “Технологія психолого-педагогічного проектування” (технологія П³). З точки зору визначення соціальна технологія освіти є багатовимірним процесом організованої взаємодії Педагога й Вихованця у відповідних психолого-педагогічних умовах. Це керований процес із проєктованим результатом.

Технологія психолого-педагогічного проектування спрямована на створення умов повноцінного життя та діяльності дитини. Її головне гасло – „У злагоді й radoщах робити добрі справи”. Технологія П³ насичена традиціями ігрової культури, створює розвивальне середовище, завдяки якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу й усвідомлює себе в ньому, розвиваючись як свідома істота.

Особистісно-орієнтована технологія П³ (“Радість розвитку”) базована на трьох основних позиціях:

1. Прийняти кожну дитину такою, якою вона є, і полюбити її.
2. Підтримати кожного вихованця в труднощах адаптації й розвитку. Допомогти відчувати себе предметом зацікавленості та

симпатії. Дати змогу пізнати насолоду спільної радості й прикročів, співзвучності та співпереживання.

3. Пізнати сильні та слабкі сторони кожного вихованця, базуючись на знаннях про їх вікові та індивідуальні особливості.

Мета проектної технології – наповнення життя дитини сенсом, формування її осмисленої, цілеспрямованої продуктивної взаємодії зі світом людей, природи, техніки та різними галузями знань про довкілля, формування культури поведінки в різних видах життєдіяльності.

Технологія П³ (“Радість розвитку”):

- Дає дитині змогу стати суб'єктом (активним учасником) освітнього процесу, а отже, і власного розвитку.
- Сприяє створенню таких психолого-педагогічних умов, за яких спокійна, розкомплексована дитина прагне в чомусь виявити себе з кращого боку.
- Враховує дитячі інтереси й потреби, їхній досвід та рівень знань, умінь і навичок у різних видах діяльності.

Освітній процес в закладі організовується у тематичних проектах.

Психолого-педагогічне проектування – це проект (форма перспективного планування) діяльності вихованців, у якому поєднане бажання й прагнення дітей, завдання педагога, визначені чинною програмою, варіативність форм, методів та засобів розвивальних дій вихователя й дітей, психологічні закономірності природного розвитку спільної діяльності дітей і дорослого (від бажання – до творчого рівня реалізації задуму).

Проектування надає дітям змогу самостійно:

1. Користуватися правом вибору: назви, місця, часу, мети спільного задуму (проекту).

2. Можливість:

- відшукати партнерів і засоби, необхідні для реалізації проекту;
- випробувати свої сили, зіставивши їх із бажаннями;

- практично застосувати набуті знання й навички не колись, у далекому майбутньому, а сьогодні, що є запорукою їхнього успішного засвоєння у взаємодії з дорослими та однолітками;
- реалізувати природне прагнення активно виявляти своє ставлення до предмета розмови;
- активно виявляти власне ставлення до людей і середовища;
- дітям з проявами обдарованості реалізовувати себе в умовах співпраці з однолітками, які здатні зрозуміти та оцінити їх;

Правильно організована проектна діяльність передбачає усвідомлену позицію кожного з учасників від самого початку до її завершення.

Слід зазначити, що психолого-педагогічне проектування складається з шести етапів: мотиваційного, інформаційного, репродуктивного, узагальнюючого, творчого, рефлексивно-оцінювального. Цей поділ є досить умовним, а назва етапу вказує на педагогічні завдання, які є домінуючими в той чи інший період дитячої діяльності.

Мотиваційний. Цей етап позитивно-емоційний, особистісно значущий для кожної дитини.

Основне завдання цього етапу стосовно формування соціальної впевненості – це набуття дітьми соціального досвіду, в основі якого емоційне переживання. Для цього створюють на заняттях атмосферу, що сприяє виникненню спільності емоційних переживань і взаємної симпатії між дітьми.

Гасло. Можна все зробити, якщо захотіти.

Завдання педагога: застосувати мотивацію, що перетворить педагогічну задачу в прагнення, бажання дітей, “увімкне” їхню внутрішню активність.

Дітей зацікавлюють своєю ідеєю, викликають у них бажання взяти участь у цьому проекті. Разом із дітьми визначають вигляд і зміст „дерева цілей”, де фіксують пропозиції малят. У різний спосіб фіксують відповіді на специфічний методичний прийом:

піраміду трьох запитань: Що я (ми) про це знаю(ємо)?, Що про це хочемо дізнатися? Звідки я можу про це дізнатися?. У цей час відбувається прогнозування виховних цілей: Для чого ми будемо це робити? Що ми можемо зробити з отриманою інформацією?

Створення "древа цілей" допомагає дітям усвідомити загальну мету спільної діяльності, шляхи втілення задуму, побачити кінцевий результат, розподілити обов'язки кожного учасника спільної діяльності й визначити правила рольової поведінки під час виконання майбутньої спільної діяльності.

Саме на цьому етапі діти мають можливість вільно висловлювати власні думки щодо спільних дій і вислухати партнера по діяльності, а також активно включитися в процес взаємодії, зацікавитися співпрацею та встановити емоційні контакти один з одним.

Багато залежить від педагогічного такту дорослих щодо висловлювань дітей, їх помилок, чудернацьких ідей. Найоптимальнішим засобом виховного впливу в цих ситуаціях має стати не осуд, критика чи ігнорування пропозиції дитини, а надання їй змоги самій переконатися в неможливості здійснити задумане. Водночас у дитини залишається шанс спробувати реалізувати висловлену ідею згодом. Готуючись, педагоги передбачають низку висловлювань і продумують адекватність своєї реакції на різні, навіть курйозні випадки: „Це цікава думка, але чи стосується вона теми нашої розмови?»; „Повернімося до того, про що ми говоримо»; „Я залюбки вислухаю тебе після заняття”, „Ти розповіси мені про це на вушко” тощо.

Початковий аналіз отриманих нами даних засвідчив, що мотивація діяльності дитини усуває такі проблеми особистісно-орієнтованого спілкування, як низька самооцінка чи комплекс неповноцінності, «розблоковує» прояви здібностей. Більше того, діти почуваються комфортно, а це є запорукою їхнього психічного здоров'я. Вони не бояться робити помилки, за які їх критикуватимуть, у групах панує усвідомлена, а не авторитарна форма дисципліни.

Інформаційний. На цьому етапі триває збагачення знань дітей, розширення, поглиблення та надання їм нової інформації. .

Гасло. Не кажи "не вмію", а кажи – "навчуся".

Формувати як пізнавальну активність, так і соціальну впевненість дошкільника потрібно під час спілкування з природою, рукотворним світом, світом духовних надбань ровесників, із самим собою (через внутрішній діалог). Соціальний досвід дитини саме на цьому етапі проектування збагачується завдяки переживанню всього, з чим вона зустрічається в житті, її відкриттям, розумінню, усвідомленню, активній діяльності. Усе це й започатковує формування свідомості, духовності, соціальної впевненості.

Репродуктивний. На цьому етапі застосовують усі знання, що діти набули впродовж попереднього інформаційного етапу.

Гасло. Це ж просто! У тебе вийде. Той, хто впевнений у собі, у своїх силах, багато чого може зробити для себе й для людей.

Завдання педагога:

1. Допомогти кожному вихованцеві випробувати свої можливості, зіставивши їх із бажаннями; викликати відчуття впевненості у своїх силах, приймаючи будь-які результати дитячої діяльності з радістю і гордістю (особливо в несміливих, невпевнених у собі дітей).

2. Створити умови, за яких у дітей виникатиме потреба регулювати свою поведінку відповідно до отриманих уявлень про морально-етичні еталони загальнолюдської поведінки.

3. Відстежити динаміку розвитку кожної окремої дитини порівняно з її особистими попередніми досягненнями.

Узагальнюючий.

Гасло: Мудрим ніхто не народивсь, а навчився.

Завдання педагога: з'ясувати, чи відбулися зміни в розвитку кожного вихованця, проаналізувавши й зіставивши результати контрольної-діагностичних зрізів, спостережень та дитячі роботи з даними, одержаними при вхідній діагностиці.

Творчий етап. Він є найважливішим серед усіх інших етапів взаємодії дорослих та дітей і має специфічні завдання для дорослих – навчитися бути «співзвучним» творчій атмосфері групи дітей, навчитися не лише керувати, а насамперед підтримувати активність інших, сприяти свідомому вибору дітьми культурних, змістовно наповнених форм творчої взаємодії.

Гасло. Не бійся мріяти й фантазувати.

Завдання педагога: вірити у творчий потенціал, здібності кожного вихованця; створити сприятливу атмосферу для їхнього розвитку; заохочувати до оригінальних ідей дітей, батьків, інших працівників.

Першорядним компонентом творчого процесу є прояви дошкільниками оригінального, інтуїтивного, непередбачуваного, мимовільного, неусвідомлювального, імпульсивного. Єдність закладеного природою та набутого дитиною – база для розвитку та збагачення її творчого потенціалу.

Рефлексивно-оцінювальний етап. На цьому етапі відбувається «подорож у часі» в зворотному порядку. Основне завдання – сформувати в дитини вміння оцінювати саму себе, свої досягнення, надбання, діяльність упродовж розгортання задуму, а також вміння бачити й цінувати інших людей, своїх однолітків, формування ціннісного ставлення до спільної взаємодії з людьми.

Гасло. Помічаємо й радіємо найменшим успіхам кожного. Мета: усвідомити набутий за попередніх п'ять етапів досвід; порадіти своїм і чужим успіхам.

У результаті організації роботи за технологією “Радість розвитку” діти повніше сприймають навколишній світ, вчаться вслухатися в нього, спостерігати, бути уважними. Їх контакти зі світом, а пізніше із людьми стають дедалі гармонійнішими, змінюється їх ставлення до себе на позитивне. Діти вчаться розуміти світ інших людей, швидше встановлюють емоційний контакт із ровесниками. І найголовніше, діти розуміють: щоб

тебе почули, не треба кричати, слід просто впевнено розповісти про те, що ти хочеш, упевнено попросити про допомогу, і тобі обов'язково відгукнуться.

Спостереження за вихованцями старших груп у процесі реалізації технології П³ показали: одні й ті ж діти зазвичай виправдовували очікування педагогів (до них ставилися як до виконавців волі дорослих), і вони поводитися відповідно. Дорослі змінили своє ставлення до них – почали спілкуватися з ними як з партнерами, тож у відповідь малі почали демонструвати свої, невідомі раніше, можливості. Поступово вправляючись у реалізації певного проекту (задуму), пропонуваного однолітками, несмілива дитина проявляла активність, брала участь в обговоренні умов його реалізації, а в подальшому стала ініціативною, самостійною, бо вже здатна діяти сама, без допомоги дорослих, розв'язує різноманітні завдання, які постають у повсякденні. Зі збільшенням цієї незалежності зросла впевненість дитини в собі, у своїх здібностях. Досвід пізнання світу та своїх можливостей врешті-решт допоміг розвинути в дітей самоповагу. Вони навчилися вірити в себе, тому що бачили позитивні результати своїх дій. А набутий досвід цілком можна перенести на всі інші види власної діяльності.

Слід зазначити, що первинний аналіз отриманих даних щодо організації освітнього процесу за технологією “Радість розвитку” засвідчив:

✓ Під час роботи на першому (мотиваційному) етапі реалізації проектної діяльності саме *мотивація* діяльності дитини усуває такі проблеми, як занижена самооцінка, “розблоковує” прояви здібностей у дітей.

✓ Під час роботи на другому, третьому (інформаційному, репродуктивному) етапах реалізації проектної діяльності *досвід пізнання світу* й своїх можливостей *розвиває в дітей самоповагу.* Вони вчаться вірити в себе, тому що бачили позитивні результати власних вчинків.

✓ Під час роботи на четвертому, п'ятому й шостому

(узагальнюючому, творчому, рефлексивно-оцінювальному) етапах *набутий досвід дитина зможе перенести на всі інші види своєї діяльності в майбутньому.*

Отож, процес соціалізації передбачає пристосування дитини до навколишнього світу, суспільного середовища, засвоєння нею знань, норм певної поведінки. І відбувається воно в ігровій, навчальній діяльності та під час спілкування. На наше переконання, для того, щоб забезпечити взаємопов'язаність різних елементів освітнього процесу як основи формування соціальної впевненості дошкільника, найбільш оптимальним і дієвим способом організації освітньої роботи є використання технології “Радість розвитку”. Серед позитивних чинників, які сприяють реалізації психолого-педагогічного проектування взаємодії дитини й дорослого в системі навчання й виховання старших дошкільників, можна визначити наявність певного соціального досвіду.

Робота над проблемою формування соціальної впевненості дітей старшого дошкільного віку є актуальною та можлива при створенні таких умов:

- ✓ Створення раціонального розвивального середовища ДНЗ.
- ✓ Організації освітнього процесу за технологією “Радість розвитку”.
- ✓ Забезпечення засвоєння позитивного соціального досвіду кожним вихованцем.
- ✓ Використання проектної моделі освітнього процесу (психолого-педагогічне проектування взаємодії дитини й дорослого) полегшують роботу вихователя й сприяють кращому засвоєнню старшими дошкільниками соціальних еталонів.

Стаття не претендує на повне висвітлення проблеми використання розвиваючої технології у формуванні соціального досвіду дошкільника. Ми розглянули лише деякі аспекти означеної проблеми, яка є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Існує нагальна потреба як подальшої розробки, так і

впровадження пропонованих науковцями та практиками освітніх особистісно зорієнтованих технологій, прогресивних зарубіжних технологій розвитку особистості.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш. // Спецвипуск журналу „Вихователь-методист дошкільного закладу”, 2012.
2. Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч. метод. вид. / І. Д. Бех. – Либідь, 2013. – 344с.
3. Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності : [монографія / За наук. ред. Т. І. Поніманської, І. М. Дичківської]. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 208 с.
4. Ладивір С. Перші уроки добра / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2008. – № 2. – С. 5 – 7.
5. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
6. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3 – 5.

УДК 376: 316.614=111

ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ

INCLUSIVE STRATEGIES AND PRACTICES IN DEVELOPING CHILD'S CHARACTER

Сидорів С.М.

Sergiy Sydoriv

У статті розкриваються теоретичні та практичні аспекти формування характеру дитини з використанням практик та стратегій інклюзивної освіти. Аналізується важливість емоційної складової у формуванні характеру, зокрема такі його риси, як емпатія, толерантність, повага, які сприяють інклюзії

та соціалізації осіб з інвалідністю та особливими освітніми потребами. Дається характеристика стратегій формування характеру: прямі інструкції, сторітелінг, навчання соціально, через досвід, особистісно-орієнтоване, та практики, вживані в інклюзивних класах США: відповідь на втручання та інклюзивне навчання методом соціальних проектів. Описується міні-експеримент – проекти студентів Івано-Франківського коледжу, спрямований на впровадження принципів інклюзивного навчання під час вивчення англійської мови на початковому етапі.

Ключові слова: інклюзивні стратегії й практики, соціалізація, формування характеру, навчання методом соціальних проектів, особи з інвалідністю.

The article analyzes theoretical and practical aspects of building child's character using practices and strategies of inclusive education. The emotional constituent in forming character, in particular empathy, tolerance, respect that contribute to inclusion and socialization of persons with disabilities and special educational needs is highlighted. Selected strategies that promote social and psychological inclusion (e.g., response to intervention, inclusive service learning) are discussed. The course projects in Ivano-Frankivsk aimed at introducing principles of inclusive education in teaching English at the early stage are described.

Key words: inclusive strategies and practices, socialization, character building, inclusive service learning, persons with disabilities.

Forming a child's character is an on-going process which demands care, patience, respect, responsibility, fairness, honesty, determination, trust, love – all positive qualities which will flourish as a child develops into an adult. There are a wide range of pedagogical theories in Ukraine and internationally how to teach values, morals, ethics and educate a good citizen capable of having an active social position and empathy, willing to develop and help others. Parents as well as educators study popular and special literature on child's psychology, effective communication, leadership, art schools cater for aesthetic education, sports clubs aim at developing will and

motivation, religious communities and organizations introduce spiritual and human values in children – the children's character determines the past, present and future of humanity.

The qualities of character develop through the child's individual temperament, experiences, and choices and an interplay of family, church, community and school influences. Preschool and elementary education in many aspects become key factors for building children's character both formally and informally. The efforts to strengthen children's character through school-based programs are welcomed by parents who expect their children to be educated in a strong culture of respect, integrity and self-control, at the same time some parents want their children to be allowed everything without any responsibilities on their part.

Character is who we are! A quality that distinguishes an individual. It is demonstrated in the way we relate to others [1, c. 17]. Character is a combination of all human persons derived from genes (innate), environment (family and social), and time.

Early childhood schools have an important role in building the human personality to evoke a positive personality that exists within the human being [6, c. 23].

Inclusive education is when all students, regardless of any challenges they may have, are placed in age-appropriate general education classes that are in their own neighborhood schools to receive high quality instruction, interventions, and supports that enable them to meet success in the core curriculum [7]. Inclusive education is based on the principles of respect, tolerance, diversity, empathy and other positive qualities of a character, therefore it is necessary to develop these in children as well as prevent bullying, empower students with disabilities, teach them skills of self-advocacy. There are still difficulties within the theoretical and practical context of forming character through inclusion practices in Ukraine. Society should take into consideration interests and needs of persons with disabilities as well as representatives of socially vulnerable groups (neglected and adopted children, students, whose parents have

disabilities, migrants and displaced persons, students from disadvantaged social backgrounds). Comprehensive curriculum planning in character education must take into consideration not only the contributions that “ordinary” students with disabilities can make to help all students meet the goals of character education but also the inclusion of specific goals and objectives for students with disabilities, including those with the most severe disabilities for whom “character education” may not ever have been an articulated priority [5, c. 71].

Modern international and Ukrainian scholars (R. Ticha, B. Aberly, Rogers, L. Sokal, J. Katz, S. Kolupayeva, Z. Leniv, O. Budnyk, I. Bilozerska, V. Bondar, L. Savchuk, O. Taranchenko) define opportunities and challenges of an inclusive learning model. Character education is studied by Gina M. Almerico, James Arthur, Darby Thompson, Sewell Abraham, Helen C. Hall.

The aim of the article is to analyze and substantiate inclusive strategies and practices in developing child’s character.

Modern education needs to reflect demands of social justice and develop benchmarks for formation of character, differentiation of teaching and individualized social and pedagogical programs. This includes revising and updating regulatory framework for general, special and inclusive education, developing educational and methodological support, applying principles of universal design to infrastructure and learning environment of educational institutions, allocating funding for social initiatives for people with disabilities, teaching pre-and in-service teachers skills and competences to develop character in inclusive environment, working with parents and so on.

In our study we choose several strategies aimed at developing character in children that can be effectively used in inclusive setting.

Direct Instruction to Build Character. Direct instruction about a rule and the underlying value helps a child learn from consequences and discipline. Choosing an appropriate consequence is a good tool to teach the value. Discipline strategies are important when using teachable moments to build character. An educator should seek the

opportunity to explain why child's behavior is wrong while correcting him/her.

Storytelling and learning qualities of character from literature, visuals and life. Children's literature abounds with great books that illustrate important values. Great books are able to reach the inner world of a child and teach lessons without parent's interpretation or instruction. Sharing real-life stories from the news and the Internet with children to teach moral lessons are great ethical tool. Discussions about the stories on TV are opportunities to reinforce values. Listening and responding to children's stories about school and peers, an educator can help them think through the right thing to do. The posters illustrating principles of inclusion via text and pictures that children can see in the classroom can inspire and guide their creativity in the right channel.

Social learning: culture of character. When children feel that they are understood and cared about, they have the intrinsic motivation to learn the lessons of love and character. They see it in everyday actions and choices, it brings a sense of joy, satisfaction, and peace to their life and motivates them to behave accordingly.

Experiential learning: practicing qualities of character. According to education models one must practice what one learns before it is absorbed naturally. An educator can use opportunities for decision-making to help a child take ethical action and see the positive results in his/her daily life. It also helps to be involved in social and community action that is accessible to children and find ways to learn altruism through good deeds of peers and adults [8].

In Ukraine there has been a steady shift from medical (segregated) to a social (inclusive) view on disability. According to this model, disabilities are not viewed as “defects” that define a person, quite contrary – every individual has an inborn right to be in society that provides amendments and facilities to his/her uniqueness. In terms of policy and research, it would be mistaken to treat people with disabilities as a homogeneous group and not pay attention to their other social features such as social class, ethnicity, religion, and

geographic location [10, c. 20]. Every student should receive necessary support and training to be able to study, engage in societal and professional activities and practice independent living. A person-centered approach in inclusive education help to form and develop character in children. Numerous studies demonstrate that mutual communication and interaction between children with special educational needs and their healthy peers promote effective socialization in the educational environment. Children with disabilities establish and maintain social contacts and form cognitive, emotional and behavioral skills. The presence of students with disabilities in mainstream schools has a positive effect on cherishing human values: mutual empathy, kindness, tolerance, compassion [4, c. 42]. Ability to interact and be understanding of others, developing and cherishing empathy for a student's perspective and world is essential in a person-centered approach. In order to be able to teach anything, one must find out how they learn. In the history of special and inclusive education, there has been focus on teaching interpersonal skills in order to improve relationships with peers and family members [12, c. 127].

The international experience of good practices in inclusion and character building is valuable for Ukrainian educators, but it is worth mentioning that just copying of theory and methodology without taking into account multiple factors and making amends is insufficient and unproductive. Among inclusive education practices used in the U.S. that can support character building and socialization of students we can name: response to intervention and inclusive service learning. Implementation of the response to intervention framework must address the need to provide students with special educational needs with the opportunity to develop social networks and build social capital. It, along with capital in other forms, contributes to a person's symbolic and material wealth, status, and power.

Results indicate that students with intellectual and developmental disabilities who take part in the program make greater numbers of new friends and increase the level of emotional closeness they have with existing friends to a significantly greater extent.

Inclusive service learning is a method of teaching and learning that connects classroom lessons with meaningful service to the community intentionally bringing together students with and without special educational needs to take part in this way of learning and prepares them to support each other while developing their own academic problem-solving and leadership skills [11, c. 49].

In 2017-18 students of Ivano-Frankivsk college, Precarpathian National University were involved in creating and developing course projects on inclusive education and their approbation at pedagogical practice at preschool and elementary school. Our mini-experiment, devoted to training pre-service teachers to develop positive character features such as empathy, tolerance, respect and positive attitude towards children with disabilities and introduce principles of inclusive education while teaching the English language school was influenced by the ideas that emotions are key factor in studying at early age.

In order to facilitate the success of inclusion as an approach and philosophy, it is important that all class members as well as their teachers develop the skills to understand one another, and to communicate and work together effectively. Social emotional learning is aimed at developing these skills and is generally defined to involve processes by which individuals learn to understand and moderate their own feelings, understand the feelings of others, communicate, resolve conflicts effectively, respect others, and develop healthy relationships.

Modal verbs / Модальні дієслова

CAN - physical or mental ability / фізична або розумова здатність чи уміння
 E.g.: Vika can run fast. Віка вміє швидко бігати.
 Can Vlad run and jump? Чи Влад може бігати і стрибати?
 No, he cannot. Ні, не може.
 Vlad can ride a wheelchair, he has a disability.
 Влад може їздити в інвалідному візку, він має інвалідність.
 Vika and Vlad can go for walk together, they are friends! Віка і Влад можуть гуляти разом, вони – друзі.

MAY - permission or possibility / дозвіл чи можливість
 E.g.: You may read my book. You have my permission, but do not tear it.
 Ти можеш читати мою книжечку. Я дозволяю, але не рви її.
 May I help and hold a door for you? Чи можу я допомогти і притримати для тебе двері?
 Nazar may not break things of other children. It is not good! Назар не має права ламати речі інших дітей. Це не добре!

MUST - strong obligation, duty or personal feelings of necessity / обов'язок, особисте зобов'язання, необхідність
 E.g.: We must stop people who bully others.
 Ми маємо зупиняти людей, які знущаються з інших.
 Must I respect rights of people whom I do not understand or like? Чи я мушу поважати права людей, який я не розумію чи не люблю?
 Victor must not mock children who cannot speak well. Віктору заборонено насміхатися з дітей, які не можуть говорити виразно.

Now draw and make your own sentences with modals can, may, must...
 А тепер намалюй та придумай свої речення з модальними дієсловами...

Figure 1. Poster for learning Modals

These skills are important to both children with disabilities and to those without, in terms of overall social development, perceptions of belonging, and promotion of overall mental wellness [9].

The developed course project products were teaching aids, created or adapted for use in inclusive settings (graphic or text posters, grammar tables, anchor charts), e-versions and guided recommendations for using in a classroom. An emphasis was placed on the accessibility of the teaching aids for students with various educational needs: visual disabilities, deaf and hard of hearing, developmental, intellectual and behavioral disorders.

As a result, 12 inclusive graphic posters for teaching English at elementary school have been produced aiming at developing communicative and socio-cultural competence, grammar and vocabulary: "Modal Verbs", "To Be in the Present Simple Tense + Zones of Regulations", "The Present Continuous Tense", "About Myself and My Friends", "Modal Verb Can", "Modals Can, May, Must", "Present Continuous", "Holidays and Celebrations", "What's the time?", "Past Simple", "Present Continuous".

While developing teaching aids the following factors were taken into account: compliance with sanitary and hygienic standards; dimensions of posters (80x180 or 80x120 cm); font Sans Serif Arial Regular or Black, font size 32 and more; color gamut (optimal combination of colors for students with amblyopia: red - yellow, with myopia: blue - white, yellow - black, green - white); elements of augmentative and alternative communication, Picture Exchange Communication System, core and fringe vocabulary. Being used in inclusive educational institutions around the world, those are effective means of teaching English and training teachers and educators [2, c. 401].

An important feature of the course projects by pre-service teachers was the graphical and textual representation of persons with disabilities on the posters for teaching the English language for children (text, visual and moral and ethical components), which contributed to better communication and socialization of students.

Inclusion at the nationwide level in Ukraine is just starting, the majority of teachers, students and parents have had no extensive experience of interacting with students who have disabilities, hence the posters may herald changes and introduce ideas and principles of inclusive education indirectly.

In the process of pedagogical experiment, we have tried to incorporate certain elements of hidden curriculum aiming at indirect communication of the principles and ideas of inclusive education. For instance, visual images of students with disabilities in the process of positive educational and social interaction with healthy peers and the descriptive sentences were selected to reach the goal: Victor must not mock children who cannot speak well. | Can Vlad run and jump? No, he cannot. Vlad can ride a wheelchair, he has a disability.

He moves very cool and fast in it. Vika and Vlad can go for a walk together, they are friends. | You may read my book. You have my permission, but do not tear it. | May I help and hold a door for you? | We must stop people who bully others. | Must I respect rights of people whom I do not understand? | Kids can study together. | Were the children having fun during the break? | Nazar may not break things of other children. | Mike can't play tennis; he can play basketball. | We are different, we are friends. We do not tolerate bullying. | We support and help each other. | Can Olya read ordinary printed books? No, she has a visual impairment. She can read braille books and listen to an audio text on her iPod.

Figure 2. Poster My Friends and Me

Using certain evidence-based practices: visual supports, positive behavioral interventions, story-telling techniques, Picture Exchange Communication and children's naive drawings, we have developed posters incorporating enforcing emotional self-regulation and positive personal and social skills.

It has been proved that such educational aids help to raise awareness about inclusive education and disseminate ideas of tolerance, respect, mutual support, adherence to socially accepted rules of conduct, equal rights and opportunities, gender and ability equality. They contribute to productive cooperation of students in a classroom, motivate to learn English and increase self-esteem of children with disabilities. The ideas about social norms and rules of behavior, pedagogy of tolerance as well as principles of universal design in learning (alternative use of audiobook, iPod, graphic icon) have also been used while developing and testing posters during teaching practice at school. The inclusive education posters have the potential for aesthetic and non-verbal communication of progressive ideas in class, during a break, at parent meetings, guest visits or pedagogical practice [2, c. 402].

Thus, the introduction of the proposed methodological tools in school should serve the purpose of spreading ideas of inclusive education and more effective socialization of students with disabilities and special educational needs as their number in inclusive classrooms of Ukraine has tripled since 2016.

On-going research in the use of visual aids with inclusive educational strategies and techniques (peer assisted learning, educational assessment and intervention, response to intervention, differentiated instruction) is considered perspective.

Inclusive education is a global trend, having local peculiarities and challenges. Each country has its own unique and valuable experience by sharing which the humanity moves towards just and equal society, assisting and empowering each other. In Ukraine a project Without borders: Sustaining and Supporting Inclusive Education Learning Community with the support of Institute for

Community Integration, University of Minnesota and the US Embassy in Ukraine in partnership with Ministry of Education of Ukraine, Ivano-Frankivsk college, Precarpathian National University, Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy, Kherson State University, Khmelnytskyi comprehensive secondary school №8, 'Step into Life' charity organization and others has been launched aiming at creating:

- A dynamic inclusive education community of learning composed of a network of education professionals in field of inclusive education and parents.
- A Ukrainian National Inclusive Education Consortium composed of multiple Universities committed to the implementation of inclusive education policy and practices with the capacity to both produce both new educators with an understanding of and ability to effectively implement Inclusive education practices and a capacity to serve as a resource center for schools.
- A variety of inclusive education schools located in the targeted regions that can serve as model sites that have been supported to showcase inclusive practices.

Література

1. Ландрет Л. Виховання характеру дітей. Навчальна програма для вчителів / Лінда Ландрет. – Київ: ВБФ: Східноєвропейська гуманітарна місія, 2018. – 109 с.
2. Сидорів С. М. Курсові проекти з методики викладання англійської мови як засіб поширення принципів інклюзивної освіти, співзвучні з ідеями Нової української школи. / Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій, Івано-Франківськ, 11-12 жовтня 2018 р. / Упоряд. Гуменюк І. В., Джус О. В., Кучерак Н. В., Труш Н. В., Паска Т. В., Сидорик Ю. Р. – Електронні дані. (Об'єм 8,9 Мб). – Івано-Франківськ: НАІР, 2018. Ч.1. – 458 с.
3. Almerico G. M. Building character through literacy with children's literature / Gina Almerico. // Research in Higher Education Journal. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.aabri.com/manuscripts/141989.pdf>

4. Blyznyuk T. Ensuring the personality-centered approach in inclusive education / T. Blyznyuk, S. Sydoriv. // Scientific Bulletin of Chelm-Section of Pedagogy. №1. – 2017. – №1. – С. 33 – 43.

5. Character Education and Students with Disabilities / D. Lehr, L. Katzman, L. Clinton, L. Sullivan. // The Journal of Education. – 2006. – №187. – С. 71–83.

6. Gunawan R. The Role of Character Education for Early Children in Early Childhood Education Programs in Happy Kids Bogor Indonesia [Электронный ресурс] / Ronny Gunawan // Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR), volume 66 1st Yogyakarta International Conference on Educational Management/Administration and Pedagogy. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://kpoit.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/21/2018/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.-11-12.10.2018-%D0%A0DF.pdf>.

7. Inclusive education research and practice: Inclusion works [Электронный ресурс] / X. Bui, C. Quirk, S. Almazan, M. Valenti // Coalition for Inclusive Education. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: [http://www.mcie.org/usermedia/application/11/inclusion-works-\(2010\).pdf](http://www.mcie.org/usermedia/application/11/inclusion-works-(2010).pdf).

8. Kimberly K. L. Ways to Build Character in Children [Электронный ресурс] / Keith L. Kimberly – Режим доступа до ресурсу: <https://www.verywellfamily.com/ways-to-build-character-in-children-620266>.

9. Sokal L. Social Emotional Learning and Inclusion in Schools Cognition, Emotion, and Learning, Education, Health, and Social Services [Электронный ресурс] / L. Sokal, J. Katz. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: DOI:10.1093/acrefore/9780190264093.013.146.

10. Stepaniuk I. Inclusive education in Eastern European countries: a current state and future directions [Электронный ресурс] / Stepaniuk // International Journal of Inclusive Education. Volume

23, 2019 - Issue 3. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13603116.2018.1430180>.

11. Tichá R. Educational practices and strategies that promote inclusion: Examples from the U.S / R. Tichá, B. Abery, L. Kincadec. // Sociální pedagogika / Social Education. – 2018. – №6(2). – С. 43–62.

12. Walker S. Inclusion as a Natural Extension of the Person-Centered Approach: Welcoming All Learners / Walker. // The Person-Centered Journal. – 2010. – №1-2. – С. 118–131.

УДК 37.018.01

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

FAMILY EDUCATION AS AN IMPORTANT CONDITION OF CHILD'S PERSONALITY FORMATION

Березовська Л.І.

Liudmyla Berezovska

У статті розглядається проблема впливу сімейного виховання на формування особистості дитини-дошкільника. Здійснено аналіз методів та основних стилів виховання (авторитарний, демократичний, ліберальний, потурання). Вибір методів та стилів виховання відображають виховні пріоритети родини: одна хоче виховати покірність, інша – самостійність, ініціативність.

Важливим фактором, що формує емоційно-мотиваційну сферу дошкільника, його ставлення до людей і життя є стиль виховання, а також зразок взаємовідносин і психологічний клімат сім'ї. Усе це є важливими передумовами розвитку індивідуальності дитини й формування її характеру. Зміст характеру особистості визначається суспільними умовами життя та виховання.

Експериментальним шляхом доведено ефективність умов, форм, змісту роботи з батьками щодо формування педагогічної освіченості батьків з питань виховання дитини-дошкільника.

Ключові слова: сім'я, батьки, сімейне виховання, методи виховання, стилі виховання.

The article highlights the problem of the influence of family education on the formation of a child-preschooler. Methods and basic styles of upbringing are analyzed (authoritarian, democratic, liberal, connivance). The selection of methods and styles of education reflects the educational priorities of the family: one wants to uphold obedience, the other - autonomy, initiative.

An important factor that shapes the emotional and motivational sphere of the preschool child, his attitude to people and life is the style of education, as well as a model of relationships and the psychological climate of the family. All these are important backgrounds for the development of the child's individuality and the formation of his or her character. Social conditions of life and education determine the content of the personality.

Experimentally it is proved the effectiveness of the conditions, forms, and content of work with parents, in relation to the formation of pedagogical education of parents on the issues of upbringing a child-preschooler.

Key words: family, parents, family upbringing, methods of education, styles of upbringing.

Постановка проблеми. У процесі розвитку особистості дошкільника особливу роль відіграють люди, які її оточують, насамперед батьки. Вони є тим першим виховним середовищем дитини, що формують її як особистість, закладають фундамент моральних цінностей, зразків поведінки, набуття соціального досвіду, життєвої компетентності. Успішність та результативність сімейного виховання неможлива без любові, поваги, щирості, розуміння вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини, її потреб.

Основні положення сімейного виховання задекларовано в низці загальнодержавних нормативних документів, а саме: Конституції України, Сімейному кодексі України, Законах України “Про охорону дитинства”, “Про попередження насильства в сім’ї”, а також у міжнародних документах щодо сімейного виховання, захисту прав дітей і батьків – Конвенції ООН про права дитини, Європейській конвенції про здійснення прав дітей та інших нормативних документах.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема сімейного виховання була і є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних науковців. Зокрема, у наукових працях учених висвітлені такі аспекти цієї проблеми: особливості батьківсько-дитячих взаємин (В. Заслуженюк, О. Косарева, В. Семиченко, Н. Синягіна); розвиток сімейних цінностей (Л. Канішевська, Б. Ковбас, В. Костів, Т. Кравченко, В. Постовий); підготовка до батьківства (О. Безпалько, І. Братусь, І. Зверева, Г. Лактіонова, Р. Овчарова, С. Харченко, І. Трубавіна та ін.).

Однак для виявлення сутності впливу сімейного виховання на формування особистості дитини-дошкільника необхідні певні доповнення та уточнення.

Мета статті: на основі наявних наукових підходів здійснити аналіз методів та стилів виховання, окреслити завдання роботи з батьками щодо умов ефективного формування особистості дитини в сім’ї.

Виклад основного матеріалу. Становлення особистості дитини пов’язане з вихованням. Труднощі сучасної сім’ї в самостійному розв’язанні виховних проблем зумовлюють визначення соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання та виявлення комплексних характеристик, що дають об’єктивне уявлення про його сутність у контексті виховного потенціалу сім’ї, особливостей батьківсько-дитячих взаємин, причинно-наслідкових зв’язків, стереотипів та інновацій у виховній діяльності. Основні соціалізуючі функції сім’ї полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку

дитини, забезпеченні почуття захищеності, формуванні ціннісних орієнтацій, оволодінні основними соціальними нормами.

Сучасна сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного чинника виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, що ніхто, крім найближчих для неї в сім'ї людей (матері, батька, бабусі, дідуся) не буде ставиться до неї краще, і, разом з тим, ніякий інший соціальний інститут не може завдати їй стільки болю й шкоди у вихованні, як – родина.

У сім'ях з різним стилем виховання зміст виховного впливу характеризується певним суб'єктивізмом.

У педагогічній науці виокремлюють чотири стилі сімейного виховання, а саме: авторитарний, демократичний, ліберальний, потурання. Проаналізуємо їх.

Авторитарний стиль сімейного виховання – характерний для традиційного типу сім'ї, у якій схвалюється повага до авторитету старших. Домінуючі методи виховання: вимоги, накази, прохання, вправлення, примушування, контроль. У практиці сімейного виховання авторитарний стиль виявляється у двох моделях батьківської поведінки: командувача (спостерігається дистанція між батьками й дітьми), контролера (батьки здійснюють надмірний контроль за поведінкою дитини, обмежують ініціативу дитини, її участь у прийнятті рішень).

Демократичний стиль сімейного виховання будується на основі сприйняття кожного таким, яким він є, з урахуванням взаємних інтересів, думки кожного, незалежно від віку, сімейного статусу. Батьки залучають дітей до обговорення сімейних ситуацій, дозволяють вільно висловлюватися, дають можливість робити власний вибір, пояснюючи при цьому можливі наслідки. Домінуючі методи виховання: прохання, поради, рекомендації, пояснення, заохочення позитивної поведінки. У практиці сімейного виховання демократичний стиль виявляється в таких моделях батьківсько-дитячих взаємин, як: співробітництво, визнання, діалогічна взаємодія. Результатом виховання дитини в

такій сім'ї є засвоєння нею демократичних цінностей, уявлень про свободу й відповідальність, права та обов'язки. Дитина зростає активною й самостійною, налаштованою на співробітництво з іншими, комунікабельною, упевненою в собі особистістю.

Ліберальний стиль сімейного виховання характеризується відсутністю активної участі батьків у процесі виховання дитини. Кожен член сім'ї має свої захоплення та інтереси, які поважаються іншими. У таких сім'ях неприпустимі примушування й фізичні покарання. Ліберальний стиль сімейного виховання виявляється в 3-х моделях батьківської поведінки: природній любові, недостатній увазі, байдужому ставленні. Для цього стилю батьківської поведінки характерна теза: "Якось буде". Нею прикривають небажання напружуватися, загострювати сімейні стосунки, псувати собі настрій, брати відповідальність, що в подальшому створює сприятливі умови для розвитку девіантної та делінквентної поведінки дитини.

Стиль потурання. Виявляється в надмірній тривозі за дитину, її здоров'я й майбутнє, у бажанні вберегти її від життєвих негараздів та забезпечити їй "щасливе дитинство" за батьківським уявленням. Він може виявлятися в 2-х моделях батьківської поведінки: у гіперопіці або в самоусуванні батьків від впливу на процес виховання. Виховані за такого стилю діти зростають егоїстами, байдужими до потреб інших людей.

Вибір методів, стилів виховання залежить від педагогічної культури батьків, усвідомлення відповідальності за дітей, уявлення про моральні цінності та норми поведінки, розуміння мети виховання, стилю взаємин.

Таким чином, методи та стилі виховання відображають виховні пріоритети родини: одна хоче виховати покірність, і методи її спрямовані на те, щоб дитина безвідмовно виконувала вказівки дорослих; інша – вважає важливим виховання самостійності, вияв ініціативи. Різноманітними є й засоби вирішення виховних завдань у сім'ї. Серед них: слово, засоби

усної народної творчості, духовний і моральний мікроклімат сім'ї тощо.

Науковці стверджують, що під впливом недостатнього або порушеного спілкування з близькими дорослими, зокрема, з матір'ю, діти стають боязкими, безініціативними, недопитливими [1]. Тому й діти, і батьки потребують постійного підтвердження любові до себе. Саме це почуття вселяє в них відчуття захищеності, безпеки та впевненості в собі. Проте, якщо в перші роки життя любов до батьків забезпечує власне життя й безпеку, то в міру дорослішання батьківська любов виконує функцію підтримки й безпеки внутрішнього, емоційного й психологічного світу дитини. Без любові та ласки діти й дорослі можуть захворіти, у них часто трапляються серйозні нервові розлади, стреси, депресії, вони схильні до конфліктів, у них формуються негативні риси характеру, мова спрощується до лайки, зникає інтерес до будь-якого виду діяльності.

Важливим фактором, що формує емоційно-мотиваційну сферу дошкільника, його ставлення до людей і життя є стиль виховання, а також зразок взаємовідносин і психологічний клімат сім'ї. Усе це є важливими передумовами розвитку індивідуальності дитини й формування її характеру, у якому, на думку В. Бочелюк, важливу роль відіграє спілкування з людьми, які її оточують, адже перші зачатки та форми поведінки формуються на основі механізму наслідування (дитина наслідує своїх близьких), а також шляхом навчання через емоційне підкріплення [2, с. 342].

Зміст характеру особистості визначається суспільними умовами життя та виховання. Вчинки людини завжди чимось мотивуються, на щось або на когось спрямовуються. Але за формою наміри, прагнення реалізуються по-різному. Це залежить і від обставин, ситуацій, у яких перебуває людина, і від особливостей її характеру. Позитивними рисами характеру морально вихованої людини є справедливість, уміння дотримати слово, щедрість, доброзичливість, чесність, принциповість. До

негативних рис характеру належить відчуженість, замкнутість, заздрість, скупість, зневага до інших, хвалькуватість, гординя, схильність до суперечок. Оцінюючи вчинки та поведінку інших людей, дитина формує власні риси характеру [3, с.44].

Дитині-дошкільнику властиве прагнення до наслідувальних дій, правил поведінки, норм, якими визначаються людські стосунки й формування на їх основі особистісної поведінки. Будучи емоційними, здатними до наслідувань, маючи пластичну нервову систему, дошкільники легко засвоюють вимоги дорослих і починають дотримуватися їх у своїй діяльності. Дитяча відповідальність породжується усвідомленням обов'язковості й виявляється в тому, як дитина підкоряється, як ставиться до своїх обов'язків. Формування в дитини здатності до саморегуляції тісно пов'язана з вихованням моральних потреб і заснована на морально-ціннісних орієнтирах, закладених у свідомості ще з раннього дитинства, зокрема в умінні доводити розпочату справу до кінця, долати труднощі, стримувати небажані дії.

У ході дослідження ми поставили перед собою завдання з'ясувати, як батьки ставляться до своїх дітей, яким виховним методам надають перевагу, чи рахуються з думкою дитини, знають її потреби, можливості, індивідуальні особливості розвитку. Одержані результати засвідчили, що не всім батькам вистачає педагогічної освіченості, уміння тактовно тлумачити негаразди та промахи в діях та вчинках дітей, хвалити за позитивні здобутки. Тому завданням роботи з батьками було визначено:

- формування відповідальності батьків за виховання дітей;
- формування розуміння гуманного, толерантного ставлення до дитини;
- формування заохочення до саморозвитку та самовдосконалення дитини, потреби до самопізнання.

Робота з батьками полягала в наданні інформації щодо впливу сім'ї на виховання дитини, особливостей розвитку дитини-дошкільника, виховних стилів та методів виховання,

формування почуття відповідальності дитини за свої дії та вчинки. Ефективними формами роботи з батьками були лекції, тренінги, практикуми, дискусії, завдяки яким ми прагнули підвищувати виховний потенціал батьків. Змістом практичних занять з батьками було складання режиму дня дітей, плану роботи з ними, розв'язування педагогічних ситуацій тощо.

Експериментальним шляхом доведено ефективність умов, форм, змісту роботи з батьками щодо формування педагогічної освіченості батьків з питань виховання дитини-дошкільника, індивідуальних та вікових особливостей розвитку, потреби до саморозвитку та самопізнання, культури взаємин батьків з дітьми, вирішення проблемних ситуацій тощо.

Висновки. Вплив сім'ї на особистісний розвиток дитини є незаперечним. Гармонійні міжособистісні взаємини ґрунтуються на гуманному, толерантному ставленні до дитини як повноцінного члена сім'ї, урахуванні її інтересів та потреб. Особистий приклад батьків, їх ставлення до навколишніх, принциповість, вимогливість, дисциплінованість, доброта й чуйність є для дитини прикладом для наслідування. Чим більше довіри між батьками й дітьми, тим сильніший вплив сім'ї на формування особистості дитини.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі прийомів та засобів самовиховання дитини-дошкільника.

Література

1. Алексєєнко Т. Ф. Сучасне сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики [Текст] : монографія / Т. Ф. Алексєєнко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. – Київ ; Умань : Жовтий О. О., 2016. – 436 с.

2. Березовська Л. І. Самовиховання та саморегуляція особистості : навчальний посібник / Л. І. Березовська. – Київ : Слово, 2011. – 168 с.

3. Бочелюк В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навчальний посібник / В. Й. Бочелюк. – К.: Центр учбової літератури. 2011. – 360 с.

УДК 373.2+398

**ФОРМУВАННЯ ДОБРОТИ Й ЧУЙНОСТІ В ХАРАКТЕРІ
ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО
ФОЛЬКЛОРУ****UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF KINDNESS AND
SENSITIVITY BY MEANS OF UKRAINIAN FOLKLORE**

Гурей О.І.

Olga Gurey

У статті йдеться про необхідність розвитку позитивних рис характеру особистості дошкільників засобами українського фольклору, виховання доброти й чуйності як важливих складових формування характеру дітей дошкільного віку, обґрунтовано актуальність даного питання для сучасної дошкільної освіти, його практичну цінність у роботі вихователя ЗДО. Проаналізовано останні дослідження вітчизняних науковців, значення народознавчих засобів у становленні позитивних рис характеру дошкільників, важливість співпраці дошкільного закладу з батьками, розкрито вплив усіх жанрів українського фольклору в процесі становлення особистості, висвітлено методи та прийоми роботи з дошкільниками. На практичних прикладах показано використання фольклору для формування характеру дітей дошкільного віку в різних формах роботи закладу дошкільної освіти.

Ключові слова: характер, доброта, чуйність, цінність, народознавчі засоби, український фольклор.

The article deals with the necessity of formation preschooler's personality, development positive traits of child's character by means of Ukrainian folklore. Kindness and sensitivity aimed to be developed are the important components of the formation of the character of preschool children. The importance of mentioned issues, their practical value for preschool teachers is proved. The recent works of Ukrainian researchers are analyzed in the article, the value of means of ethnic studies in the preschoolers' upbringing, the importance of cooperation between the kindergartens and parents are proved, the

influence of all genres of Ukrainian folklore in the process of upbringing and education are revealed, key methods of work with preschoolers are highlighted. The author shows practical examples of using pieces of folklore as educational and upbringing tools in kindergartens.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української держави активізація людського фактору, виховання високоморальної особистості, відродження духовності, культурно-педагогічної спадщини українського народу є важливими умовами подальшого суспільного прогресу. Тому перед сім'єю, дошкільним закладом і суспільством в цілому постає питання виховання гармонійно розвиненої особистості. При цьому особливої ваги набуває формування характеру дитини. З аналізу явищ, що відбуваються в сучасному суспільстві, можна зробити висновок, що виникає психологічна небезпека виростити бездуховне покоління, байдуже до культурних та загальнолюдських цінностей, яке такі позитивні риси характеру, як доброта й чуйність, вважає «несучасними», другорядними. У вирішенні цих завдань чи не найважливішою є народна педагогіка, у якій відображено досвід виховання позитивних рис характеру, потужним засобом якого є фольклор, особливо дитячий.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні та соціально-культурні аспекти проблеми формування особистості розробляли Л. Виготський, Я. Корчак, О. Кульчицька, О. Сухомлинська. Науковці відводять важливе місце формуванню морально-духовних цінностей підростаючого покоління, набуттю знань, суспільного та особистісного досвіду, осягненню й розумінню суті явищ, фактів об'єктивної дійсності.

Наукові праці І. Беха, В. Киричок, В. Кузьменко, Т. Поніманської, К. Чорної розкривають питання формування моральних почуттів, цінностей. Проблему формування доброзичливого ставлення до інших вивчав відомий психолог Л. Рубінштейн.

Питання теорії й практики формування особистості на ідеях народності розглядали у своїх дослідженнях Г. Ващенко, П. Ігнатенко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Скуратівський. Спільною для науковців є думка, що формування особистості засобами народознавства включає пізнання та розуміння історії України, культури, традицій та обрядів. Вони є складовими не лише світоглядних уявлень, а й національної свідомості, характеру особистості.

За переконаннями сучасних учених, поза національною культурою українського народу, зокрема фольклором, його істинним минулим, неможливе розв'язання проблеми формування особистості дитини (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Лисенко, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Стельмахович).

Формування мети статті. Мета статті полягає в розкритті взаємозв'язку формування характеру дітей дошкільного віку й народних засобів виховання.

Виклад основного матеріалу. У сучасному житті постала необхідність переглянути пріоритети формування особистості. Сучасні тенденції виховання зорієнтовані на матеріальну забезпеченість людини, її конкурентоспроможність. Дитина переважно більшу частину часу проводить за комп'ютером, телевізором, що не тільки відбивається на стані її психіки, а й на її духовності, формуванні характеру.

Особистість є динамічною системою й знаходиться в стані безперервної зміни та розвитку. У процесі такого зростання її внутрішні рушійні сили дозволяють людині більш самостійно визначати завдання та напрями власного розвитку. Система ціннісних орієнтирів особистості виступає в якості регулятора її намірів, цілей, уподобань.

Час дошкілля – унікальний період у психічному розвитку дитини. Формування характеру починається з раннього дитинства, а тому дитинство виступає особливим виміром для формування цінностей кожного з нас, є ґрунтом для засвоєння соціального й загальнолюдського досвіду, ґрунтом впливу

духовних орієнтирів життєдіяльності дитини як фактора її повноцінного розвитку.

Дослідник О. Кононко зазначає, що якості особистості є найважливішими та сутнісними для особистого зростання, становлять фундамент характеру дошкільника. Характер (з грецької риса, ознака, відбиток) – це сукупність відносно стійких індивідуально-своєрідних якостей особистості, що виявляються в поведінці, діяльності та ставленні до людей, колективу, до себе, речей, роботи, тощо.

Про виховання в дитини з малих років почуття доброти переконливо писав у своїх творах В. Сухомлинський. Він підкреслюював, що дитинство для дитини є природною школою сердечності. Це одне з найскладніших і найтонших завдань сім'ї й педагогів, що покликані облагородити серце своєї дитини, одухотворити її поривання й бажання вищою людською красою – чуйністю, співчутливістю.

Доброта – найвища абсолютна загальнолюдська цінність, що належить до базових компонентів духовного світу людини. Це така моральна якість, що характеризується ставленням людини до оточуючих людей, до навколишнього світу, стосунків між людьми.

Чуйність притаманна тільки людині, вона виникає з практики конкретних стосунків між людьми, властива людям, що здатні відчувати й розуміти стан іншої людини через усвідомлення власних переживань. Чуйність тлумачиться як уважне й сердечне, доброзичливе, прихильне ставлення до людей, здатність активно, швидко реагувати на чиєсь горе, переживання. Чуйність – це вміння торкнутись людської душі ледь помітним рухом доброго серця, спрямованого до душі іншої людини, це трепетне, ніжне, ласкаве ставлення до будь-якої істоти.

У своїх наукових доробках І. Бех доводить, що чуйності передуює емоційна чутливість, зумовлена сприйманням емоційного стану іншої людини. Він уперше вводить термін

«вчинок – чуйність», під якими розуміє міру причетності однієї людини до життя іншої: її справ, турбот, самопочуття.

Формування здатності робити добро, перетворення її в потребу, цінність, здатності бути чуйним – завдання дорослих. Дитяче серце дуже швидко відгукується на добро, здатне активно випромінювати позитивні емоції, треба лише активно запалити вогник дитячого серця. І незабаром дорослі відчують, як дитина стає чутливою до добра і зла, дитяча душа наповниться чуйністю до інших, і з цими рисами характеру – добротою й чуйністю, житиме серед людей.

Доброта й чуйність, співпереживання й щиросердечність, уміння розділити чужий біль, підтримати у важку хвилину – завжди було в характері українського народу. Адже система цінностей базувалася на двох найважливіших заповідях Божих («Полюби Господа Бога свого всім серцем своїм...», «Полюби свого ближнього, як самого себе»). Серце, запалене вогнем Божественної любові, буде впливати на всі душевні й фізичні сили дитини та спрямує її на істинно добре й прекрасне [3]. А тому треба менше говорити про добро, а просто проявляти милосердя до тих, хто його потребує, і вчити цього своїх дітей.

Значну роль у формуванні позитивних рис характеру дитини відіграє усна народна творчість – фольклор. Слушною є думка Т. Дем'янюк, що формування особистості засобами народознавства – це складний і багатогранний процес, що вимагає високої організації педагогічної праці, чіткості та цілеспрямованості в роботі.

Саме дорослий є організатором життя дитини й об'єктом пізнання, узірцем для дитини в усьому. Саме дорослий закладає в дитині зерна любові, чуйності, доброти, і формування цих якостей здійснюється перш за все в батьківському домі. Тепла, дружня атмосфера в сім'ї, уважне й турботливе ставлення її членів один до одного й людей узагалі, цілеспрямованість впливу батьків сприяють формуванню людини, яка готова робити добрі справи й цінувати добро, зроблене для неї.

Щодо взаємин у дошкільному закладі, завдання те саме, адже це теж велика дружна родина, яка має стати для дитини другим близьким оточенням на кілька важливих років життя. Тут дитину вчать розуміти інших, співпереживати, співчувати, співдіяти (поділитися, поступитися, потішити того, хто сумує чи погано почувається). Вихователь повинен намагатися налаштуватися на «струну дитячого серця» (В. Сухомлинський), щоб воно відгукнулось адекватно.

Потужним засобом формування позитивних рис характеру є усна народна творчість, особливо актуальними для дошкільнят є малі жанри українського фольклору.

Особливий статус у фольклорі займають колискові пісні. У чудовому передзвоні колискових пісень своїх мам та бабусь повинна рости дитина. Сама колискова – оберіг, лагідна усмішка та ніжність неньки, дорога скарбниця народної мудрості й самобутної творчості. Це перша пісня, яку дитина чує. Від найближчої й найдорожчої для неї людини – її матері. Функція цього простого співу, що йде від самого серця, – далеко не лише просте заколисування. Адже тільки добре, чуйне ставлення дорослого до дитини зродить в ній змалку такі ж почуття, що їх пронесе вона через усе своє життя: «Ой ходить Сон коло вікон», «Котику сіренький», «Котки два», тощо. Колискові приваблюють своєю поетичністю, безпосередністю, ніжністю, на їх основі формуються ставлення до природи, тварин, птахів, комах, любов до оточуючих людей, доброта, чуйність. За переконаннями Н. Матвієнко: «Коліскова пісня – благословенний світ поезії українського народу, це ті Лаври-Хранителі, що становлять духовний закон цілих епох»[2, с.50].

У дошкільному закладі колісанки заучують на музичних заняттях, використовуюючи потім у самостійній ігровій діяльності, дидактичних іграх «Покладемо лялю спати», «Катруся хоче спати». Діти разом з вихователем розігрують тексти колісанок, співають, вкладаючи лялю спати, пригадуючи, як це робила мама. Для батьків дітей раннього та молодшого

дошкільного віку бажано влаштувати вечір колискової пісні із залученням батьків до співу. Старші дошкільники виконують складніші за змістом колісанки, організовують вечір українських колискових «Колісковий віночок». Педагогам варто знати, що колискові пісні є своєрідним художнім утіленням однієї з найважливіших концепцій народного світогляду, що сприяє формуванню характеру, – неподільності добра й праці, чуйності й чесності.

Забавлянки – це коротенькі пісеньки або віршики, поєднані зі своєрідними вправами, покликані зміцнювати дитину фізично, підтримувати радісний, бадьорий настрій. Це своєрідна форма емоційного спілкування дорослих із дитиною, побудована на глибокому знанні психології дитини різного віку[1, с.73]. Вони сприяють вихованню в малюків таких важливих якостей, як ніжність, ласка, доброта, любов.

Для найменших, які тільки-но починають сидіти, у народі складено своєрідний тип забавлянок – чукикалок (гуцикалок) з похитуванням, підкиданням дитини на коліні або на одній нозі: «Гоп-гоп-гопчик, на конику хлопчик, на конику воронім, на колінку та-то-вім!». Для немовлят – утішки – ігри з пальцями: «Сорока-ворона», «Пальчик-пальчик». Є забавлянки, що ознайомлюють дітей із трудовими процесами: «Кую-кую чобіток», «Печу-печу хлібчик», «Гу-ту-ту, варю кашу круту». Забавлянки й утішки супроводжують усе життя дитини, їх використовують у виховній роботі з дітьми всіх вікових груп. Найрозповсюдженішою формою роботи є розігрування забавлянок.

Мирилки дають змогу відвернути конфлікти, учать доброзичливості, урівноваженості, поваги до своїх ровесників і менших дітей. Хоч мирилки й простенькі за змістом і формою твори, коефіцієнт їх дії значний. Вони вносять в бурхливе дитяче життя мирне начало, знижують напруження: «Мирись, мирись та більше не сварись! Поцілуймося!».

Ще в глибоку давнину прислів'я й приказки відігравали важливу виховну роль. У них акумулювалася мудрість народу, його багатовіковий досвід. Легко замінюючи довгі міркування, вони є ефективним засобом формування в характері особистості найкращих людських рис і до сьогодні не втратили своєї цінності. Це результат того, що маленькі перлини народної творчості закріпили тільки найважливіше з досвіду минулих поколінь, те, що має стати нормою життя людини, її поведінки. Якщо прислів'я обов'язково містить повчання, то в приказці найчастіше факт тільки констатується, а не оцінюється: «Хто творить розумну й добру людину, – найкращий майстер». Прислів'я і приказки стануть ефективним засобом виховання, якщо їх правильно добирати, згідно з віком дитини, доречно використовувати. Вони можуть бути використані як на заняттях, так і в повсякденному житті. Наприклад, під час читання казки «Колосок» – виведення морального правила: «Хто не робить, той не їсть»; під час укладання дітей спати: «Сон не побачиш, поки не заснеш»; під час прибирання ігрового майданчика – «Бджола мала, та й та працює».

Найбільшою популярністю серед дошкільників користуються казки, оскільки вони не лише вважаються скарбницею народної мудрості, а є невичерпним джерелом розвитку емоційної сфери, виховання найкращих людських чеснот. Казка – це усний народний твір, який виник у безпосередньому спілкуванні оповідача зі слухачем (від слова казати, бо казку казали, розповідали, не читали). Казка – це той ґрунт, на якому проростають зерна високої моральності й духовності, формується милосердя, доброчесність, коректність у стосунках між людьми, працелюбність, ввічливість. Казка спонукає дітей до формулювання емоційно-оцінювальних суджень, у яких виявляється їх осудливе ставлення до нероб, злих, підступних, нечесних людей і прихильне до добрих, чуйних, працьовитих, сміливих, причому вони самі визначають характерні риси-ознаки персонажів – позитивні чи негативні. Як

писав В. О. Сухомлинський: «Казки – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень» [6]

Казка відображає давні уявлення народу про добро і зло, правду і кривду, життя і смерть. У казках пропагується ціла гама почуттів: «Коза-дереза» – порядність, щирість, чуйність, товариськість, повага до друзів, «Цап та баран» – доброта, порядність, щирість, товариськість, «Телесик» – повага до батьків, доброта, чуйність. З допомогою казок діти вчаться різних форм привітання: «Добрий вечір, люди добрі!», «Дай Боже здоров'я!».

Основним видом роботи з народною казкою є читання й розповідання. Під час обговорення сюжету вихователь ставить запитання «Як ти оцінюєш учинок головного героя?», «Чому ти так думаєш?», «Що б ти міг йому порадити?». Такі запитання допомагають дітям у вирішенні складних ситуацій морального вибору, які дитина перенесе у своє життя.

Педагогами-дослідниками А. Богуш, Н. Лисенко підкреслено важливість таких форм роботи, як перегляд казки, дидактичні ігри за мотивами казок, переказування відомих казок, створення нових казок на старий лад, самостійне складання дітьми казок. Ефективним методом формування дружніх узаємин з однолітками є театралізація-розігрування та показ казки, відтворення характерних рис героїв, здебільшого діти хочуть виконувати роль позитивного героя.

Крім малих жанрів українського фальклору, цінність мають народні ігри, що теж передаються з покоління в покоління й відбивають побут народу, бо дитина, граючись, живе. Гра веселить дитину, радує, а здорова радість необхідна для здорового розвитку душі і тіла. В іграх дитина виконує певні ролі, дії, що потребують усвідомленого дотримання правил і норм поведінки з однолітками. Розповіді про звичаї й традиції вибору колиски, обряду першої купелі сприяють формуванню таких якостей, як ніжність, любов, доброта. Серед народних свят діти особливо люблять святого Святого Миколая, адже вони

вчаться наслідувати його зразок доброти й милосердя, допомагати знедоленим, хворим, бо духовний світ дитини – це світ краси й добра.

Висновки. Формування позитивних рис характеру дошкільника забезпечується вчинками, привчанням, переконанням, заохоченням і відбувається в родині та ЗДО через засвоєння моральних норм і традицій духовної культури народу. Використовуючи ресурси усної народної творчості, дорослі позитивно впливатимуть на дітей, щоб виростити їх добрими, чуйними, розумними, цілеспрямованими людьми, здатними до рефлексії. Саме використання фольклору в дошкільному віці сприяє формуванню особистості, покликане дати новий імпульс духовному оздоровленню народу.

Література

1. Ладивір С. Перші уроки добра / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2008. – № 2. – С. 5 – 7.
2. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
3. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. Поніманська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3 – 5.

УДК 373.2+37.015.3: 659.4

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

INFLUENCE OF ADVERTISING ON PERSONALITY OF A PRESCHOOLER

Данів Т. Ю.

Tetyana Daniy

У статті розглядається ознаки несприятливої соціальної ситуації для зростаючої особистості, зокрема, реклами. Проаналізовано праці вчених, які займалися дослідженням цієї проблематики. Автор виділяє психологічні закономірності та

особливості формування дитячої свідомості під час перегляду рекламних промо-роликів; робить висновок про передумови виникнення споживчих мотивів у дітей. Акцентовується увага на методичних рекомендаціях: щодо особливостей роботи з дітьми та батьками під час перегляду рекламних відео; щодо формування в дітей дошкільного віку правильного ставлення до реклами.

Ключові слова: реклама, взаємовідносини, споживач, мультфільм, засоби масової інформації.

The article examines the signs of an unfavorable social situation for a growing person, in particular, advertising. Works of scientists who researched this problem are analyzed. The author highlights psychological patterns and peculiarities of forming child's consciousness during viewing promotional video ads and concludes the preconditions for emergence of consumer motives in children. The focus is on methodological recommendations: on the peculiarities of working with children and parents who view promotional videos and ads; regarding forming correct attitude towards advertising in children of pre-school age.

Keywords: advertising, relationship, consumer, cartoon, mass media.

Соціальна ситуація розвитку дитини в Україні, як і в багатьох країнах пострадянського простору, сьогодні відрізняється високим ступенем драматизму: економічні труднощі, політична нестабільність, дегуманізація суспільних зв'язків і криза родини, соціальне сирітство та криміналізація суспільства – сучасна епоха «культурного вибуху» висуває підвищені вимоги до фізичного, психологічного, морального й духовного здоров'я маленького громадянина, приреченого виживати в таких умовах [3].

Найважливішими ознаками несприятливої соціальної ситуації для зростаючої особистості є руйнування усталених протягом тисячоліть природних інститутів соціалізації – родини та дитячого співтовариства, зміна морально-психологічного

клімату в суспільстві, вплив засобів масової інформації, зокрема, реклами [3]. Саме тому останнім часом багато вчених – соціологів, культурологів, педагогів, психологів, медичних працівників – цікавляться цією проблемою та аналізують вплив засобів масової інформації, у тому числі реклами, на становлення особистості дитини в дошкільному віці.

Проблема дитинства, до якої останніми роками звернулось чимало вчених, волею обставин сколихнула людське суспільство, яке почало усвідомлювати вимогу підвищеної уваги до дитинства взагалі й до кожної дитини зокрема. У колі науковців сьогодення існує погляд на дитинство як на самоцінний, самобутній і неповторний період життя особистості.

Результати соціально-психологічних досліджень останніх років (І. Бех, А. Богуш, О. Кононко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, О. Сухомлинська, О. Савченко) констатують загальне несприятливе соціальне становище дітей у суспільстві. Помітний доробок у галузі аналізу соціально-психологічних та педагогічних аспектів проблеми дитинства як наукової категорії належить таким дослідникам, як В. Абраменкова, В. Зеньковський, Д. Ельконін, В. Кудрявцев, М. Мід, В. Мухіна, Д. Фельдштейн та інші. Т. Дейнегіна, О. Невмержицька, досліджуючи вплив реклами на свідомість, розвиток і здоров'я дитини, указують на те, що «...існують навіть поради й «посібники», які розглядають правила «пиття горілки».

Психолого-педагогічна наука б'є на сполох, усвідомлюючи ті жахливі, непередбачувані наслідки у вигляді негативного трансформування свідомості, травмування психіки, які може дати така інформація дитині-дошкільнику, свідомість якого формується. Водночас ніхто поки що не поставив на державному рівні питання про те, у якому віці й на який час доцільно вперше «підпускати» дитину до екрана телевізора» [2]. Тому мета нашого дослідження зумовлюється потребою в обґрунтуванні ролі мезофакторів у процесі становлення особистості дитини

дошкільного віку загалом та впливу реклами на цей процес зокрема.

Сьогодні все частіше науковці почали говорити про гіпнотичний вплив телебачення, зокрема реклами, на становлення особистості дитини дошкільного віку.

Термін «реклама» з'явився в Україні зовсім недавно, у 1992 році, і використовується тільки на пострадянському просторі. У соціологічному словнику термін «реклама» тлумачиться як «інформація про споживчі якості товарів і види послуг з метою створення попиту на них; популяризація творів літератури, мистецтва тощо» [5].

Рекламу як вид інформаційних ресурсів можна розглядати як складову засобів масової інформації (ЗМІ). Психолого-педагогічне цілеспрямоване використання можливостей реклами дозволяє формувати в особистості інформаційну культуру – один з найважливіших показників її цивілізованості. На сьогодні реклама є одним з основних чинників, які моделюють уподобання й смаки, формують стиль життя й світосприйняття і насамперед мають вагомий вплив на становлення особистості молодого покоління.

У сучасному суспільстві реклама надає дитині перший споживацький досвід. Реклама активно реагує на прояви масової культури й масової свідомості. Вона закріплює й навіть нав'язує численні стереотипи «доброго» і «злого», «красивого» і «потворного» тощо. Це певні моделі поведінки, образи, манери, стиль, які можуть набирати нових рис під впливом змін політичної, економічної та культурної трансформації. Сьогодні утверджується думка про те, що кожна дитина дошкільного віку, незалежно від статі, має право на розкриття власного таланту й здібностей, використання їх для саморозвитку й загального поступу. Реклама відіграє важливу роль у соціальних процесах. Як у всьому світі, так і в Україні, будь-яка реклама є провідником, медіатором позитивного і негативного, вона виносить назовні, роблячи публічними, думки, погляди, образи й

поведінкові моделі; вона є «вчителем» актуальної культури, формує й транслює нові суспільні зв'язки, даючи власні «уроки життя» і, що важливо, має потужний інформаційний вплив на становлення особистості дитини в дошкільному віці [1].

Не існує щеплень проти впливу реклами на дітей. Їхня довіра до рекламованого товару зростає прямо пропорційно кількості побачених сюжетів. Ця дія не обмежується безпосереднім і спонтанним бажанням дитини придбати певну річ, значно серйознішим є довготривалий ефект – формування в дітей уявлення, що «споживати – це насправді жити». Реклама впливає на формування ціннісних орієнтацій дітей і закладає певні стереотипи їхньої поведінки [4].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що діти дошкільного віку – найбільш позитивно налаштований споживач реклами. Дитина-дошкільник сприймає рекламу як один з видів мультфільмів. Її цікавить сюжет, короткий та простий, на неї впливають яскраві кольори та гучні звуки.

Молоде покоління звикає до пасивного сприйняття інформації, до яскравих динамічних образів і втрачає інтерес до повсякденного життя, до живого спілкування, до радості подолання перешкод. Аналіз нових наукових джерел з питань впливу ЗМІ (зокрема, реклами) на дітей дошкільного віку дозволяє нам виділити психологічні закономірності та особливості формування дитячої свідомості:

- гострий сюжет викликає й підтримує увагу та зацікавленість дітей;
- підвищена увага до перегляду коротких сюжетних роликів;
- можливість залучення дитини до участі в процесі перегляду реклами;
- захоплення дитини рекламним сюжетом базується на психологічних механізмах;
- легкість запам'ятовування короткого, цікавого та близького дитині сюжету;

- можливість формування в дитинстві етичних та моральних норм, цінностей за допомогою цікавого та доступного дитині сюжету [1].

Дошкільне дитинство на всіх етапах характеризується постійною орієнтацією на дорослий світ, потребою прилучення до соціуму, взаємодії з ним [3]. Дорослим, насамперед батькам, слід знати психологічні особливості дітей різного віку й стежити за тим, що переглядає дитина, скільки часу вона проводить біля екрана телевізора, споглядаючи рекламні ролики.

Реклама та ЗМІ виконують завдання з просування окремих особливостей, виробів, ідей або стереотипів поведінки, які можуть як позитивно, так і негативно впливати на свідомість, психіку та здоров'я дітей дошкільного віку. Таким чином реклама, завдяки своїм величезним можливостям зацікавити молоде покоління, та деякі соціально-економічні чинники створюють передумови виникнення споживчих мотивів у дітей:

– практичні (реальні) мотиви пов'язують з безпосереднім задоволенням потреб, одержанням задоволення й навіть насолоди. Діти 5 – 7 років бажають більш дорослого життя, свободи від опіки дорослих, задоволення своєї фізіологічної потреби голоду: просто, швидко, смачно. Звідси їх зацікавленість різними батончиками, насамперед шоколадними, чіпсами, гамбургерами, і, як наслідок, споживання такої продукції призводить до негативних наслідків: зайвої ваги аж до ожиріння, проблем із внутрішніми органами;

– естетичні мотиви пов'язують із зовнішнім виглядом товару. Привабливість форми, оригінальність кольорового вирішення важливі для дітей дошкільного віку;

– мотиви престижу пов'язані з приналежністю споживачів до тієї чи іншої соціальної групи. Сучасні діти наслідують ті соціальні групи, до яких належать їхні батьки, але й серед них формуються свої соціальні групи. Крім того, мультфільми, комп'ютерні ігри, книги і, зокрема, реклама формують у

свідомості дітей дошкільного віку певні образи модних, престижних героїв, з якими діти себе ідентифікують;

– мотив досягнення уподібнення, притаманний дітям з молодшого дошкільного віку, тісно пов'язаний із прагненням ідентифікувати себе з відомим актором чи спортсменом, який рекламує товар, бажає наслідувати успішного батька чи матір. Кумиром може бути й літературний чи телевізійний персонаж, герой рекламного ролика [1].

Дитина залучається до дорослого життя, починає розуміти, що таке ціна, зарплатня, знижки, якість. Реклама може істотно впливати на загальну поведінку дитини та її ставлення до світу, які не обов'язково збігатимуться з тими перспективами та цілями, що їх переслідує дошкільна установа. Дошкільний заклад повинен об'єднати свої зусилля із сім'єю в справі виховання в дітей критичного ставлення до рекламної продукції.

З цією метою рекомендуємо проводити заняття, орієнтуючи дітей на такі аспекти:

- аналіз технічних характеристик реклами;
- аналіз змісту реклами;
- порівняльний аналіз кількох схожих рекламних роликів;
- виготовлення оголошень та афіш [4].

Безпосередньо вихователі під час проведення цієї роботи повинні враховувати такі особливості:

- дитина до шести років не усвідомлює комерційної спрямованості телереклами;
- аудіовізуальна техніка, яка застосовується в рекламних роликах, може створювати ілюзію стосовно якостей товару, яких він у дійсності не має;
- найбільший вплив на дітей справляють рекламні сюжети за участю улюблених персонажів із мультфільмів, відомих кінозірок;
- безпосереднім спонуканням реклами може бути прохання батьків зробити подарунок своїм дітям;

- телереклама може демонструвати сюжети, які суперечать принципам виховання дітей у сім'ї;
- реклама загострює увагу на стереотипних формах поведінки чоловіка та жінки;
- реклама може провокувати фрустрації в дітей, а також викликати напруження в стосунках між дорослими та дітьми;
- телевізійна реклама може негативно впливати на культуру харчування;
- соціальний захист від рекламної продукції в умовах сьогодення є недостатнім [4].

Реклама досягла величезного розмаху й стала одним з основних засобів стимуляції споживання. Вона не тільки формує споживчі потреби, а й певним чином впливає на становлення особистості дитини в дошкільному віці. Науковцями доведено, що реклама виконує роль механізму переконання, впливає на цінності та спосіб життя, і цей вплив має як позитивні, так і негативні аспекти. Реклама створює в дітей штучні потреби, зайві або навіть шкідливі. Інформаційне навантаження реклами здебільшого зводиться до мінімуму на користь маніпулюванню емоційними й підсвідомими чинниками. Вона націлює дитину на реалізацію первинних вітальних (життєздатних) цінностей, пов'язаних із задоволенням потреб, або прагнення до соціального престижу через придбання певного предметного втілення. Як зазначають культурологи, реклама утверджує повагу до матеріального продукту як повноцінного замітника духовного, уявлення про матеріальне багатство й розширення споживання як кінцевої мети людського буття. Реклама є також невичерпним постачальником зразків стилів життя, передусім для підростаючої генерації. Протидіяти негативному впливу реклами можна як у дошкільному закладі, так і в родинному колі, тому важливо сформулювати в дітей дошкільного віку правильне ставлення до реклами. І можливо це робити в різні способи:

- навчати позитивних якостей на помилках інших людей (у тому числі телевізійних героїв);

– показувати дитині хитрощі (спеціальні молодіжні слова, думки лікарів, образи кумирів), які використовують рекламодавці;

– навчити дітей знаходити невідповідність між рекламою й реальним продуктом;

– дозувати перегляд програм телебачення дітьми.

Отже, засоби масової інформації, зокрема реклама, є потужним засобом впливу на становлення особистості дитини в дошкільному віці. Тому необхідно створити нову культуру життя із засобами масової інформації (рекламою), навчитись користуватися нею, не втрачаючи здатності критично мислити, відчувати, спілкуватися.

Подальше дослідження планується провести в напрямі розробки й теоретичного обґрунтування інтегрованої моделі впливу ЗМІ на становлення особистості дитини в дошкільному віці.

Література

1. Бондаровська Н. Вплив реклами на людину: нариси // Психолог. – 2017. – № 30 (270). – С. 3–55.

2. Дейнегіна Т. О. Педагогічний вплив телебачення на розвиток і здоров'я дитини // Освіта України. – 2015. – № 5–6. – С. 5–7.

3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / А. М. Богущ, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш та ін.; Заг. ред. Н. В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с.

4. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2010. – 444 с.

5. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії: Навч. словник-довідник. В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін.; Заг. ред. В. М. Піча. – К.: «Каравела»; Л.: «Новий Світ-2000», 2012. – 480 с.

6. Чорна Л. Вплив сучасного телебачення на внутрішній світ і поведінку дитини // Психолог. – 2017. – № 16 (256). – С. 22–26.

УДК 373.2+371.016:821.161.2 «18/19»

ВИХОВНА СИЛА КАЗКИ ІВАНА ФРАНКА
EDUCATION POTENTIAL OF IVAN FRANKO'S
LITERATURE TALES

Глушко Х. Т.

Khrystyna Hlushko

Художня література, зокрема й казка, традиційно розглядається як важливий засіб виховного впливу на особистість дитини-дошкільника. І це не випадково, оскільки її вважають скарбницею культури, джерелом реальних знань та сильних вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним. Широких виховних можливостей саме казці надавав український письменник Іван Якович Франко.

Іван Франко – теоретик і критик дитячої літератури, основоположник науково-педагогічного та лінгвістичного розуміння дитячої казки та її гармонійного впливу на юну душу.

Доповідач зупиниться на проблемах використання казок Івана Яковича Франка в дошкільному освітньому процесі.

Ключові слова: художня література, авторські твори, алегорія, гумор.

Fiction, in particular fairy tales, is traditionally considered an important means of educational influence on the personality of a preschooler. Not surprisingly, as it is considered a treasury of culture, a source of real knowledge and impressions, accouter with unusual and non ordinary. The fairy tale was believed by the Ukrainian writer and poet Ivan Franko to hold a wide range of educational opportunities. Ivan Franko is a theorist and experts of children's literature, a founder of the scientific-pedagogical and linguistic understanding of children's fairy tales and their harmonious influence on the young soul. The speaker will focus on the problems of using tales of Ivan Franko educating children of preschool age.

Key words: fiction, author's works, allegory, humor.

Постановка проблеми. Художня література, зокрема й казка, традиційно вважається важливим засобом виховного та

лінгвістичного впливу на особистість дитини-дошкільника. І це не випадково, оскільки вона є скарбницею культури, джерелом реальних знань та сильних вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним. Широких виховних можливостей казці надавав український письменник Іван Якович Франко.

Іван Франко – теоретик і критик дитячої літератури, основоположник науково-педагогічного та лінгвістичного розуміння дитячої казки та її гармонійного впливу на юну душу. Не применшуючи важливості інших жанрів дитячої літератури, Франко надає особливо великого значення казці, яка досить повно й широко враховує особливості дитячого сприймання. Елементи фантазії й вигадки в казці розвивають і збагачують дитячу уяву, вражають своєю незвичайністю, хвилюють і підносять дитину. Але, незважаючи на фантастичну форму, казка повинна поглиблювати в дітей розуміння навколишнього життя, знайомити з природою й суспільством, виробляти розуміння людських характерів і формувати власні якості вдачі дитини. Вигадка в казці буде непотрібною й зайвою, якщо вона не сприятиме поглибленню світорозуміння.

Виклад основного змісту. Народні казки мають, на думку Івана Франка, незамінну цінність у вихованні дітей, зокрема в розвитку естетичних сприймань і любові до рідної мови: «Оті простенькі сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти й чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвилин, коли вам любяча мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті».

Іван Якович теоретично обґрунтував значення казки в розвитку та вихованні дітей, як народної так і літературної: «Казка передасть читачеві мудрий та народний погляд на життя». Сам письменник робить геніальний висновок: „Казка вчить дітей замилювання до чесноти”. “Життя, – говорив І.Я. Франко, – мені мало всміхалося, а діти були тим весняним сонячним промінням, яке зігрівало моє серце” [2, с. 54]. Вона виступає таким

матеріалом, який комплексно впливає на розвиток дитини – має психолого-педагогічний та лінгвістичний потенціал. Він наголошував на алегоричності образів народних казок та їх великій виховній ролі [3, с. 41].

Великого значення надавав І. Франко педагогічному керівництву ознайомленням із творами художньої літератури. Він наголошував на забезпеченні системи, яка передбачала б роботу саме з найкращими творами, усвідомлення їх ідейного багатства й художньої сили. Письменник розробив ряд умов оформлення дитячої книги: у книзі повинно бути «уявлення живе і ясне»; спосіб вираження короткий, простий і зрозумілий; книга повинна бути простою, розумною, змістовною [2, с. 25].

Критичні виступи Івана Франка великою мірою впливали на літературне життя України, зокрема на розвиток дитячої літератури. Не менше значення мала і його власна практика в галузі творчості для дітей [1, с. 257].

Більшість творів, написаних Франком для дітей, становлять казки. Вони відзначаються глибоким знанням психології малят, їх уявлень та інтересів. У них багато м'якого гумору, радісного почуття, дотепності. Казка показує велику силу взаємопідтримки, колективних зусиль.

Письменник часто використовував у них сюжети, узяті з народної творчості різних країн світу. Франка особливо цікавила в казках їх моральна спрямованість, ідейний зміст, співзвучність з тими проблемами й справами, якими жило тоді суспільство. Використані Франком сюжети набирали глибоко актуального значення, відзначалися яскравим національним колоритом, набували виразної виховної спрямованості.

У своїх дитячих книжках він яскраво-барвистою, дохідливою, дитячою мовою засвідчує існування справедливості, барвистої краси, творення добра та інших чеснот.

У малюків великим успіхом користується вірш Франка «Киця». Не випадково в наші дні вірш-казка «Киця» став дитячою пісенькою. Киця плакала на кухні, бо кухар сам сметану

злизав, а вину на кицю звалив та ще й хотів побити. Невинна киця просила її не бити, ніжно й з певним лукавством обіцяла спіймати зайчика, пташок, рибок. У творі багато поетичних зіставлень між життям дитини й киці – головного персонажа цієї казки. Дітей хвилює доля киці, її поведінка. На несправедливе покарання вона реагує так само, як дитина: «Плакала киця на кухні, аж її очиці попухли», за доброту до себе (як і діти) готова віддати найдорожче, що має. У казці І.Франко вживає зменшувальну лексику (киця, лапки, зайчик, рибка, хвостик, очиці), що дуже подобається дітям.

Казка «Ріпка», в підзаголовку якої зазначено: «Стара казка, по новому розповів І.Франко», в основі має народний варіант. Однак письменник вводить у казку й нові елементи, ритмізує мову, користується римуванням, надає дійовим особам конкретні імена (дід Андрушка, баба Марушка, мишка Сіроманка і т. д.). У казці відтворено ряд побутових подробиць, дається зображення процесу праці, згадано ряд знарядь праці (мотика, граблі та ін.). Казка насичена гумором, дотепними порівняннями й характеристиками. До прикладу: «Тішиться дід, аж не знає, де стати. – Час, – каже, – нашу ріпку рвати! Пішов він у город – гуп, гуп! Узав ріпку за зелений чуб: тягне руками, заперся ногами, добуває сил усіх, сопе, як ковальський міх, – мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень».

Визначним явищем в українській дитячій літературі був вихід збірки казок Франка «Коли ще звірі говорили» (перше видання 1899 р., друге видання – 1903 р.). До збірки Франко додав передмову, у якій писав: «Оці байки, що зібрані в книжечці, – то старе народне добро... Бажаючи вибрати для наших дітей книжечку щонайкращих казок різних часів і народів, я зупинився поперед усього на тих, де оповідається про самих звірів. Вони найбільше відповідають смакові дітей від 6 до 12 літ, заставляють їх сміятися й думати, розбуджують їх цікавість та увагу до явищ природи».

Франко підкреслює, що, видаючи цю книжку, він «мав на оці більше педагогічну мету». Про характер цієї мети письменник говорив, що діти «відси винесуть перші й міцні основи замилювання до чесноти, правдивості й справедливості, а надто любов до природи і охоту придивлятися близько її творам».

Казкові прийоми, елементи фантастики й вигадки в цій збірці не приховують життєвих взаємин людей, явищ реальної дійсності. Твори спрямовані проти різних моральних вад, проти негативного в людській поведінці.

Казка «Заєць і Їжак» малює два цілком різні характери: скромний і розумний Їжак та хвалькуватий і самозакоханий Заєць. Цей Заєць з гординею дивиться на Їжака, не відповідає на його добрі привітання, глузує з його кривих ніг. Їжак знайшов спосіб провчити цього хвалька, хоча і не зовсім справедливим і чесним способом. Їжак і Їжачиха отримують бажану перемогу, а Заєць через свою власну гордість і зверхність помирає.

Художня майстерність казки виявляється в умінні виразно окреслити характер персонажа, у використанні багатой палітри прийомів і засобів зображення. Заєць запитує їжака: «Ти чого так рано в полі волочишся?» Уже це «волочишся» розкриває перед нами його прагнення показати свою зверхність. У казці цікавий зачин, який часто зустрічається у фольклорних творах, є яскраві деталі пейзажу, іронія («мої буряки» у Їжака, «своя капуста» у Зайця). Використовує письменник внутрішній монолог, що поглиблює розуміння характеру. Жваво й дотепно будується діалог.

Казка «Лисичка й Журавель» спрямована проти хитрощів, егоїзму й нещирості. Дружба може ґрунтуватися лише на щирості, доброті. Журавель і Лисичка проявили неабияку винахідливість, щоб поставити один одного в незручне становище. Лисичка через свою жадібність викликає у Журавля відчуття ненависті. Тож він вирішує відплатити їй за все її ж монетою, цим виявляючи егоїзм і мстивість. Журавлеві не вистачає прощення. «Прощення – це найгарніший вияв любові»

(Піно Палергіно). Однак без прощення поняття доброти, любові, милосердя спотворюється. Тому, на нашу думку, доцільним було б для дітей дошкільного віку змінити кінець казки, у якому Журавель би не мстився Лисичці, а навпаки, пригостив її смачною стравою, Лисичка зрозуміла б свою помилку, і вони залишилися б друзями. Подібне закінчення казки сформує в дитини думку про те, що доброта, справедливість, милосердя перемагають хитрість і жадібність.

Через усі казки Франка проходила ідея боротьби між слабими і сильними, добрими і злими, чесними і підступними, що зумовлювала й відповідні події та їх розвиток, у якій обов'язково звучить перевага добра над злом і торжествує добре начало („Три міхи хитрощів”, „Фарбований Лис”, „Лисичка-черничка”, „Заєць і Ведмідь”, „Вовк, Лисиця і Осел” та ін.). [4, с. 141].

Високий художній рівень казок Франка полягає в майстерному доборі алегорій, що відповідають народному розумінню вдачі тварин (вовча зажерливість, лисяча хитрість, ведмежа незграбність, осячя впертість і т. д.). Франко майстерно розкриває характери у вчинках або через розмови, твори відзначаються лаконізмом, увагою до психологічних і побутових деталей.

Франко уникає використання в казках складних метафор, малодоступних дітям молодшого віку. Він вживає переважно епітети й порівняння, зокрема такі, які образно розкривають психологічний стан персонажів: «Наш Микита скрутився, мов муха в окропі», «Лев став, мов чолом о стіну стукнувся», «Лев пішов, похнюпившись та підібравши хвіст, немовби хто вилляв на нього бочку зимної-презимної води»

У казках маємо безліч веселих, комічних сцен і ситуацій, сповнених щирого й доброзичливого сміху, почуття гумору. Позитивні герої казок, носії кращих рис і якостей, теж бувають смішними зі своїми вадами, іноді наївністю, іноді дотепністю й несподіваними хитрощами, які й допомагають їм здобути перемогу.

Проглядається й різноманітність кінцівок казок – вивід морального правила: «А для вас, небожата, відси така наука: ніколи не піднімайте на сміх бідного чоловіка, хоч би се був простий, нерепаний їжак».

Характер протікання взаємодії дитини з твором визначається двома основними моментами – самим текстом (його змістом, структурою, звучанням, що визначається специфікою «з вустних» форм подачі тощо) та способами пізнання, осмислення оточуючого світу, що склалися під впливом життєвого та художнього досвіду [6].

До орієнтованого переліку творів художньої літератури чинних програм розвитку дітей дошкільного віку, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України, входять і казки Івана Яковича Франка, що забезпечує пізнавальну та виховну сторону освітнього процесу дошкільного навчального закладу. Аналіз казок І. Франка спонукає дітей до формування оціночних суджень. Це важливо для розвитку мислення дошкільників. У відповідях дітей на запитання вихователя має прозвучати оцінка характеру казкових дійових осіб. При розгляді казок правомірно ставити запитання для узагальнень і роздумів, зокрема, такого типу: Чим приваблює вас казковий герой? Що відмінного ви помітили в дійових особах казки? За що ми цінуємо їх?

Висновки. Аналіз літературної критики та казок Івана Яковича Франка дозволив зробити такий висновок: по-перше, казка впливає на всебічний розвиток дитини. По-друге, розвиває розуміння мови на слух, словник, зв'язне мовлення, формує правильну граматичну будову, виховує звукову культуру. По-третє, казка навчає, виховує й соціалізує.

Таке розуміння заслуговує на використання авторської казки у формуванні особистості дошкільника й сьогодні. Стаття не вичерпує всіх аспектів роботи. Окремого висвітлення потребують питання формування в дошкільників інтересу до авторської казки Івана Франка.

Література

1. Історія української літератури 19 ст. (70 – 90-ті роки): У 2 кн. Кн. 2.: Підручник // За ред. О. Д. Гнідан. К.: Вища школа, 2003. – 439 с.
2. Монке О. С. Українська література для дітей дошкільного віку / О. С. Монке. – Одеса, 2010. – 349 с.
3. Франко І. Я. Попереднє слово (до збірки: Хрестіан Зальцман. Книжка приказок про те, як не належиться поводитися з дітьми. Переклав Теодор Біленький. Львів, 1900) / І. Франко. Збір. творів: у 50 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 32. – С. 153–155.
4. Хороб М. Б. Коли ще звірі говорили. У світі Франкової казки. Франкова криниця: Вивчення творчості І. Я. Франка в школі: Посібник для вчителя. За ред. Л. М. Кіліченко. – К.: Рад. школа, 1991.

УДК 373.2:398.21

ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРУ В ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ EDUCATION OF CHARACTER IN CHILDREN BY MEANS OF UKRAINIAN FOLK TALES

Стефінів І.В.

Irina Stefiniv

Казка є могутнім джерелом у вихованні дітей. Вона в доступній формі вчить дітей життя. Казки дозволяють дитині вперше відчувати хоробрість і стійкість, побачити добро і зло. Чітка й нескладна характеристика позитивних і негативних героїв допомагає розібратися дітям у сутності конфліктної ситуації, що відбувається між казковими персонажами, визначити героїв казки й емоційно передати своє особистісне ставлення до них.

Саме тому казка допомагає сформувати моральні цінності та якості, етичні принципи, певні «закони й правила поведінки»,

викликати почуття емпатії, вирішити конфліктні ситуації, вселити надію, побачити справедливість, зрозуміти, що повагу потрібно заслужити. Усвідомлення того, що надійною людиною бути нелегко, а надія є завжди; сміливість – це не стрибок із п'ятого поверху, сміливість – це заплакати при всіх, замість тримати біль усередині; чесність – це кожен твій вчинок; відповідальність – це не просто турбота про домашніх улюбленців, яких приручили, це набагато більше – кожне твоє слово, кожна дія. І найлегше пояснити всі ці якості, залучивши казку як найдоступніше й найближче до дитини – саме про це моя доповідь.

Ключові слова: українська народна казка, надійність, справедливість, сміливість, чесність, відповідальність

A folk tale is a powerful source for educating children. It teaches children with ease. Tales allow a child to feel brave and strong for the first time, see good and evil. A clear and simple characterization of positive and negative protagonists helps children to understand the essence of the conflict situation that occurs between fairy-tale characters, to determine heroes of fairy tales and transfer emotionally their personal attitude to them. That is why the fairy tale helps to form moral values and qualities, ethical principles, certain "laws and rules of conduct", arouse empathy, solve conflict situations, inspire hope, see justice, understand that respect must be deserved. Realizing that being a reliable person is not easy, the hope is omnipotent; courage is not jumping from the fifth floor, the courage is not to hide tears of others, instead of keeping the pain inside; honesty is each of your actions; responsibility is not just a concern for pets, for which we bear responsibility, it's much more - every word, every action. The easiest way to explain all these qualities is to use a fairy tale as the most accessible and closest way to reach a child. My report is about this.

Keywords: *Ukrainian folk tale, reliability, justice, courage, honesty, responsibility.*

Актуальність проблеми. Казка є могутнім джерелом у вихованні дітей. Вона в доступній формі вчить дітей життя.

Казки дозволяють дитині вперше відчувати хоробрість і стійкість, побачити добро і зло.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць дозволяє стверджувати, що класики вітчизняної педагогіки (С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), сучасні вчені (А. Богуш, В. Бойко, О. Губко, Л. Кіліченко, Г. Кошелева, В. Кузь, П. Лещенко, І. Проценко та ін.) високо оцінювали значення народної казки у вихованні дитини дошкільного віку, зокрема її морального розвитку. Проблема морального виховання особистості розглядається вченими різнопланово, у таких аспектах: виховання моральної свідомості (В. Зибковець, І. Мар'єнко та ін.); виховання моральної культури особистості (В. Бачинін Т. Гуменникова); формування моральної активності дітей (І. Зайцева, Л. Крайнова); характеристика емоцій і почуттів та їх класифікація (Є. Богданов, К. Ушинський, О. Чебикін та ін.); роль почуттів у процесі морального виховання дітей (М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін.).

Казка як жанр українського фольклору завжди була найпопулярнішим видом усної народної творчості серед дітей. З раннього віку вона є контрольним мірилом прояву всіх найважливіших рис особистості, що дозволяє дитині в особливій метафоричній формі пізнати для себе специфічні дитячі теоретичні питання про світ, про добро та зло.

Розуміння, усвідомлення тексту зумовлює у дитини емоційні переживання, співчуття героям, що є основою для формування морально-етичних суджень, оцінки поведінки героїв твору. Мудрість народної казки в найдосконалішій художній формі уособлює в собі народну мораль, підводить дітей до ідеї добра та зла. Казки сприяють розвитку образного мислення, емоційності. Образність, яскравість зображення вчинків казкових персонажів дають змогу дитині відчувати себе співучасником зображуваних подій, сприяють емоційному сприйманню моральних норм. За дослідженнями О. Виноградової, Л. Стрелкової, літературні твори, у яких протистоять добро і зло, подано характеристики

позитивних і негативних героїв, сприяють критичному засвоєнню дітьми дійсності, справедливій оцінці образів, емоційному ставленню до вчинків.

Художня література, а саме народні казки, за Т. Поніманською, багатий арсенал виховання моральних почуттів у дітей. Твори з яскравими персонажами й цікавим сюжетом активізують уяву дитини, сприяють «появі нового емоційного ставлення до навколишнього» [1, с. 60]. Вплив художніх творів на почуттєву сферу дошкільника, на думку вченої, дає змогу використовувати казки в моральному та духовному вихованні дітей.

Чітка й нескладна характеристика позитивних і негативних героїв допомагає розібратися дітям у сутності конфліктної ситуації, що відбувається між казковими персонажами, визначити героїв казки й емоційно передати своє особистісне ставлення до них.

Особливе значення казці надавала С. Русова. У казці, за словами автора, усіма життєвими справами керує глибоке переконання правди, у ній немає моралі, а є пережите почуття мільйонів людей, що «через віки перенесли велику віру в перемогу правди, в красу добра та його непереможну силу» [2, с. 113].

К. Ушинський називав казки блискучими скарбами народної педагогіки, а її хранителів і популяризаторів – бабусь, дідусів, матерів – природними педагогами. Педагог стверджує, що перший вихователь – це народ, а народні казки – перші й блискучі спроби створення народної педагогіки.

Діти переносять мораль казки не тільки на свій власний досвід, а й зіставляють учинки своїх товаришів з мораллю казки. Народна казка захоплює дитину не тільки сюжетом, поетичною формою, але й своєю ідейною сутністю. Характерне для казки торжество справедливості, перемога добра над злом викликають співчуття дитини. Позитивний герой казки завжди працьовитий, він захищає слабших, долає перешкоди, досягає поставленої

мети. У казках споконвіку народ передавав нащадкам дивовижні мрії про непереможність добра, правди, щасливого життя. У них, як у дзеркалі, відбито психологію народу, морально-етичні судження, красу української мови. Реалістичні розповіді казки є для дітей однією з форм пізнання світу. Вони допомагають дошкільнику уточнити уявлення про світ. Дитина вірить художньому слову. Слухаючи казки, вона живе життям героя й ніби сама стає учасником подій; співчуває добру, засуджує зло.

Усі казки повчальні, вони містять яскраві приклади гуманної та антигуманної поведінки. Адже у казках народ цінує людину не за її соціальне становище, а за те, яка вона: доброзичлива, чуйна, добра, правдива чи підступна. Засуджуючи зло, долаючи життєві труднощі, казки закликають до перетворення світу на засадах людяності, краси та доброти.

Дитячі казки створюють в уяві дитини прості образи персонажів, які цікаві їй. При цьому вся необхідна та корисна інформація засвоюється малюком автоматично та непомітно. Також слід зазначити, що під впливом казок дитина набуває невідомих їй до цього часу навичок психічної активності, одним з яких є вміння подумки діяти при уявних ситуаціях, що є основою всіх видів дитячої творчості. Незважаючи на те, що в казках дітям розповідаються вже готові фантастичні історії, проте для них завжди залишається широкий простір для власної уяви. Адже ознайомлюючись із чужими казками й створюючи свої, дитина має можливість навчитися ідентифікувати власні почуття та розкривати їх перед іншими, розповідати про свої враження, уявляти себе на місці даного героя, дофантазувати епізоди, висловлювати співчуття та співпереживання.

Висновки. Таким чином, за допомогою казки дитині найлегше пояснити основні принципи моральності поведінки. Казка сприяє розрізненню добра і зла. Герої казок є або поганими, або хорошими. Діти ототожнюють себе з позитивними персонажами, тому казки прищеплюють їм позитивні риси характеру. Моральні поняття, які є елементами образів казкових

героїв, надійно закріплюються в характері дитини, відіграючи важливу роль в реальному житті та спілкуванні з оточуючими людьми. Дитина розуміє, що негативні персонажі в казках завжди караються, тому єдиним способом уникнути покарання є відповідна поведінка. Добро постає в казках не у вигляді якихось правил або законів, а сформоване в образах сильних і хоробрих персонажів. Отже, казка є найцікавішим і найдоступнішим джерелом здобуття та засвоєння моральних правил та норм поведінки.

Література

1. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників / Т. І. Поніманська. – К.: Вища школа, 1993. – 109 с.
2. Русова С. Ф. Розвиток мови дитини. Вибрані твори / С. Ф. Русова. – К.: Освіта, 1996.
3. Фесюкова Л. Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста / Л. Б. Фесюкова. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ»; Харьков: Фолио, 2000. – 464 с.

УДК 378.22:373.2/3

**ВИХОВАННЯ ПОЗИТИВНИХ РИС ХАРАКТЕРУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ
ІГОР НА ВІДТВОРЕННЯ З ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР
ОБРАЗНИХ І СЮЖЕТНИХ ЗОБРАЖЕНЬ
FORMATION OF POSITIVE TRAITS OF CHARACTER OF
JUNIOR CHILDREN WITH THE HELP OF GAMES AIMED
AT FIGURATIVE AND PLOTIMAGEREPRODUCTION OF
GEOMETRICAL FIGURES**

Плетеницька Л.С., Плетеницька С.С.

LidiiiaPletenytska, Solomiia Pletenytska

Формування характеру – це динамічний процес, який пов'язаний з індивідуальними та соціальним досвідом людини, починається з дитинства й залежить від «мікроклімату», з яким вона взаємодіє. Ігрова діяльність у дошкільному віці є основною,

домінуючою, у молодшому шкільному віці вона послідовно переходить у навчальну. Під час навчальної діяльності в молодших школярів формуються як позитивні, так і негативні риси характеру. Ми пропонуємо використовувати ігри «Ганграм», «Піфагор», «Монгольська гра», «Чарівний круг» як засіб формування геометричної компетенції та позитивних рис характеру молодших школярів на уроках математики та в позашкільній діяльності.

Алгоритми роботи з даними іграми: одночасне використання всіх складових елементів геометричних фігур. У сюжетному зображенні всі елементи мають дотикатись, а не накладатись. Робота з даними іграми формує в учнів наполегливість, кмітливість, креативність.

The formation of a character is a dynamic process related to individual and social experience of a person. This process begins at childhood and depends on a "micro climate" that the person interacts with. The playing activity prevails at preschool age and develops into educational activity at primary school age. Positive as well as negative traits of character are formed during the educational activity of junior schoolchildren. The games of "Gangram", "Pythagoras", "Mongolian game" and "Magic circle" are highly recommended as means of forming of geometrical competence and positive traits of character of junior schoolchildren during Maths lessons and extracurricular activity. The algorithm of work with these games is based on a simultaneous use of all elements of geometrical figures. To make a plot image all elements must touch, but should not be stacked on top of each other. As a result, persistence, intelligence and creativity are formed in the course of these games.

Виховання характеру молодших школярів – це тривалий процес, що відбувається у зв'язку зі становленням навчальної діяльності, ускладненням необхідних пізнавальних потреб та мотивів, розширенням знань, формуванням практичних умінь та навичок у процесі навчання, зокрема математики. Формування математичних компетенцій учнів розвиває позитивні риси

характеру, зокрема наполегливість, працелюбність, відповідальність, сміливість, розумний ризик, тощо. Характер виховується перебігом життя. Відомо, що не характер пояснює життя індивіда, а життя є ключем до розуміння та аналізу характеру. Дослідження характеру молодших школярів підкреслюють перевагу емоційних властивостей над інтелектуальними та вольовими.

Формування якостей характеру в молодшому шкільному віці відбувається в навчальній діяльності за допомогою ігрових технологій та доступних видів діяльності інтелектуального розвитку. Великий вплив на їх математичний розвиток має адекватна віку та потребам дитини стимуляція з боку дорослих. У характері дитини цього віку зберігаються й закріплюються ті риси, які постійно отримують схвалення. Риси, набуті дитиною дома й підкріплені школою, частіше за все зберігаються впродовж усього подальшого життя. Нові риси характеру частіше змінюються частково і є компромісом між тим, до чого привчили дитину вдома, і тим, що від неї вимагає школа.

Залежно від того, які ознаки й у якому поєднанні беруться до уваги, термін «характер» в повсякденному житті та в науці інколи ототожнюється із здібностями та темпераментом. У математичних здібностях провідними властивостями є гнучкість процесів мислення, легкий перехід від прямого до зворотного ходу думки, спостережливість, потреба в здобутті теоретичних знань, перевага зорової пам'яті (що сприяє створенню й збереженню контурів, моделей, схем, графіків), вольові якості особистості, які забезпечують перетворення задуму в дійсність, уміння узагальнювати, виконувати обчислення, зокрема згідно з алгоритмами.

Компетентність особистості формується впродовж тривалого часу, та в контексті початкового навчання закладаються базові аспекти. Формування предметної математичної компетентності молодших школярів є особистісним утворенням, яке виявляється в конкретних життєвих обставинах

як здатність учня актуалізувати, інтегрувати й застосовувати здобутий у процесі навчання досвід діяльності та особистісні якості, щоб досягти необхідного практичного результату.

Математичні компетенції розглядаються як предметні, тому виділяють обчислювальну, алгебраїчну, геометричну, логічну, інформаційно-графічну. Початкові математичні знання відображаються в термінах, уявленнях, поняттях, законах, залежностях, властивостях. Ми розробили класифікацію математичних знань молодших школярів відповідно до ключових компетенцій. Науковці визначають три основні рівні математичної компетенції, зокрема, відтворення математичних фактів, методів і виконання обчислень; встановлення зв'язків та інтегрування матеріалу із різних змістових ліній («Числа, дії з числами», «Просторові відношення», «Геометричні фігури», «Величини», «Математичні вирази. Рівняння», «Нерівності», «Сюжетні задачі», «Робота з даними»), необхідних для розв'язування поставленої задачі; міркування, які вимагають узагальнення та інтуїції.

У межах нашого дослідження ми спроектували динамічну модель впливу навчально-ігрової діяльності молодших школярів на відтворення образних і сюжетних зображень з геометричних фігур та формування таких позитивних рис їхнього характеру, як наполегливість, відповідальність, доброзичливість. Компонентами геометричної компетенції визначають: уміння будувати геометричні фігури (за допомогою лінійки креслити лінії, кути, фігури, будувати відрізки заданої довжини, коло, круг заднього радіуса за допомогою циркуля), уміння класифікувати фігури (лінії на прямі, криві, ламані, замкнені, незамкнені; фігури на кутові й некутові; многокутники за кількістю кутів, трикутники за сторонами й кутами), уміння конструювати фігури з відомих фігур (квадрати й прямокутники з трикутників, многокутники з квадратів, прямокутників, трикутників), уміння користуватися креслярськими інструментами для вимірювання та побудови. Саме конструювати сюжетні зображення з

геометричних фігур рекомендовано за допомогою ігор «Танграм», «Піфагор», «Колумбове яйце», «Чарівний круг», «В'єтнамська гра», «Пентаміно». Особливостями даних ігор є те, що вихідна фігура поділена на певну визначену кількість трикутників, прямокутників, квадратів, чотирикутників, елементів, схожих на геометричні фігури. Квадрат є вихідною фігурою в іграх «Танграм», «Піфагор», «Монгольська гра», круг у «В'єтнамській грі» та в грі «Чарівний круг». Правила використання та етапи роботи в цих іграх однакові. На першому етапі необхідно школярів ознайомлювати з вихідною фігурою, кількістю елементів та умовами поділу й складання вихідної фігури.

На наступних етапах навчаємо дітей складати образні зображення тварин за розчленованими та контурними зразками, використовуючи всі елементи, які обов'язково мають дотикатись. На підсумковому етапі пропонуємо їм самостійно складати сюжетні зображення, працювати в парах: з подвійної кількості елементів моделювати будинки, дитячі майданчики, лісові галявини. Пропонуємо виконувати завдання в трійках, четвірках, використовувати технології сюжетних ігор і проектної діяльності.

Рекомендуємо в короткотривалому груповому проекті змоделювати сюжетні зображення «Зоопарк», «Дитячий садочок», «Школа майбутнього», «Книгарня», «Бібліотека». Цікавими є завдання оформляти аплікації до народних казок «Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Вовк і семеро козенят» та інших з елементів ігор на відтворення образних і сюжетних зображень із геометричних фігур.

Розігрування рольових ситуацій з метою моделювання майбутнього сюжету з геометричного матеріалу вважається ефективним засобом набування необхідних позитивних рис характеру. Дані вправи допомагають молодшим школярам усвідомити зміст завдання, знайти кілька потенційних варіантів моделювання сюжетного зображення, вибрати найвдаліший підхід і розробити відповідний проект, одержати можливість

оцінити ефективність обраного підходу, внесок кожного учня у створення проекту з даних геометричних фігур. Під час складання сюжетних та образних зображень учні мають змогу робити помилки, змінювати та коректувати зображення, ухвалювати власні рішення, критикувати один одного в дружньому й доброзичливому тоні, висловлювати почуття й думки відносно інших аплікацій-композицій, не погоджуватися з потребами інших, одержувати запити з боку інших. У процесі роботи з даними іграми в учнів підкреслюється стійкість характеру й водночас його пластичність. Визначається вираження характеру в поведінці або у формально-динамічних рисах, тобто безпосередніх первинних, швидких, емоційно забарвлених реакціях на зовнішні впливи, чи в усвідомлених прагненнях діяти згідно з правилами.

Під час навчальної діяльності з даними іграми на основі знань про особисті стосунки, про характер одне одного, в учнів формується розуміння того, що їх об'єднує, а що роз'єднує. Учні намагаються групуватися з друзями з доброзичливим характером, адже вони приваблюють, викликають довіру та повагу до себе, є авторитетом та зразком поведінки для інших, наочним мірилом моральної досконалості. З такими учнями легко долаються труднощі при складанні зображень моделей з визначеної кількості елементів. З геометричних фігур складаються графічні зображення силуетів, залагоджуються конфлікти при об'єднуванні їх в проект-композицію, досягається взаєморозуміння в засвоєнні компонентів геометричної компетенції. Дані учні здатні до надання безкорисливої допомоги як у навчанні, так і в повсякденному житті, вони оптимісти. Однак знання учнів з доброзичливим характером не завжди відповідають високому та достатньому рівню сформованості геометричної компетенції, тому в групові довготривалі проекти залучені учні з різними рівнями сформованості математичної компетентності. У процесі формування математичних компетенцій молодших школярів учитель розкриває їх характер,

визначає, які істотні риси або особливості їм притаманні, відрізняє від інших учнів, підкреслює їх індивідуальну своєрідність, визначає поведінку в цілому та ставлення до себе й інших школярів, до математичної діяльності. Це дає змогу вчителю передбачити, як учень вчинить при виконанні складних завдань геометричного змісту, розв'язанні задач підвищеної складності, визначенні правильних напрямків у лабіринтах та заповненні кросвордів.

Формою навчальної взаємодії співробітництва педагога й учня в процесі ігрової діяльності є педагогічне спілкування, тобто особистісно зорієнтована взаємодія, яка створює психологічний клімат, атмосферу праці педагога й учнів, у якій розв'язуються завдання навчання й виховання. Педагогічне спілкування характеризується постійною спрямованістю на саму навчальну взаємодію, на перспективу розвитку учнів, вибір необхідного та доцільного предмета засвоєння. У процесі роботи з іграми з геометричним змістом виділяють у педагогічному спілкуванні навчальну, виховну й фасилітативну функції та рекомендують використовувати ефективне заохочування. Його необхідно здійснювати постійно, супроводжувати поясненням, виявляти зацікавленість в успіхах учня, заохочувати досягнення позитивних результатів, повідомляти про їх значимість для даного учня, орієнтувати на важливість розвитку вміння, організувати роботу задля досягнення мети, пов'язувати досягнуте з витраченими зусиллями учня. Правильне педагогічне спілкування під час ігрових завдань з геометричними фігурами впливає на мотиваційну сферу учня, спираючись на внутрішньо-особистісні стимули: насичування пізнавального інтересу від взаємозалежності фігур та тіл, задоволення від процесу навчання за допомогою ігрових технологій, саморозвиток відповідних практичних умінь з моделювання предметів навколишньої дійсності.

Педагоги зауважили, що використання ігор «Танграм», «Піфагор», «Монгольська гра» покращують успішність учнів із

математики, сприяють виникненню зацікавленості до завдань геометричного змісту підвищеної складності, заохочують окремих учнів до саморозвитку та формують позитивні риси їх характеру.

Література

1. Носова Е.А., Непомнящая Р.Л. «Логика и математика для дошкольников» Методическое издание / Е.А.Носова, Р.Л.Непомнящая. – Санкт- Петербур: Изд.дом: "Акцидент", 2000.

2. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников. /Под ред. А.А.Столяра. – М., "Просвещение", 1988.

УДК 159.923.3:640.43

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИХ
ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ У ЗВО
PSYCHOLOGICAL ASPECTS
OF FORMATION OF PERSONAL AND PROFESIONAL
JUALITIES
OF FUTURE MASTERS OF ELEMENTARI EDUCATION
IN HIGHEREDUCATION ESTABLISHMENTS**

Цюняк О.П.

Oksana Tsiuniak

Стаття присвячена актуальній проблемі професійної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти у ЗВО. У ній проаналізовано чинники формування особистісно-професійних якостей у майбутніх магістрів початкової освіти. Розкрито зміст поняття «особистісно-професійні якості особистості». Визначено доцільність використання активних форм навчання, які розглядаються як ефективний засіб цілеспрямованого розвитку особистісно-професійних якостей особистості.

Доведено, що особистісно-професійні якості є необхідною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців для якісного й відповідального виконання ними обов'язків у майбутньому.

Ключові слова: професійна підготовка, особистісно-професійні якості, майбутні магістри початкової освіти.

The article is devoted to the actual problem of the professional qualifications of future masters of elementary education in higher education establishments. This article seeks to analyze the factors of formation of personality-professional qualities in future masters of elementary education. The concept's content of «individual's personal and professional qualities of» is revealed. The expediency of the active forms using of studies, which are considered as an effective means of intentional development of personal and professional qualities of an individual, is determined. It is proved that personal and professional qualities are a necessary component of future specialists' professional training for qualitative and responsible fulfillment of their duties in the future.

Key words: professional training, personal and professional qualities, future masters of elementary education.

Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло.

Василь Сухомлинський

Постановка проблеми. Сьогодні система освіти України зазнає значних змін. Разом із реформою освіти змінюються філософія професії «Учитель» і вимоги до його особистості та професійної діяльності. Часто замислюємося над питанням: «Яким має бути сучасний педагог?». Розумним, харизматичним, справедливим – обов'язково скажуть учні. Має любити дітей, бути ерудованим, вимогливим – додадуть батьки. Вчитель має бути професіоналом, патріотом, гуманістом – скажуть педагоги.

Модернізація освіти в Україні актуалізує проблему фахової підготовки майбутнього вчителя для роботи в умовах Нової української школи. Як відомо, основна мета сучасної освітньої реформи полягає у створенні школи, яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх на практиці.

У Законі України «Про освіту» зазначається, що «...метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу...» [1, с. 2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значним внеском у розробку проблеми розвитку професійно значущих якостей учителя в процесі фахової підготовки стали праці таких науковців, як І. Бех, І. Бим, Н. Глузман, Н. Гузій, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кремень, Є. Павлютенков, Ю. Пассов, В. Сластьонін, О. Цокур та ін.

Метою статті є висвітлення проблеми формування особистісно-професійних якостей майбутніх магістрів початкової освіти в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Наше сьогодення висуває значно вищі вимоги до сучасного фахівця в галузі освіти. Головним трендом у сучасній освіті є виконання педагогом різних ролей. Приміром, сучасний педагог є розробником навчальних програм. Він повинен уміти визначати очікувані навчальні результати, навчальні завдання, які приведуть до досягнення цих результатів, способи перевірки (оцінювання), необхідні ресурси та час. Роль фасилітатора – допомогти учням досягнути очікуваних результатів навчання. Тому педагог-фасилітатор скоріше ставить запитання, сприяє, щоб звучали різні думки, точки зору в групі. На відміну від презентатора, який є певним чином експертом в інформації, що презентується, фасилітатор пропонує процес, який допомагає учасникам

засвоїти знання. Під час проведення презентацій педагог інформує, мотивує, описує. Педагог-тренер допомагає іншим в оволодінні новими навичками, знаннями, ставленнями, педагог-наставник допомагає учням переносити здобуті знання у практику, заохочує рефлексивну практику. У ролі менеджера педагог планує, оцінює, вносить зміни до навчального процесу для досягнення учнями очікуваних навчальних результатів. Педагог-консультант ділиться знаннями, навичками, розвиває спроможності учнів, робить внесок в успіх кожного. Він має бути партнером та ментором – тобто не давати учням лише готові рішення, а сприяти тому, щоб вони шукали відповіді самостійно, і спрямовувати їх в процесі пошуку. Роль учителя як дослідника вимагає від учнів нового розуміння процесу навчання, зміщуючи акцент від «зовнішнього до внутрішнього джерела». Педагог у ролі агента змін заохочує та проводить постійний аналіз і рефлексію, сприяє процесу змін і розвитку класу та школи загалом.

Із вищезазначеного випливає, що сьогодні затребуваними на ринку праці є ті педагоги, які крокують у ногу з сучасністю. Сучасний учитель – це не тільки предметник, а й знавець дитячих душ. Актуальним для нас є вислів видатного педагога А. Дістервега, який стверджував: «...Учитель повинен свідомо йти в ногу з сучасністю, проймається і надихатися силами, що пробудилися в ній. Жалюгідна кожна людина, що відстала від свого часу; поява ж учителя молодого покоління, який сам живе в минулому, викликає лише співчуття всіх людей, які живуть у ногу із своїм часом і мислять суголосно зі своїми сучасниками».

Важливим стає новий ментальний підхід учителя до учнів, який включає такі аспекти: повагу до особистості дитини; презумпцію талановитості дитини; підтримку її життєвого оптимізму; радість пізнання; розвиток самостійності, незалежного мислення, креативності дитини, її самоповаги та впевненості в собі; взаємодію на основі партнерства; створення атмосфери довіри взаємоповаги.

На наше переконання, сучасний педагог повинен бути активним, творчим, комунікабельним, динамічним, працездатним, упевненим у собі, толерантним та висококомпетентним. І саме особистісно-професійні якості є складовими базової компетентності, поряд із знаннями, вміннями, навичками та досвідом професійної діяльності. Адже мета освітньої реформи зводиться до одного: у школі людина має отримувати якісні знання, які дозволяють їй бути реалізованою й щасливою в майбутньому. Тому дітей мають навчати щасливі вчителі.

Особистісно-професійні якості особистості є складовими базової компетентності, поряд із знаннями, вміннями, навичками, досвідом професійної діяльності. Тому особливо важливою й необхідною умовою професійної підготовки майбутніх фахівців є визначення та формування набору професійних характеристик, якими повинен володіти фахівець у напрямку своєї професійної діяльності, щоб найбільш точно відповідати спеціальності працівника освіти та успішно виконувати професійні обов'язки. Якості особистості, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість, формують авторитет педагога – визнання учнями його інтелектуальної, моральної сили й переваги. Авторитетний педагог повинен бути ерудованим, справедливим, толерантним, принциповим, людяним, із високим почуттям відповідальності.

Процес формування особистісно-професійних якостей складається з таких етапів: 1) формування в майбутніх магістрів початкової освіти потреби у виробленні тієї чи іншої якості; 2) включення їх в активну пізнавальну діяльність, щоб дізнатися про сутність якості, яка формується, та виробити відповідні почуття, погляди й переконання; 3) практичне формування умінь, навичок і звичок поведінки, пов'язаних з виробленими якостями; 4) розвиток здатності до прояву вольових зусиль, які дають змогу долати труднощі й перешкоди, пов'язані з дотриманням тих чи інших норм поведінки.

У світлі означеної проблеми для майбутніх магістрів початкової освіти важливою є професійно-педагогічна спрямованість. Її зміст складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційно-вольові властивості, знання, уміння й навички, педагогічні здібності: зокрема професійну орієнтацію (готовність до професійного навчання), безпосередній процес опанування знаннями й уміннями в руслі відповідної професії; адаптацію після завершення навчання до професії (професійна адаптація).

Пропонуємо розглянути на реальних прикладах, яким чином формуються особистісно-професійні якості майбутніх педагогів у Прикарпатському національному університеті імені В.Стефаника, зокрема на педагогічному факультеті та в Івано-Франківському коледжі.

Загальновідомо, що професійно-педагогічна спрямованість формується за допомогою низки заходів. У нашому випадку це моделювання відповідної діяльності на лекційних і практичних заняттях. Приміром, на заняттях студенти створюють власні проекти, цікавими для них є тренінгові заняття, на яких майбутні фахівці мають гарну нагоду проявити свою творчість, розкрити свої здібності й талант. На нашу думку, при засвоєнні навчальних предметів необхідно організовувати роботу таким чином, щоб максимально показати застосування матеріалу, що вивчається, у майбутній професійній діяльності.

Пізнавальними для майбутніх магістрів початкової освіти педагогічного факультету є заняття у формі квесту. Приміром, магістрантами було проведено квест-заняття, у якому взяли участь випускники Івано-Франківського коледжу. Студенти дискутували з питання: «Учитель – це покликання чи професія», обговорювали актуальні освітні проблеми в галузі педагогіки, обмінювалися вже набутих під час навчання досвідом.

Не менш важливу роль у професійному становленні сучасного педагога відіграє професійна етика, основу якої становлять моральні норми й уміння прищеплювати ці норми

іншим людям. До числа професійно-етичних якостей належать професійна відповідальність, педагогічна вимогливість, уміння спілкуватися. Сформувати всі ці якості допомагає майбутнім вчителям виробнича педагогічна практика, яку вони проходять у початковій школі. Саме там вони мають можливість проявити всі свої таланти, здібності та навички толерантного спілкування з дітьми [2, с. 34–37].

Крім того, студенти активно беруть участь у роботі навчально-методичного центру «Університет обдарованої дитини», що діє при Науковому парку Прикарпатського університету. Студентам ця робота подобається, адже так формується їхній професійний досвід. На базі Івано-Франківської спеціалізованої школи № 11 студенти працювали в літньому мовному таборі. Також студенти Івано-Франківського коледжу працювали в рамках проекту «Веселі канікули». Не можна обмежуватися тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги потрібно приділяти й емоційній стороні, формуванню культури почуттів. А освітній процес у виші необхідно організовувати так, щоб студенти відчували певні емоції й почуття, які виникають у педагогів у їхній професійній діяльності. Тому неодноразово студенти й коледжу, і факультету відвідують дітей, які є пацієнтами відділення онкогематології Івано-Франківської обласної дитячої лікарні та дітей-сиріт в Івано-Франківському обласному центрі соціально-психологічної реабілітації дітей.

Уже п'ятий рік поспіль студенти Івано-Франківського коледжу та педагогічного факультету Прикарпатського університету імені В. Стефаника організовують акцію «Творимо добро своїми руками». Вони виготовляють власноруч різні вироби й презентують їх на акції. Кошти, виручені з акції, передають на лікування онкохворих дітей. Крім того, у нашому університеті відбуваються безліч різноманітних заходів, які сприяють формуванню особистіно-професійних якостей.

Таким чином, можна зробити висновок, що у процесі організації освітнього процесу в закладах вищої освіти в майбутніх магістрів початкової освіти формуються такі особистісно-професійні якості: глибоке розуміння змісту навчальних предметів; уміння зацікавити своїм задумом; спостережливість, оригінальність, спритність; прагнення до самопізнання, саморозвитку; самоконтроль і врівноваженість; цілеспрямованість; дисциплінованість, вимогливість до себе та інших; відповідальність; повага до іншої людини; любов до дітей; тактовність, людяність, доброта; артистизм; організаторські здібності, уміння працювати в колективі. На нашу думку, формування в майбутніх працівників освіти названих якостей – невідкладне завдання вищої школи, яке є запорукою їхнього професійного становлення. Актуальним для нас є вислів Софії Русової: «Учитель, який передає дитині лише знання – ремісник; той, хто виховує характер, – справжній митець своєї справи».

Література

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://osvita.ua/school/reform/57472/>.
2. Цюняк О. П. Формування професійних ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Збірник науково-методичних праць кафедри педагогіки початкової освіти. Вип.1.* / За заг.ред. д.п.н. Оліяр М. П. Івано-Франківськ : Голіней О. М., 2018. – С. 34–37.
3. Цюняк О. П. Система цінностей у професійному становленні майбутнього педагога. Матеріали II Науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору», 21-22 квітня 2016 р., м. Харків. – С. 88–89.

УДК: 373.3.091

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

THE INFLUENCE OF THE FAMILY ON YONGER PUPIL'S CHARACTER FORMATION

Максимчук Г. М.

Hanna Maksymchuk

Стаття присвячена актуальній проблемі формування характеру дитини молодшого шкільного віку в батьківській сім'ї. Розкрито основні аспекти батьківсько-дитячих взаємин, які впливають на характерологічні особливості дитини. Проаналізовано основні типи материнської та батьківської поведінки у вихованні дитини зазначеного віку. Розкрито «Я-концепцію» молодшого школяра як базову структуру характеру особистості. Охарактеризовано основні актуальні первинні та вторинні здібності, які визначають формування характеру дитини.

The article is devoted to the actual problem of character forming of junior school age child in the family. There were revealed the basic aspects of parental-child relations, which influence the child's characterological features. The main types of mother and father's behavior in child upbringing of mentioned age are analyzed. The younger pupil "I-Concept" as the basic structure of the personality character is revealed. The main current primary and secondary abilities, which determine the child's character formation are characterized.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві все більше закріплюється розуміння сім'ї як соціального інституту, що визначає не лише розвиток дитини, але й, зрештою, розвиток усього суспільства. Стосунки дитини з батьками є першим досвідом взаємодії з навколишнім світом. Цей досвід закріплюється й формує певні моделі поведінки з іншими людьми, які передаються з покоління в покоління.

Одним із завдань сім'ї є народження та підготовка дітей до життя в навколишніх соціальних умовах, забезпечення засвоєння ними знань та принципів поведінки, необхідних для адаптації до суспільних умов, у яких живе дитина, та самореалізації підростаючої особистості у цих умовах.

Соціальною сутністю сім'ї є система прийнятих у суспільстві та закріплених у законі взаєностосунків чоловіка та жінки, родини, батьків та дітей, взаємні почуття любові, моральної та юридичної відповідальності, а також сумісна діяльність, спрямована на задоволення спільних для сім'ї та кожного члена сім'ї зокрема потреб [4, с. 45].

Саме в родинному середовищі дитина задовольняє свої найважливіші соціальні потреби: вивчає й засвоює мову, формує перший соціальний досвід, навчається соціальній орієнтації, засвоює зразки рольової поведінки. Відповідно, сім'я й родинне середовище повинні бути зразком соціального наближення, соціальної спільності, заснованої на психологічному єднанні. У сім'ї формується підґрунтя системи життєвих цінностей, на основі яких відбувається самовизначення особистості в суспільному оточенні, формується її характер.

Метою статті є висвітлення проблеми впливу сім'ї на формування характеру молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що характер дитини формується ще з немовлячого віку (від народження до закінчення першого року життя) та раннього дитинства (1-3 роки). Однак, враховуючи те, як впливає психоемоційний стан батьків на дитину ще в період вагітності, можна припустити, що вже з цього часу закладається фундамент для формування характеру дитини. Зокрема, мається на увазі готовність батьків до появи дитини, їх емоції та переживання, ставлення батьків одне до одного.

Єдина психічно адекватна причина народжувати дітей – це хотіти мати дітей і усвідомлено нести відповідальність за їх життя, здоров'я, благополуччя.

Існують, однак, не зовсім зрілі мотиви в прагненні дорослих народжувати дітей. Зокрема, такі люди керуються зазвичай концепціями й установками такого змісту: «біологічний годинник тікає», «народжувати дітей потрібно, бо так прийнято в суспільстві», «я боюся залишитися сама», «дитина на пам'ять про нього», «а хто мені води подасть перед смертю?», «у всіх подруг є вже діти, чим я гірша від них?».

Або ж вагітність і народження дітей сприймають не як дар і щастя, а як проблему, яку потрібно вирішувати. Такі батьки часто не спілкуються з дітьми, не проявляють до них любов, увагу, ніжність. Ці батьки не отримують задоволення від процесу виховання своїх дітей.

Враховуючи концепції та установки таких дорослих, їх власні комплекси, проблеми в дитинстві, психолог М. Лабковський називає їх проблемними батьками й на основі їх стосунків з дітьми поділяє на такі типи [2]:

1. Агресивні батьки.
2. Депресивні батьки.
3. Тривожні батьки.
4. Контролюючі батьки.
5. Опікаючі батьки.

Агресивні батьки навмисно й ненавмисно лякають дитину різними способами: б'ють, кричать, істерять.

Характерні висловлювання:

- Скільки можна говорити?
- Якщо хоч ще раз...
- Ти у мене зараз дочекаєшся.
- Ти тупий?
- Ти хворий?
- Моє терпіння закінчилося.

Результат: діти виростають або агресорами, або боягузами (і те й інше – через страх). Вони подавлені, не приймають і не люблять себе.

Депресивні батьки – апатичні, відчувають постійну втому від дитини і як наслідок – не бажають нормально з нею спілкуватися. Це може бути проявом післяродової депресії у мам. Батьки відчувають себе ніби зачиненими в цій ситуації.

Характерні висловлювання:

- Відстань!
- Іди вже пограй!
- Не бачиш? Мені погано!
- Бачиш, у мене сил нема!
- Ти чого так рано прийшов?

Результат: у дитини нема підтримки й відчуття безпеки. Такі діти хворіють від недостатнього контакту, доторків, обіймів; відчувають невпевненість, непотрібність; схильні до депресії.

Тривожні батьки. Занадто піклуються про дитину: стежать, щоб харчування було тільки здорове, дитина була закутана. Такі батьки – часті пацієнти кардіологічних клінік.

Характерні висловлювання:

- Я переживаю й боюсь за тебе!
- Не лізь!
- Не чіпай!
- Не зв'язуйся!
- Відійди!

Результат: світ для дитини – суцільна небезпека, жити страшно, люди можуть тільки нашкодити. Не довіряє людям. Теплична дитина. Страх перед життям.

Контролюючі батьки. Бояться всього на світі. Контролюють усе. Воля дитини обмежена. Вирішують за дитину все абсолютно.

Характерні висловлювання:

- Куди?
- Для чого?
- Чому я не знаю?

Результат: дитина не може рухатися самостійно по життю; потребує постійно поради. Це може стати причиною емоційної та фізичної залежності.

Опікуючі батьки надмірно турботливі, гіперопікаючі батьки. Дитина для них – увесь зміст їх життя.

Характерні висловлювання:

Будеш компот?

Ти змінив футболку?

Якщо з тобою щось станеться, я не переживу!

Результат: безпомічні діти, які до старості емоційно прив'язані до своїх батьків.

Психологічно зрілі батьки повинні бути готовими проводити час зі своїми дітьми, поважати їх індивідуальність, самим бути особистостями з широким колом інтересів.

На формування й розвиток особистості дитини впливають, зокрема, такі психолого-педагогічні чинники: загальний мікроклімат сімейного життя, його тональність, загальна спрямованість, добрі сімейні взаємини.

Взаєморозуміння та повага підтримують авторитет рідних і визначають статус дитини. Тон сімейного життя – це наслідок дії багатьох чинників: морального рівня батьків, характеру взаємин між членами сім'ї, побутової культури, організованості сімейного колективу, його традицій тощо.

Г. Федоришин називає сім'ю стартовим майданчиком і водночас першою соціальною лабораторією, де інтеріоризовані цінності проходять апробацію, а здобутий досвід лягає в основу стратегій поведінки й полегшує входження особистості в простір позасімейної взаємодії [3, с.67-76].

Сім'я повинна являти собою збалансовану, урівноважену систему взаємин на рівнях: соціальному, економічному, психологічному, соціально-психологічному.

Образ «Я-концепції» молодшого школяра та його поведінка, що визначається цим образом, формується під впливом того образу, що склався в батьків. Дорослі передають дитині образ як у спеціально організованій вербальній поведінці, так і мимовільно, у процесі повсякденного спілкування.

Від того, як батьки сприймають і розуміють потреби, інтереси, психологічні стани та переживання дитини (а отже, відповідно, і взаємодіють з нею), залежить її сприймання й оцінка себе, формування позитивного чи негативного «Я-образу, прийняття або неприйняття своєї особистості та інших.

У кожній сім'ї між батьками й дітьми існує система різноманітних зв'язків, зокрема: емоційні (стосунки любові, прив'язаності, захоплення), когнітивні (здійснюються шляхом обміну інформацією), нормативні (система передачі дітям комплексу соціальних норм і правил, без чого неможливе існування суспільства), силові (встановлюються в порядку підкорення і влади), господарсько-економічні (зумовлюються матеріальними умовами життя сім'ї, її фінансовими можливостями, особливостями ведення домашнього господарства) та ін.

В основу рис характеру молодшого школяра, на думку представників позитивної психотерапії, покладено актуальні здібності [1].

Актуальні здібності диференціюються й розвиваються з базових здібностей любові й пізнання під впливом навколишнього середовища, епохи (екзогенні фактори) та стану організму (ендогенні фактори). Із здатності любити розвиваються *первинні здібності* (терпіння, товариськість, сексуальність, довіра, оптимізм, віра, упевненість, скептицизм, цілісність, здатність відчувати час і т.д.), із здатності пізнавати - *вторинні* (пунктуальність, охайність, послух, увічливість, чесність, вірність, справедливість, старанність, ощадливість, обов'язковість, точність, сумлінність і т.д.).

Здатність любити - це здатність любити й бути коханим. Вона веде у своєму подальшому розвитку до таких первинних здібностей, як любов, уміння бути зразком для наслідування, терпіння, час, контакти, здатність давати й отримувати, ніжність і сексуальність, довіра, віра, сумнів, цілісність.

Здатність пізнавати означає здатність вчитися і вчити. Зі здатності пізнавати розвиваються пунктуальність, чистота, порядок.

Залежно від можливостей тіла, від навколишнього світу й від часу, у якому живе людина, ці основні здібності розмежовуються й організовуються в незмінну структуру основних якостей людини.

Основними напрямками просвітницької роботи з батьками щодо формування характеру й становлення особистості дитини молодшого шкільного віку можуть бути: 1) підвищення психолого-педагогічної культури батьків, що дозволяє враховувати вікові та індивідуальні особливості їхніх дітей; 2) розвиток партнерського спілкування в сім'ї, увага батьків до потреб і захоплень дітей; 3) формування сімейних правил, традицій, участь дітей і батьків у спільних справах.

Отож метафорично дитину можна назвати не «*tabula rasa*» (чистий лист), на якому батьки та педагоги гордо вписують власні вислови знання й мудрості, а «лист непрочитаний», цікавий, безмежний, особливий і прекрасний.

Література

1. Карикаш В. И. Основы психологического консультирования в позитум-подходе / Карикаш В. И., Босовская Н. А., Кравченко Ю. Е., Кириченко С. А. – Черкассы, 2009. – 51 с.

2. Лабковский М. Хочу и буду: Принять себя и стать счастливым / Михаил Лабковский. – М. : Альпина Паблшер, 2017. – 320 с.

3. Федоришин Г. Соціально-психологічний підхід до вивчення механізмів впливу в стосунках «батьки - діти» / Г. М. Федоришин. // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ, 2008. – № 13. Ч. 2. – С.67-76.

4. Харчев А. Брак и семья в СССР / А. Г. Харчев. – М.: Прогресс, 2000. – 386 с.

УДК 339.13:372.4

**РАНКОВІ ЗУСТРІЧІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
MORNING MEETINGS AS A MEANS OF FORMING A
YOUNG PERSON'S CREATIVE PERSONALITY**

Гоцуляк К.І.

Hotsuliak K.I.

У статті обгрунтовано необхідність проведення ранкових зустрічей у школі кожного дня, розкрито їх сутність та зміст.

Актуальність матеріалу зумовлена необхідністю виховання креативної особистості молодшого школяра та забезпечення гармонійних стосунків в учнівському колективі.

На сучасному етапі розбудови українського суспільства нагальною постає потреба виховувати дітей і молодь на таких морально-духовних цінностях, що сприятимуть формуванню креативної особистості, яка буде діяти за законами добра, справедливості, толерантності, чесності, гуманізму.

Молодший шкільний вік є унікальним і своєрідним. Він закладає основи образного сприймання світу як повного несподіванок і таємниць. Отже, основне завдання вчителя – формувати креативність особистості молодших школярів під час проведення ранкових зустрічей у школі.

Ключові слова: креативність, ранкові зустрічі, формування особистості, молодший школяр, учнівський колектив, відповідальність, власна думка, групове заняття, обмін інформацією, вітання.

The article describes the need of holding morning meetings for school is proved every day, disclosed their essence and contents.

The relevance of material is caused by need of education the creative identity of the younger school student and providing the harmonious relations in collective.

At the present stage of development the Ukrainian society of essential there is a need to raise children and the youth on such moral

cultural wealth promoting formation of the creative personality will act under laws of good, justice, tolerance, honesty, humanity.

The younger school age is unique and peculiar. It lays the foundation of figurative perception on the world as full of surprises and secrets. Restoration of the main objective on training of younger pupils for formation of creative strength the personality when holding morning meetings at school.

Keywords: creativity, morning meetings, personality formation, junior schoolchild, student team, responsibility, own opinion, group work, information exchange, greetings.

Постановка проблеми. Двадцять перше століття кидає виклик усьому, що нас оточує. Стрімко змінюються новітні технології, і, щоб відчувати себе прогресивним, треба постійно вчитися. Навчання повинно супроводжувати людину протягом усього її життя.

Проблема формування дитячого колективу є однією із головних, над якою має працювати кожен педагог. Адже саме в групі дитина навчається спілкуватися з друзями, спільно вирішувати завдання, відстоювати свою думку [4; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оптимізації стосунків у шкільних колективах набула актуальності ще в ХХ ст., свідченням чого є низка праць Г. Ващенко, Т. Лубенця, А. Макаренка, І. Огієнка та ін. У дослідженнях П. Гальперіна, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, М. Лісіної, Г. Цукерман акцентується увагу на ролі взаємодії дитини з однолітками щодо її психічного розвитку. Питання формування культури взаємин висвітлено в працях В. Білоусової, Л. Бутенко, І. Гавриш, М. Горлач, М. Левківського, Н. Мойсеюк, І. Сіданіч, І. Харламова, Н. Щуркової. Психологічні особливості міжособистісного взаєморозуміння є об'єктом досліджень таких науковців сьогодення, як І. Вахоцька, Ю. Кан, О. Онісюк, Л. Сікорська, А. Хоменко [2;3;8].

Формулювання цілей статті. Завдяки практиці ранкової зустрічі молодші школярі переходять від зосередження уваги на

власній особистості до охоплення нею інших. Соціальні переваги цього підходу сприяють розвитку емпатії, активному слуханню однолітків, формують креативність, навчають дітей розуміти позиції інших людей. Такі соціальні компетентності допомагають людям жити у взаємній повазі, створюють умови для позитивного, відкритого спілкування між окремими членами суспільства.

Завдання ранкових зустрічей:

- проведення занять із необмеженими можливостями для креативної особистості молодшого школяра;
- цілеспрямований розвиток в учнів початкової школи поваги та толерантності;
- розвиток в учнів пізнавальної активності, інтересу до навчання, формування вміння висловлюватись і доводити свою точку зору;
- формування креативності особистості;
- інтелектуальний розвиток і здатність зберігати минулий досвід;
- організація й утримання уваги, сприйняття та пам'яті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ранкові зустрічі – нова традиція української школи. Як правило, їх використовують у перших – других класах. Вони допомагають налаштувати клас на роботу протягом дня, знайти спільні інтереси, здружити дітей, бо в атмосфері взаємоповаги обговорюються цікаві теми чи важливі питання.

Така форма роботи – це захопливий спосіб розпочинати кожен день, створювати сильне почуття співтовариства та формувати креативність у молодших школярів.

Щоранку учні та вчителі збираються разом у колі протягом декількох хвилин і взаємодіють один з одним за чотирма цілеспрямованими компонентами:

Привітання: учні та вчителі вітаються одне з одним за ім'ям.

Обмін інформацією: діти обмінюються інформацією про важливі події, які відбулись у їхньому житті.

Групове заняття: кожен бере участь у короткій, активній діяльності, яка сприяє груповій єдності та допомагає учням практикувати соціальні й академічні навички (наприклад, читати вірші, танцювати, співати чи грати в гру).

Щоденні новини (ранкове повідомлення): учні читають коротке повідомлення, яке написав учитель. Це повідомлення розроблено, щоб допомогти школярам зосередити увагу на темі, яку вони будуть учити в школі в той день [6].

З метою оптимізації взаємин в учнівському колективі доцільно проводити саме цей інтерактивний метод. У науково-педагогічній та методичній літературі ранкова зустріч визначається як метод, який допомагає об'єднати академічний та соціальний аспекти навчання, учителям та учням бути більш відповідальними один перед одним, доброзичливими. Він сприяє більш вільному, відкритому спілкуванню, згуртуванню дітей [1, с. 1; 10, с. 2].

Важливого значення набуває здатність молодшого школяра говорити й слухати, робити вибір, уникати конфліктів, взаємодіяти з іншими людьми. Учні повинні постійно розвивати свої мовленнєві здібності, використовуючи можливість спілкування зі своїми ровесниками.

Учні, які є учасниками цих зустрічей, як правило, демонструють вищий рівень відчуття спільноти й краще ставляться до школи й навчання, більше довіряють учителям, поважають їх, проявляють свою креативність.

Також позитивним є вплив ранкових зустрічей на розвиток особистості. Слід зазначити, що вони формують навички говорити, слухати, проявляти креативність; збагачують словниковий запас учнів, сприяють розвитку вміння досліджувати, аналізувати й оцінювати матеріал, без підготовки відповідати на запитання, використовувати вивчену інформацію.

Ранкова зустріч допомагає створювати взаємини, які формують відчуття спільноти в кожного з її членів. Вона стає інтерактивною та невимушеною; коли значна частка відповідальності за допомогу в проведенні перекладається на учнів, учитель використовує свій час на заохочення ініціативи, надання позитивних відгуків, полегшення спілкування дітей, надання їм допомоги. У центрі уваги ранкової зустрічі та її метою є співпраця, спільне навчання [7].

Повсякденні вправи, які практикуються в ранковій зустрічі, допомагають учням зблизитися зі своїми ровесниками, навчатися співпрацювати, утримуватись від критики інших, поважати інших як особистості. Позитивний настрій у класі створюється за рахунок: атмосфери довіри; відчуття приналежності до спільноти; участі в прийнятті рішень; доброти та заохочення з боку ровесників; вільного від критики ставлення вчителя чи вихователя; очікування конкретних результатів; справедливості та неупередженості [9].

Позитивна атмосфера створюється за рахунок практичного використання: інклюзії; обміну інформацією; спілкування; заохочення; участі; чесності; креативності; самовираження.

Приклад проведення ранкової зустрічі

Ранкова зустріч на тему: Я та інші

Мета: формувати вміння говорити щиро компліменти, викликати бажання дізнаватися нову інформацію про птахів, виховувати ціннісне ставлення до природи.

Хід ранкової зустрічі (Діти сідають на подушечках на килимку.)

I. Організаційна частина

Привітання

– *Доброго ранку! – Ми друзям бажаем.*

– *Доброго ранку! – Всіх друзів вітаєм.*

Доброго ранку тобі і мені.

Щирі слова нехай линуть рясні.

– *Доброго ранку, _____ (ім'я дитини)!*

– *Доброго ранку, _____!*

(Під час привітання потищують руки товаришеві, який поруч.)

Вправа «Комплімент» (Учні говорять компліменти одне одному.)

II. Основна частина

Спостереження за погодою (Доповідає метеоролог, діти роблять позначки в календарі природи.)

Учитель. Чому грудень має таку назву? (Відповіді учнів.)

– Як називали цей місяць наші пращури?

– Як можна пояснити ці старовинні назви? (Відповіді учнів.)

– Складіть речення про погоду сьогодні.

Новини класу (Кожна дитина розповідає про ті власні новини, якими їй би хотілося поділитися з друзями.)

Гра «Назви птаха» (Учні передають квіточку, кожна дитина називає птаха. Гра закінчується, коли діти назвуть усіх птахів, які їм відомі.)

Відгадування загадок

- Довгі ноги, довгий хвіст, по болоті ходить скрізь. (*Лелека.*)

- Білий, як сніг, надутий, як міх, лопатами ходить, а рогом їсть. (*Гуска, качка, лебідь.*)

- В'ється молоток, поправляє наш садок. (*Дятел.*)

- Двічі родиться, один раз вмирає. (Птах.)

- Має гребінь – не може ним чесатися. (*Півень.*)

- Маленький, сіренький, на соняшник сів, надзьобався добре й далі полетів. (*Горобець.*)

- Плавала, купалася, сухенька зосталася. (*Качка.*)

- Уночі гуляє, а вдень спочиває, має круглі очі, бачить серед ночі. (*Сова.*)

- Швидко скрізь цей птах літає, безліч мушок поїдає, за вікном гніздо будує, тільки в нас він не зимує. (*Ластівка.*)

Учитель. Назвіть, як зветься пташенята цих птахів.

Очікування (Учні записують на аркуші паперу питання, на які вони хотіли б отримати відповіді, вивчаючи тему «У пташиному царстві».)

Групові заняття

– Об'єднайтеся, будь ласка, у групи за кольором ваших листочків.

(4 групи). Оберіть спікера.

Діти отримують картки, де записано слова. Їм потрібно відновити слова.

Лствк, жрвл, слвй, шпк;

срк, врн, грбц, снц;

пвн, ндк, кчк, гск;

стрс, пнгвн, кв.

(*Ластівка, журавель, соловей, шпак; сорока, ворона, горобець, синиця; півень, індик, качка, гуска; страус, пінгвін, ківі.*)

Учитель. За якою ознакою згруповані птахи в кожному рядочку? (Діти визначають спільну ознаку для птахів, назви яких записано в кожному рядку.) Перелітні, зимуючі, домашні, птахи, які не вміють літати.

Вивчення скоромовки

Летів горобчик, сів на стовпчик.

Прибіг хлопчик, утік горобчик.

Гра «Загадкова скринька»

Учитель. Пригадаймо правила гри.

1 Скриньку не можна відкривати.

2. Її можна трусити.

3. Кожен може поставити одне запитання про об'єкт усередині.

Скринька передається доти, доки хтось не відповість, що там лежить.

III. Підсумок зустрічі. Заохочення найактивніших учнів [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми з'ясовано,

що найбільш ефективною технологією, яка сприяє покращенню й забезпеченню гармонійних взаємин та сприятливого психологічного мікроклімату в учнівському колективі є ранкова зустріч.

Використання її в навчальному процесі має низку переваг. Вона створює комфортні умови для навчання, за яких кожний учасник має змогу повірити в свої сили, зробити індивідуальний внесок у загальну справу; унеможливають домінування одного учасника навчального процесу над іншим; сприяють розвитку індивідуальних здібностей, комунікативної компетентності, формуванню креативності, відчуття роботи в команді тощо.

Такі заняття дають дітям змогу розвивати соціальні та навчальні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного учня. Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії, креативності, а також дає результати як у спільноті класу, так і поза його межами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі передбачають дослідження тренінгу як інтерактивного методу роботи щодо оптимізації взаємин у колективі молодших школярів.

Література

1. Бейн К. Доброго ранку! Ми раді, що ви тут! / К. Бейн // Управління освітою. – 2007. – № 15. – С. 1–16.
2. Гайдамашко І. А. Технології оптимізації в учнівському колективі / І. А. Гайдамашко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» – Ужгород – 2016. – № 1(38). – С.80-83.
3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Вид. група «Основа», 2009. – 176 с.
4. Иванов И. П. Методика Коммунарского воспитания / И. П. Иванов. – М. : Просвещение, 1990. – 144 с.

5. Коваль Р. П. Шкільна служба розв'язання конфліктів: досвід упровадження. Посібник / Р. Коваль, А. Горова, А. Нікітчук, О. Микитюк, Ю. Ліхоліт. – К. : Видавець Захаренко В. О., 2009. – 168 с.

6. Нова українська школа. Ранкова зустріч: що це і навіщо? -[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>

7. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін., за ред. О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2004. – 256 с.

8. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / За ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.

9. Попов О. Підготовка соціальних педагогів до використання методу педагогіки переживань у роботі з дезадаптованими школярами / О. Попов // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2011. – № 3. – С. 106–109.

10. Скрипець М. В. Ранкові зустрічі як засіб розвитку учнівської особистості / М. В. Скрипець // Початкове навчання та виховання: Науково-методичний журнал. – Харків : Вид. група «Основа», 2007. – № 9. – С. 2–6.

11. Стефановська Т. А. Класний керівник: функції та основні напрями діяльності: навчальний посібник для вузів / Т. А. Стефановська. – 2-е вид., стереотип. – М.: Академія, 2006. – 192 с.

УДК 371.016..81'243

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГАЛУЗІ «ІНОЗЕМНІ
МОВИ» ВПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**
**ROLE, VALUE AND CAPACITY OF COMPETENCE – BASED
APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE
TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Кравченко І.М.

Iryna Kravchenko

У статті розглянуто різні підходи до трактування понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», «комунікативна компетентність», «іншомовна комунікативна компетентність». Розкрито компетентнісний потенціал галузі «Іноземні мови» у формуванні особистості молодшого школяра. Охарактеризовано основні компоненти іншомовної комунікативної компетентності: мовленнєвий, лінгвістичний, соціокультурний і загальнонавчальний. Визначено інструментарій формування особистості молодшого школяра в процесі формування іншомовної комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, іншомовна комунікативна компетентність, іноземна мова.

The article deals with different approaches in the interpretation of such notions as «competency», «competence», «competence-based approach», «communicative competence», «foreign communicative competence». The role, value and capacity of competence-based approach in teaching foreign language to the primary school students is proved. The components of foreign communicative competence, such as speech, linguistic, sociocultural and general educational competencies are characterized. Educational tools and content of foreign language teaching are analyzed.

Keywords: competency, competence, competence-based approach, foreign communicative competence, foreign language, primary school students.

Українська система освіти на сучасному етапі зазнає великих змін. У концепції НУШ ці зміни обґрунтовано вимогами сьогодення, а саме необхідністю виховання та формування особистості, яка буде конкурентноспроможною в дорослому житті, а саме: навчається впродовж життя, уміє критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді та спілкуватися в багатокультурному середовищі [1, с. 4]. Нові освітні стандарти України ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». Отже, український випускник – це особистість, патріот та іноватор [1, с. 6], який володіє ключовими компетентностями. Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної реалізації та життєвого успіху протягом усього життя [1, с. 10].

Оскільки початкова освіта є першим рівнем повної загальної середньої освіти, то вже на цьому етапі починається формування ключових компетентностей та наскрізних умінь з урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних потреб та особливостей, а також розвиток талантів та здібностей дитини, її самостійності, творчості та допитливості. Отже, саме початкова школа є етапом, який, по-перше, є базою для продовження учнем навчання в основній школі, по-друге, забезпечує готовність особистості до життя в демократичному й інформаційному суспільстві.

Слід зазначити, що навчання іноземної мови на засадах компетентнісного підходу не є новим. Це питання досліджували В. А. Болотов, І. О. Зимня, В. В. Краєвський, Н. В. Кузьміна, О. І. Пометун, Н. Ф. Тализіна, А. В. Хуторський, В. Д. Шадриков, R. Barnett, M. Eraut, T. Hyland, R. Mendenhall, J. Raven, D. Shandler, J. Stephenson та ін.

Проте, як зазначає Т. К. Полонська, щоб коректно й уміло оперувати термінами «компетентнісний підхід» та його базовими

поняттями («компетентнісний», «компетентність», «компетенція» та їх похідними), варто визначити зміст цих термінів [3, с. 3-4].

Отже, ціллю статті є визначення суті термінів «компетентність» та «компетенція», систематизація інструментарію реалізації та розкриття потенціалу галузі «Іноземні мови» на засадах компетентнісного підходу.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слово «компетентний» означає: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. Звідси, «компетентність» є властивістю за значенням компетентний, а «компетенція» – це: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [4, с. 445].

Т. К. Полонська також зазначає, що англomовні словники іноді подають як синоніми такі терміни, як «competence» («компетентність») і «competency» («компетенція») [3, с. 4-5]. Вона також дослідила, що серед вітчизняних і зарубіжних учених немає єдиного розуміння значень основних термінів компетентнісного підходу – компетентність і компетенція, а також необхідності їх розмежування. На її думку, найповніше відображає сутність цих понять в сучасному освітньому процесі. Н. І. Алмазова, яка, зокрема, визначає компетенції як знання й уміння в певній сфері людської діяльності, а компетентність – як якісне використання компетенцій [там же, с. 5]. Цікавим з точки зору Т. К. Полонської є той факт, що І. О. Зимня в різні часові періоди по-різному трактувала поняття «компетенція» й «компетентність» в одному й тому ж смислового значенні. Якщо в 2003 році вона говорила про ключові компетенції, то у 2012 році вже йшлося про ключові компетентності [там же, с. 6].

Слід зазначити, що навіть на офіційному сайті Верховної Ради України, де розміщено «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових

компетентностей освіти впродовж життя» термін «компетенція» вживається замість терміну «компетентність» [2], що, безумовно, ускладнює розуміння.

Однак, у новій редакції Закону України «Про освіту» термін «компетентність» трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [5].

Відповідно до Концепції Нової Української школи було прийнято новий Державний стандарт початкової освіти, який ґрунтується на компетентнісному підході на відміну від попереднього, що базувався на формуванні знань. У Державному стандарті базової й повної загальної середньої освіти основні терміни компетентнісного підходу вживаються в такому значенні: «компетентність» – набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; «компетенція» – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини; «комунікативна компетентність» – здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями» [6].

Зрозуміло, що всі компетентності взаємопов'язані, але кожна з них здобувачі освіти набувають під час вивчення різних предметів.

Метою іншомовної освіти є формування іншомовної комунікативної компетентності для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, що забезпечує розвиток інших ключових компетентностей та задоволення різних життєвих потреб здобувача освіти. Отже, відповідно до загальних результатів іншомовної освіти, здобувач: сприймає

інформацію, висловлену іноземною мовою в умовах безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, та критично оцінює таку інформацію; розуміє прочитані іншомовні тексти різних видів для отримання інформації або емоційного задоволення, використовує прочитану інформацію та критично оцінює її; надає інформацію, висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами усно, письмово та в режимі реального часу, використовуючи іноземну мову [7].

У свою чергу, розвиток іншомовної комунікативної компетенції учнів початкової школи відбувається в сукупності всіх її складових, а саме: мовленнєвий компонент (розвиток комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовної діяльності – говоріння, аудіювання, читання та письмо); мовний компонент (оволодіння новими мовними засобами – фонетичними, орфографічними, лексичними, граматичними – відповідно до тем, сфер та ситуацій спілкування); соціокультурна складова (знайомство учнів з культурою, традиціями та реаліями країни, мова якої вивчається, у межах тем, сфер та ситуацій спілкування, що відповідають психологічним особливостям учнів, формування вміння репрезентувати свою країну в умовах іншомовного міжкультурного спілкування); компенсаторний компонент (розвиток в учнів вміння знаходити вихід в умовах дефіциту мовних засобів у процесі передачі або отримання інформації); навчально-пізнавальний компонент (подальший розвиток загальних та спеціальних знань, умінь і навичок, використання доступних дійових шляхів самостійного вивчення іноземної мови).

Формування комунікативної компетенції молодшого школяра відбувається в умовах комунікативної ситуації. Завдання вчителя полягає в грамотному відборі засобів навчання. Існують певні критерії щодо відбору інструментарію формування іншомовної комунікативної компетенції, а саме: принцип автентичності; принцип впливу на емоційну й мотиваційну

сферу особистості з урахуванням вікових особливостей та інтересів дітей; принцип методичної цінності для формування й удосконалення базових мовних та мовленнєвих навичок й умінь дітей.

Автентичність навчальних матеріалів виступає одним із головних факторів. Адже саме на початковому етапі формування іншомовної комунікативної компетенції учні знайомляться з фонетичним та ритміко-інтонаційним аспектами мови, набувають елементарних знань щодо культурних особливостей та реалій життя країни, мову якої вони опановують.

У цьому контексті провідна роль може бути відведена автентичним зразкам музичної творчості та малим формам дитячого англійського фольклору (скоромовкам, лічилкам, віршам Матусі Гуски). Пісенний жанр як один із важливих жанрів музичної творчості завдяки вербальному тексту здатний точно й образно відтворити різноманітні сторони соціального життя народу країни, мова якої вивчається; впливати на інтелект, емоції дитини та образно-художню пам'ять; сприяти естетичному вихованню. Використання пісенного матеріалу стимулює мотивацію і тому сприяє кращому засвоєнню мовного матеріалу завдяки дії механізмів мимовільного запам'ятовування, яке дозволяє збільшувати об'єм запам'ятованого матеріалу. Пісня, з однієї сторони, є зразком іншомовної вимови, а з іншої – носієм культурологічної інформації.

Крім того, сучасний рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій надає учителю доступ до великої кількості онлайн ресурсів, що містять мультфільми, навчальні відео тощо. Безумовно, аудіовізуальні засоби є ефективною формою навчальної діяльності, яка не тільки активізує увагу школярів, а й сприяє вдосконаленню їх навичок аудіювання й говоріння. Проте вчителю слід ретельно добирати матеріал з онлайн джерел і надавати перевагу перевіреним ресурсам та сайтам установ, які є лідерами в галузі освіти (Британська Рада, корпорація BBC тощо).

Таким чином, реалізація компетентнісного підходу в навчанні іноземної мови учнів молодшої школи дозволяє здійснювати навчання з урахуванням викликів сучасного глобального суспільства, сприяє підвищенню рівня знань, умінь і навичок учнів з іноземної мови; задовольняє їх вікові інтереси, покращує емоційну сферу, стимулює мотивацію, сприяє формуванню особисті, готової до самостійного життя.

Література

1. Концепція Нової Української Школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

2. «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» // Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 18 грудня 2006 року // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975

3. Полонська Т. К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні іноземних мов учнів профільної школи. *Педагогіка і психологія*. – 2014. – № 3. – С. 76–80.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

5. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38-39, – ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. МОН України. Державні стандарти. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>

7. Державний стандарт початкової освіти / Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. МОН України. Державні стандарти.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

УДК 159.922.73

**ВПЛИВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ
ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ****THE INFLUENCE OF THE GAMING ACTIVITY ON CHILD'S
CHARACTER FORMATION****Мороз С. Ф.****SolomiaMoroz**

Метою статті є висвітлення особливостей гри як засобу всебічного розвитку дитини та впливу на формування характеру та становлення особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Представлено: походження, функції гри. Описано виховну та освітню цінність іграшки. Розкрито загальний вплив на розвиток особистості в дитинстві.

Ключові слова: характер, молодший школяр, гра, іграшка, розвиток особистості в дитинстві.

The purpose of the article is the features of the game as a means of comprehensive child development and influence on child's character formation children of preschool and junior school age. Values of toys, history and its types. General characteristics of the game and its types. Article reveals influence on the development of personality in childhood.

Key words: character, younger pupil, game, toy, development of personality in childhood

Індивідуальна своєрідність дитини виявляється як у її темпераменті, так і в характері, що включає в себе погляди, інтереси, думки дитини, їх зміст (те, чим керується вона, як ставиться до себе). Зміст поведінки найбільше характеризує людину, адже кожна особистість має свій психічний склад, манеру поведінки, спосіб дій і характер, який формується протягом усього її життя, змінюється, розвивається залежно від оточення й виховання.

Риси характеру свідчать про шляхи, якими людина досягає певних цілей, тобто про специфічну психологічну стратегію її поведінки. У дорослої людини поведінка є складним поєднанням

вищої нервової діяльності й життєвого досвіду. Цим зумовлений вплив типу нервової системи на вироблення характеру дитини. Психологи стверджують, що темперамент і характер особистості є нерозривною єдністю, що обумовлює її властивості. Однак темперамент (тип нервової системи) має вроджену основу, а характер формується впродовж життєдіяльності. Він охоплює багато компонентів, що постають як єдине ціле, тому жодну притаманну дитині (дорослій людині) рису не можна розглядати відокремлено від інших якостей її характеру, який визначається сукупністю всіх рис, які виявляються в діях і вчинках (як діє людина за різних умов, як досягає своєї мети, якими є її прагнення).

Основними компонентами характеру є: життєва спрямованість (потреби, інтереси, переконання); розумові якості (спостережливість, розважливість, гнучкість розуму), емоційні (зміст і спрямованість почуттів), волюві (виразність, постійність, твердість, здатність долати труднощі, рішучість, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість); звички (майже автоматизовані способи діяння). Усі вони взаємопов'язані, час від часу певний компонент домінує в поведінці. Їх поєднання має індивідуальні особливості. Навіть в однієї людини залежно від конкретних умов життя проявляються різні риси характеру. У дошкільному закладі вона може виявляти належний рівень культури спілкування, уміло налагоджувати дружні стосунки, не конфліктувати, а вдома демонструвати протилежний спосіб поведінки. Подібні прояви можуть стосуватися різних аспектів її життєдіяльності.

Головну роль у формуванні й розвитку характеру дитини відіграє спілкування з людьми, які її оточують. Перші зачатки та стилі поведінки формуються на основі механізму наслідування (дитина наслідує своїх близьких), а також шляхом наочності через емоційне підкріплення.

Сензитивним періодом для становлення характеру вважають вік від двох-трьох до дев'яти-десяти років, коли відбувається

активний процес соціалізації як у процесі спілкування з дорослими, так і з ровесниками. Саме в цей період діти відкриті для зовнішніх впливів, наслідують всіх і в усьому. Дорослі мають незаперечний авторитет у дитини, можуть впливати на неї за допомогою слова, вчинків і дій, що створює сприятливі умови для засвоєння та закріплення необхідних форм поведінки.

У дошкільному віці закладаються основи рис характеру, які стосуються праці – працелюбство, охайність, відповідальність, наполегливість. Оскільки в цей період провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, то саме в ній формуються й закріплюються відповідні звички. Крім цього, має значення й виконання дитиною доступних видів праці, що повинно стимулюватися та заохочуватися дорослими. Як правило, у характері закріплюються ті риси, які постійно одержують позитивну оцінку. [5, с. 416]

Звернімося до гри як засобу формування характеру дитини.

На зорі розвитку суспільства діти рано включалися в життя дорослих, брали безпосередньо участь у їхній діяльності. Потреби в грі вони тоді ще не відчували. Для дітей виготовляли зменшені знаряддя: луки, списи, ножі. Так з'явилися іграшки й рольові ігри, завдяки яким діти задовольняють своє прагнення до спільного з дорослими життя.

Виникнення гри зумовлене розвитком суспільства й пов'язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин. Гра є соціальною потребою й виконує певні суспільні функції, пердусім забезпечує передавання суспільного досвіду від одного покоління до іншого. Ігри дітей різних народів і часів подібні за тематикою, оскільки відображають спільні для всіх людей явища життя.

Гра відповідає потребам та інтересам дітей, сприяє вияву їхньої самостійності, ініціативи, творчості, імпровізації, перевірці себе. У грі дитина пізнає навколишній світ, стосунки між людьми, правила поведінки, себе, свої можливості, усвідомлює свої зв'язки з іншими. Цілеспрямований характер гри дає їй змогу

добирати потрібні засоби, іграшки, товаришів по грі, здійснювати ігровий задум, вступати в стосунки з однолітками, а її творчий характер допомагає реалізувати свої уявлення про оточення, ставлення до нього тощо.

У педагогічному процесі гру використовують не тільки як засіб формування знань, а й для виховання моральних уявлень і почуттів, розвитку самосійності, ініціативи та відповідальності, дитина в іграх демонструє власне духовне життя.

Правильне виховання дітей у початкових класах дуже важливе, тому що саме тут закладаються ті психічні якості, на основі яких і формується характер у підлітковому та юнацькому віці.

Складність використання гри у навчанні пов'язана з її особливостями (двопланова поведінка, відсутність персональної відповідальності кожного за результати дій, спрощене уявлення про реальність), що потребує від учня зусиль для входження в гру. Потрібно, щоб учні були орієнтовані на результати гри.

У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватись, самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Використання на уроках ігор та ігрових моментів робить процес цікавим, створює в дітей бадьорий творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за допомогою яких розв'язується те чи інше розумове завдання, підтримують і посилюють інтерес дітей до навчального матеріалу. Отож, гра – незмінний важіль розумового розвитку дитини.

Гра потребує від учня зібраності, витримки, бажання допомогти відстаючому, невимушено виховує адекватне сприймання невдач і помилок.

Гра починається не тоді, коли учні одержують завдання, а коли їм стає цікаво грати. Це означає, що гра викликає приємні емоції й дає роботу їх розуму. [1, с. 297]

Психологічна природа, сутність, виховні та інші можливості гри як складного, багатофункціонального феномену втілені в її ознаках, одні з яких властиві будь-якій соціальній діяльності, інші – тільки грі. Дитяча гра зумовлена віковими особливостями особистості, тому їй властиві певні універсальні ознаки:

- Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Різноманітність її форм вводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає властивості, призначення та способи використання предметів; засвоює особливості стосунків між людьми, правила; пізнає свої можливості та здібності. У грі практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань. Інтерес дитини до гри поступово вичерпується внаслідок засвоєння знань і умінь. Це спричиняє розвиток сюжету гри, появу нових ролей у ній.

- Гра – свідомо й цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Для її досягнення відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють дії та вчинки, вступають у різноманітні стосунки, домовляються про тему й зміст гри, розподіляють ролі, планують свою діяльність. Усе це свідчить про цілеспрямований, свідомий характер гри.

- Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, оскільки, граючись, дитина керується власними потребами та інтересами. Воля й самостійність виявляється у виборі гри, її змісту, у добровільності об'єднання з іншими дітьми, у вільному входженні та виході з неї.

- Гра завжди пов'язана з ініціативою, кмітливістю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. В одних іграх їхня творчість пов'язана з побудовою сюжету, вибором змісту, ролей. Творчий елемент є носієм індивідуальності кожного гравця, тому гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей.

- Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями: турбота, ніжність «матері», відповідальність «лікаря», справедливість «вихователя» тощо. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариську, взаємну відповідальність, відчують радість від результату, подолання труднощів. [1, с. 302]

Зигмунд Фрейд указує на дві форми прояву несвідомого й зміни дійсності, які підходять до мистецтва ближче, ніж сон і невроз, і називає дитячу гру й фантазії наяву. «Несправедливо думати, – говорить він, – що дитина дивиться на створений ним світ несерйозно; навпаки, вона ставить до гри дуже серйозно, вносить в неї багато натхнення. Протиставляється грі не серйозність, а дійсність. Дитина чудово відрізняє, незважаючи на всі захоплення, створений нею світ від дійсного й охоче шукає опори для уявних об'єктів і стосунків у відчутних і видимих предметах дійсного життя». В аналізі дитячої гри Фрейд показав, що і в іграх дитина втілює часто болісні переживання. Вчений відзначає, що дитина ніколи не соромиться своєї гри й не приховує своїх ігор від дорослих. [4, с. 196]

Однак зауважимо, що є випадки, що говорять якраз протилежне. Діти часто соромляться своїх ігор перед дорослими й приховують їх, навіть якщо нічого недозволеного в них немає. Особливо, коли дитина грає в дорослого, присутність стороннього заважає їй і змушує ніяковіти.

Як феномен педагогічної культури гра виконує такі важливі функції:

- Функція соціалізації.

Гра – сильний засіб включення дитини в систему суспільних взаємин, засвоєння нею багатств культури.

- Функція міжнаціональної комунікації.

Гра дозволяє дитині засвоювати загальнолюдські цінності, культуру представників різних національностей, оскільки «ігри національні і в той же час інтернаціональні, міжнаціональні, загальнолюдські».

- Функція самореалізації дитини в грі як «полігоні людської практики».

Гра дозволяє, з одного боку, побудувати й перевірити проект зняття конкретних життєвих труднощів у практиці дитини, з іншого – виявити недоліки досвіду.

- Комунікативна функція гри яскраво ілюструє той факт, що гра – діяльність комунікативна, що дозволяє дитині ввійти в реальний контекст складних людських комунікацій.

- Діагностична функція гри надає можливість педагогові діагностувати різні прояви дитини (інтелектуальні, творчі, емоційні та ін.) У той же час гра – «поле самовираження», у якому дитина перевіряє свої сили, можливості у вільних діях, самовиражається й самостверджує себе.

- Терапевтична функція гри полягає у використанні гри як засобу подолання різних труднощів, що виникають у дитини в поведінці, спілкуванні, навчанні.

Дошкільний вік – це вік творчої гри як провідного виду діяльності, де найбільш успішно розвиваються схильності, зокрема соціальні. Дослідники показують, що значний вплив на збагачення змісту дитячих ігор надають організовані й продумані дорослими спостереження навколишнього життя [1].

Радість гри – це радість творчості особистості та формування колективних взаємин. Одна й та ж дитина проявляє різні риси характеру, схильності залежно від змісту гри, від складу гравців, одну й ту ж роль кожна дитина створює по-своєму, вкладаючи в неї свій маленький життєвий досвід, свої почуття й звички. Майже всі дівчатка в іграх бувають мамами, усі люблять своїх дітей-ляльок, але в поведінці кожної мами є й свої індивідуальні відтінки. Одна більш ласкава, зворушливо-ніжна, інша – сувора, що вимагає порядку, третя – поєднує і те й інше. Більшість хлопчиків грають у капітанів, льотчиків, але жоден з них не повторюється, навіть якщо вони наслідують один і той же образ. Різноманіття відтінків у виконанні ігрових ролей заявляє про своєрідність кожної дитини, про вміння відчувати й сприймати

навколишнє по-своєму. Спостерігаючи різноманітні моральні прояви поведінки один одного у спільній грі, діти розвивають свої нахили, задатки до здібностей, збагачуючись взаємним досвідом у колективних іграх.

Якщо проаналізувати, як склалися в цій галузі педагогічні підходи, умовно поділивши дітей на дві групи, то методика роботи з дітьми першої групи може бути спрямована на активних, упевнених у собі дітей, які здатні розвивати сюжет гри; товариські, легко добиваються поставлених цілей. До другої – невпевнених у собі, сором'язливих, замкнених дітей, нахили й здібності яких розвиваються малопомітно й набагато важче.

Працюючи з дітьми першої підгрупи, педагог направляє їх активність на наслідування хорошого, на виконання творчих задумів, подолання труднощів, привчає їх рахуватися з товаришами, виконувати й головні, і другорядні ролі, виховує індивідуальні особистісні якості. У дітей, які невпевнені в собі, сором'язливі – збуджена активність вселяє віру в свої сили й можливості, бажання не відставати від однолітків. Для цього створює умови, щоб діти прониклися довірою до вихователя, зблизилися з іншими дітьми.

Під впливом вихователя ігрова активність дитини стає все більш цілеспрямованою, розвивається вміння домовлятися, погоджувати свої дії з діями товаришів.

Специфіка впливу гри на розвиток дитячих нахилів і здібностей унікальна, оскільки через гру можна розвивати образотворчі, музичні, художньо-мовленнєві та інші можливості дитини, які може направити дорослий в русло морального виховання особистості, організовуючи спільну діяльність дітей [2].

Важливими засобами розвитку індивідуальності дитини в колективі однолітків є різні види спільної дитячої діяльності, де реалізується соціальна активність дитини.

Застосування ігрової діяльності в навчальному процесі учнів початкових класів розглядається науковцями як ключовий фактор

формування творчої та допитливої особистості. Засобами народної гри виводили маленьку людину з її реального побутового повсякденного життя, запобігали утворенню стереотипів сумніву й недовіри до своїх сил. Через гру дитині надавалася змога заявити оточенню про свій позитивний потенціал. Саме під час ігрових вправ активізуються рухливість, розвиваються процеси мислення, пам'яті, уяви.

З переходом із умов гри до умов навчальної діяльності настає в житті дитини переломний момент. Нове становище дитини в суспільстві визначається тим, що з шестирічного віку навчання для неї є обов'язковим.

За результат свого навчання дитина нестиме відповідальність перед учителем, школою й своєю сім'єю. Ставши учнем, дитина мусить дотримуватись однакових для всіх школярів правил. Процес адаптації для кожного учня першого класу є надзвичайно складним. Тому використання гри або ігрових елементів на уроках у початковій школі об'єктивно необхідне. У грі існує суб'єктивна свобода для кожної дитини. Учні мають змогу самотійно (без допомоги дорослих) розподіляти ролі, контролювати один одного, стежити за точністю виконання того чи іншого завдання. Соціальна чи дидактична гра сприяє ознайомленню дитини з великим діапазоном людських почуттів і взаємин. Завдяки грі учні вчаться розрізняти добро і зло. Саме у грі учні молодших класів перевіряють свою силу й спритність, у них виникають бажання фантазувати, відкривати таємниці й прагнути чогось прекрасного. Тому вчитель початкових класів з метою мотиваційного та виховного впливу має надзвичайно активно й свідомо використовувати гру в навчальному процесі.

Під час гри в учнів формується звичка зосереджуватися, самотійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, учні не помічають, що навчаються, а до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

А.С. Макаренко писав: “Гра має важливе значення в житті дитини... Якою буде дитина в грі, такою вона буде і в праці, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі...” .

У грі формується дитина як особистість. Гра для учня початкової школи стає напруженою працею і через зусилля, необхідність швидко знаходити правильне рішення веде до задоволення.

Саме в іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самотійно, розвивається увага, пам'ять, прагнення до знань.

У грі найповніше проявляється індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей.

Навчатись, граючись! Ця ідея цікавила багатьох педагогів і вихователів. Практично вирішити цю проблему зміг Ш. Амонашвілі. Він показав, як через гру можна ввести дитину в складний світ пізнання.

Гра на уроці має певне дидактичне завдання: вивчення нового матеріалу, повторення й закріплення вивченого. Формування трудових умінь і навичок, використання знань на практиці та ін. Ігри викликають у дітей задоволення, підвищують емоційний тонус, сприяють формуванню уявлень про навколишній світ.

На практиці в системі активного навчання використовуються такі моделі ігрового навчання: імітаційні, операційні, рольові, сюжетні, ігри-змагання.

Специфіку ігрової технології в значній мірі визначає ігрове середовище: розрізняють ігри з предметами й без предметів, настільні, кімнатні, вуличні, на місцевості, комп'ютерні та з ТСО, а також із різними засобами пересування.

Гра як метод навчання, передачі досвіду старших поколінь молодшим використовувалася з найдавніших часів. Широке

застосування гра знаходить у народній педагогіці, у дошкільних і позашкільних установах. У навчальному процесі школи до недавнього часу використання гри було дуже обмежене.

На відміну від ігор узагалі педагогічна гра має суттєвою ознакою наявністю чітко поставленої мети навчання й відповідного їй педагогічного результату, які можуть бути обґрунтовані, виділені в чіткому вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю.

Кожна гра – це набір завдань, які дитина вирішує за допомогою кубиків, квадратів з картону або пластику, деталей з конструктора-механіка. Діти грають із м'ячем, мотузками, гумками, камінчиками, горіхами, пробками, гудзиками, палицями. Предметні розвиваючі ігри лежать в основі будівельно-трудова та технічних ігор і сприяють розвитку інтелекту.

Завдання даються дитині в різній формі: у вигляді моделі, плоского малюнка в ізометрії, креслення, письмовій чи усній інструкції. Так знайомлять її з різними способами передачі інформації. Рішення завдання постає перед дитиною не в абстрактній формі відповіді математичної задачі, а у вигляді малюнка.

Для молодшого шкільного віку характерні яскравість і безпосередність сприйняття, легкість входження в образи. Діти легко втягуються в будь-яку діяльність, особливо в ігрову. Вони самостійно організовуються в групову гру, продовжують ігри з предметами.

Результативність дидактичних ігор залежить, по-перше, від систематичного їх використання, по-друге, від цілеспрямованості програми ігор у поєднанні із звичайними дидактичними вправами.

Ігрова технологія будується як цілісне утворення, яке охоплює певну частину навчального процесу та об'єднане загальним змістом, сюжетом, персонажем. При цьому ігровий сюжет розвивається паралельно з основним змістом навчання, допомагає активізувати навчальний процес, засвоювати ряд

навчальних елементів. Складання ігрових технологій з окремих ігор й елементів – турбота кожного вчителя початкової школи.

Головним компонентом, «матеріальною основою», «життєвим нервом» гри є іграшка – річ, призначена дітям для гри. Як найсуттєвіший компонент гри, вона відіграє освітню, розвивальну, виховну, організаційну ролі. Як і гра, іграшка є важливим фактором психічного розвитку дитини, що забезпечує поступове здійснення нею всіх видів діяльності на більш високому рівні.

Іграшка завжди була пов'язана з грою. Вона є відображенням своєї епохи. Виховна цінність полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності, творчої діяльності дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання.

Розумовому вихованню дітей особливо сприяють дидактичні іграшки. Використання технічної іграшки розвиває конструкторські здібності, формує передумови для технічної творчості. Використання народної іграшки у вихованні сприяє залученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на психічний стан дитини, світосприйняття, активізують життєвий тонус.

Міжнародна асоціація захисту права дитини на гру (ІРА) виступила з декларацією про вимогу припинення виробництва й продажу військової грашки та ігор з використанням насильства й розрухи. У книзі одного з президентів ІРА Ніка Нільсона «Війна і мир у грі» стверджується, що військові іграшки підвищують агресивність, розвивають деструктивну поведінку, виховують ставлення до війни як до цікавої пригоди, де можна вбивати, до насильства як головного способу вирішення конфліктів, посилюють відчуття загрози від навколишнього світу.

Отже, іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє й виховне значення лише тоді, коли

використовується за призначенням. Щоб іграшка, як і гра, була супутником дитинства, людство весь час удосконалює її. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти.

Література

1. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори* : у 2 т. К. 1983. Т.1: Теоретичні проблеми педагогіки. 103 с.
2. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. СПб. : Питер, 2002. 272 с.
3. Шпрангер Э. Два вида психологии. *Хрестоматия по истории психологии. Период открытого кризиса (начало 10-х гг. – середина 30-х г. XX века)* : уч. пособ. для вузов / под ред. П. Гальперина, А. Ждан. М. : Изд-во МГУ, 1980. С. 347-381.
4. Яремчук О. В. Парадигмальний контекст поняття “міфотворчість” в сучасній психології / О. В. Яремчук. *Проблемизагальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XI, ч. 4. К. : [б. в.], 2009. 512 с.

УДК: 373.3.092

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ PSYCHOLOGICAL SUPPORT ORGANIZING IN EDUCATIONAL PROCESS

Полякова Т. В.

Tetyana Polyakova

Стаття присвячена організації психологічного супроводу в освітньому процесі.

Розкрито основні аспекти формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до реформування української освіти. Проаналізовано

цілісну систему психолого-педагогічного супроводу (ППС) студентів щодо підготовки майбутніх учителів.

The article deals with organizing of psychological support in educational process.

The main aspects of formation of independent and self-sufficient personality, capable of professional development, active adaptation on the present job market and creative self-realization are revealed in the above article. These tasks are connected with the new requirements of society for reforming Ukrainian education. The integral system of psychological and pedagogical support (PPS) of students concerning the training of would-be teachers is analyzed.

У Національній доктрині розвитку освіти поставлені завдання щодо формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації. Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до реформування української освіти.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, учень сучасної школи має володіти певними компетентностями:

- Гнучко адаптуватись у мінливих життєвих ситуаціях.
- Самостійно та критично мислити.
- Бачити та формувати проблему, знаходити шляхи її раціонального вирішення.
- Усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані.
- Творчо мислити.
- Грамотно працювати з інформацією, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем.
- Бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, уміти працювати в колективі, у будь-яких конфліктних ситуаціях.
- Самостійно працювати над розвитком особистісної моралі, інтелекту, культурного рівня.

Реформування освіти в зазначених напрямках може відбуватись на принципах наукової обґрунтованості, а реалізувати їх допомагають такі науки, як педагогіка та психологія, що мають якісний методологічний апарат. Одним із напрямів цієї роботи є психолого-педагогічний супровід (ППС) – система підтримки та допомоги дитини в навчально-виховному процесі.

ППС у сучасній педагогіці та психології розглядається досить широко. Уперше цей термін з'явився в 1993 році в книзі «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей» авторів Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникової. Також він зустрічається в роботах А. Деркача. Організація психологічного супроводу у школі була розвинута в роботах М. Бітянової. Автори цих робіт під психологічним супроводом розуміють систему професійної діяльності психолога та педагога, яка спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання дитини в конкретному освітньому середовищі. Як визначає М. Бітянова, «...психолог і педагог у цьому процесі не просто спостерігач, який стоїть поруч, він створює оптимальні соціально-психологічні умови для розвитку дітей, він іде з ними поруч».

М. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередникова вважають, що особливість психолого-педагогічного супроводу в цінності самостійного вибору дитиною свого життєвого шляху. Дорослий повинен цінувати природні механізми розвитку дитини, не руйнувати їх, а розкривати, при цьому самому бути і спостерігачем, і співучасником, і дослідником. На їх думку, завдання дорослих – сформувати здатність і готовність вихованця до усвідомлення своїх можливостей і потреб, здійснення самостійного вибору. Психологу потрібно не перебирати ці вибори на себе, а навчити учня ставити та досягати індивідуальних цілей, зіставляючи їх із цілями оточення й соціальними цінностями. На думку цих дослідників, ППС

здійснюється в різних за формами психологічних розвивальних заняттях.

Інші дослідники, такі як В. Петровський, вважають, що ППС – це програма зустрічей, спілкування психолога з дітьми, спрямована на створення умов для прояву й розвитку особистісних «устремлінь».

М. Качан вважає, що ППС створює умови, щоб діти й дорослі повірили у свої різнобічні здібності. М. Бітянова звертала увагу на те, що слід урахувати, що умови, які створює психолог, вторинні стосовно умов даного освітнього середовища, вони залежать від освітніх технологій, які застосовані в даній школі, загальних виховних принципів педагогічного колективу. Тому для здійснення психологічного супроводу психологу спочатку потрібно органічно включитись у педагогічний колектив при безумовному дотриманні своєї автономності як професіонала й урахувати особливості навчального закладу у своїй діяльності.

Тому в нашій роботі ми будемо говорити не тільки про психологічний супровід, а про ППС, і визначати шляхи його реалізації в навчальному середовищі при роботі з учнями в спеціалізованій школі. Для себе ми визначили два шляхи ППС учнів:

- виявлення закономірності творчого потенціалу дітей у рамках комплексної програми з урахуванням їх вікових особливостей;

- створення умов (загальні, навчальні, розвивальні та виховні принципи, освітні технології тощо) для розвитку цього потенціалу.

І як підсумок усієї діяльності – створення моделі випускника школи.

Що ж потрібно для конструювання таких умов і якими засобами їх треба створювати?

По-перше, діагностика. Вона дає можливість отримати необхідну інформацію про учня, його розвиток, потенціальні можливості, потреби, життєві цінності. Накопичений досвід

діагностичного підходу до організації навчально-виховного процесу допомагає розв'язанню актуальних педагогічних проблем.

По-друге, прогностичність, яка дає можливість перебудувати шкільне освітнє середовище, спроектувати зміст і напрямки індивідуальної навчальної траєкторії та розвитку дитини, створити сприятливі умови для задоволення освітніх і розвивальних потреб учнів, їх самопізнання та самореалізації, що тісно пов'язані з навчальною діяльністю.

Учень щодня виконує інструкції та вказівки вчителя, мусить увесь час порівнювати свої можливості й досягнення з освітнім стандартом. На основі усвідомлення особистістю себе як суспільної істоти та суб'єкта діяльності формуються її прагнення, тобто визначення рівня своїх досягнень у системі соціально прийнятних цінностей. Цей процес супроводжується різноманітними емоціями: задоволенням і незадоволенням собою, почуттям успіху й неуспіху тощо.

По-третє, розвивальна, профілактична та корекційна робота як конкретна допомога, що супроводжується психологічною підтримкою учнів у процесі взаємодії з освітнім середовищем.

По-четверте, це реабілітація, яка дає можливість надавати допомогу дітям, учителям і батькам із питань розвитку дитини, адаптації до нових умов навчання, розвитку та виховання.

Накопичений нами досвід дає підстави стверджувати запровадження цілісної системи ППС учнів на всіх етапах їхнього навчання у школі. Тому, на нашу думку, ППС розвитку особистості школяра можна розглядати як цілісну системно-організовану діяльність, у процесі якої створюються соціально, психологічні та суто педагогічні умови для успішного навчання й особистісного розвитку кожного учня в освітньому шкільному середовищі. Покладена нами в основу програми система ППС ґрунтується на періодизації вікового розвитку дитини та концепції появи психологічних новоутворень особистості Д. Ельконіна. Окрім того, ППС дає можливості здійснювати

відстеження динаміки розвитку особистості дитини та вивчати загальні тенденції та закономірності психічного, особистісного розвитку, процесів соціалізації протягом усього періоду навчання.

Створена нами комплексна програма психолого-педагогічного супроводу орієнтована на всіх дітей з 1-го по 11-й класи будь-якого рівня інтелектуального розвитку.

Основною метою ППС є соціальний розвиток школи через використання людських чинників, а також індивідуальний розвиток кожного суб'єкта навчально-виховного процесу, підвищення його творчого потенціалу; інноваційна освітня діяльність педагогів, яка пов'язана з упровадженням особистісно зорієнтованих технологій організації педагогічного процесу; соціалізація й індивідуальний розвиток учнів; запровадження ефективних психологічних технологій у практику освіти.

Виходячи із вищезазначеної мети, визначаємо основні завдання ППС:

1. Визначення напрямів і необхідних умов індивідуального розвитку учасників психолого-педагогічного процесу всієї школи.

Системне відстеження (діагностика) психолого-педагогічного статусу учня та динаміки його психічного розвитку у процесі навчання.

2. Створення комплексної програми ППС (планування) на всіх етапах розвитку дитини.

Складання гнучких моделей організації навчально-виховного процесу, які можуть трансформуватися залежно від психологічних особливостей дітей. Розробка та ведення карт індивідуального розвитку учня.

3. Надання допомоги учням (профілактика) в їх особистісному розвитку.

4. Корекція, що передбачає певну систему та складається із взаємопов'язаних блоків моделі ППС:

- тестування;

- спостереження;
- анкетування;
- соціальне опитування.

5. Розробка критеріїв ефективності діяльності учасників навчально-виховного процесу, аналіз результатів моніторингу розвитку особистісних параметрів.

Виходячи із завдань, визначаємо найголовніші принципи ППС:

- Науковості – здійснення діяльності на основі досягнень сучасної науки з використаннями діагностичних методик.
- Гуманізації – пріоритету інтересів особистості дитини.
- Особистісно зорієнтованого навчання.
- Сенситивності – урахування вікової періодизації в розвитку певних видів психічної діяльності.
- Індивідуального підходу – урахування індивідуальних темпів і напрямків розвитку особистості дитини та педагога.
- Діяльнісного підходу – вивчення особистості учнів і вчителів у процесі діяльності, приймаючи за головний показник динаміку розвитку певних якостей особистості.
- Системності – розгляд явищ у системі психолого-педагогічного процесу та сукупності взаємодій суб'єктів педагогічного процесу.

У школі запроваджено такі форми та напрямки діяльності з ППС:

- Розробка комплексної програми психологічного розвитку й освіти дитини, починаючи з 1-го класу.
- Діагностика (визначення індивідуальних особливостей дитини за спеціальними психодіагностичними методиками).
- Розвивальна робота (проведення занять з учнями з розвитку пам'яті, уваги, мислення тощо згідно з програмами розвивальних курсів; тематичні соціально-психологічні тренінги: групові заняття, спрямовані на вирішення конкретних завдань, наприклад, орієнтація учнів на здоровий спосіб життя, розвиток комунікативних навичок, лідерських умінь тощо).

• Профілактична робота (індивідуальні консультації – особистісно спрямоване спілкування психолога з дитиною або дорослим (учителі, батьки) для з'ясування питань і здійснення допомоги відповідно до потреб людини, яка звернулась до психолога; робота з обдарованими дітьми – інтенсифікація пізнавальної діяльності та розвиток креативності в обдарованих дітей, які прагнуть самовдосконалення та самореалізації; психологічна підготовка дітей до участі в олімпіадах, конкурсах, заходах Малої академії наук тощо; профконсультації та профорієнтація учнів старших класів щодо самореалізації у професії та пошуку сенсу життя, професійне самовизначення).

Комплексне застосування цих напрямів ППС дозволяє дослідити стартові можливості та динаміку розвитку дитини в освітньому процесі, надати підтримку й допомогу учням у вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання, соціалізації. Це передбачає професіоналізм адміністрації, педагогічних працівників, психолога, соціального педагога, їх здатність до системного аналізу проблемних ситуацій, програмування та планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, об'єднання з цією метою всіх учасників освітнього процесу (учня, батьків, педагогів, адміністрації тощо).

Суб'єктами діяльності є учні 1-11-х класів, педагогічний колектив школи, батьки.

Змістом діяльності є розробка комплексної програми вирішення поставлених завдань, її апробація, використання діагностичних методів та аналіз отриманих результатів, моделювання портрета випускника школи.

Для вирішення основної мети та завдань ППС нами розроблені модель основних напрямів діяльності та комплексна програма психолого-педагогічного супроводу учнів різних вікових категорій.

Оцінка ефективності програми ППС

Ефективність зіставляється з поставленою метою та завданнями.

Методи оцінки ефективності: опитування, індивідуальні та групові інтерв'ю, спостереження за ходом проведених занять, застосування технічних засобів (фото, відео тощо) для візуального спостереження й аналізу змін, що відбуваються з учасниками програм, діагностика, особистісна саморегуляція, стресостійкість, самовизначення, потреба в самопізнанні.

Самореалізація батьків – у самореалізації дітей. Характеристика батьківського ставлення й орієнтація на прийняття дитини, вирішення її проблем. Позитивне ставлення до школи. «Батьківська готовність до школи». Послідовність у вихованні дітей.

Отже, ППС – це професійна діяльність дорослих, які взаємодіють з учнями в шкільному середовищі. У процесі такої взаємодії в центрі уваги педагога найважливіші фактори, які характеризують розвиток особистості на всіх етапах вікового розвитку:

- Пізнавальна сфера, головним показником розвитку якої є самостійність у навчальній діяльності, рівень розвитку пам'яті, уваги, уяви та мислення.

- Сформованість навчальних дій. Передусім це вміння виділяти навчальне завдання, навички аналізу, самоконтроль.

- Розвиток мови, що включає вміння формулювати поняття, оперувати аргументами, достатній словарний запас.

- Темп діяльності, енергія. Урахування цього є вкрай важливим з точки зору індивідуалізації процесу навчання.

- Поведінкова саморегуляція, що є основою культури поведінки та спілкування.

- Емоційне ставлення до школи, що забезпечує позитивну мотивацію навчання, сприятливий мікроклімат і психологічний комфорт.

- Ставлення до себе, що є основою «Я-концепції» особистості, зокрема її оцінного компонента.

Саме з урахуванням цих, найбільш значущих факторів розвитку особистості складені підпрограми та спланована діагностична робота.

Значення програм ППС

- Дає змогу формувати позитивні взаємини між школярами, учителями та батьками. Діти набувають досвіду стосунків, отримують можливість свідомо обрати стиль спілкування, коригувати його.

- Розкриває здатності дітей і батьків до взаєморозуміння, підтримки, взаємодопомоги.

- Формує культуру психологічного життя дитини з 1-го по 11-й клас.

- Допомагає професійному самовизначенню старшокласників.

- Позитивно впливає на розвиток комфортних стосунків між адміністрацією, педагогами та батьківським комітетом.

- Дає змогу через її зміст здійснювати спостереження, дослідження розвитку пізнання, почуттів, емоцій і переживань дітей, що виявляються в міжособистісному спілкуванні, у навчальній діяльності.

Комплексна програма ППС дітей різних вікових категорій складається з двох блоків:

I БЛОК – ДІАГНОСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА

Підпрограми:

- Визначення психологічної готовності дітей до навчання.

- Комплексного підходу до розв'язання проблем перехідного періоду в житті дитини (1-4-й класи).

- Вивчення рівня готовності учнів 4-х класів до переходу в школу II ступеня.

- Психологічного обстеження та профілактики учнів у період адаптації при переході з школи I ступеня до школи II ступеня.

- Професійного самовизначення старшокласників.

II БЛОК – ПРОГРАМИ КУРСІВ РОЗВИТКУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

- Курс «Пізнай себе» для учнів 1-4-х класів.

- Курс «Як вирішувати свої проблеми» для учнів 5-х класів.
- Програма для учнів 6 – 7-х класів «Світ почуттів і волі людини».
- Програма «Коло спілкування» для учнів 8 – 9-х класів.
- Програма для 9-х класів «Людина і світ професій».
- Програма «Психологія особистості» для учнів 10-х класів.
- Програма «Психологія міжособистісних стосунків» для учнів 11-х класів.

БЛОК I. ДІАГНОСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА

Психодіагностика – це сукупність способів і засобів виявлення індивідуально-психологічних характеристик особистості для подальшого корекційного впливу на її розвиток.

Мета психолого-діагностичного обстеження:

- Одержання об'єктивних знань про особистість, зменшення суб'єктивності сприймання вчителя учнями, отримання психодіагностичної інформації про учнів.
- Створення оптимальних умов для впровадження диференційованого навчання, що допомагає реалізувати особистісно зорієнтований підхід до організації педагогічного процесу.
- Створення науково обґрунтованих умов для безперервного розвитку особистості як учня, так і вчителя.

Наведені в даній програмі методи та діагностичні методики допомагають у вирішенні важливих загальнопедагогічних завдань:

- визначення розумового, емоційного, морального та духовного розвитку особистості учнів і вчителів;
- виявлення учнів з високим інтелектуальним розвитком, обдарованих дітей;
- стимулювання розумової активності учнів, активізація в них процесів самопізнання та самовдосконалення;
- залучення вчителів до психодіагностичного процесу в ролі активних суб'єктів його створення;

- зацікавлення батьків результатами діагностичних досліджень;
- визначення інтелектуального та соціального потенціалу учнівських і вчительського колективів;
- забезпечення будівництва практичних моделей за класами та внутрішньокласної диференціації;
- характеристика динаміки вікового розвитку рівнів розумового, емоційного, морального, духовного стану учнів.

Ми вважаємо, що психолого-педагогічні дослідження, які ми проводимо, комплексні, системні, систематичні, прогностичні, здійснюються з урахуванням двох складових елементів: збір фактів, їх аналіз і підбір адекватних прийомів психолого-педагогічного впливу.

Психодіагностична робота складається з трьох напрямів:

- психодіагностика індивідуальних особливостей учнів;
- розвивальна діагностика;
- профдіагностика для учнів старших класів.

Під час проведення діагностики використовуються такі методи та методики:

Спостереження як набір первинної інформації про особистість, поведінку та діяльність дитини. Це найбільш доступний метод для вчителя. Крім того, він забезпечує не тільки збір інформації, фіксацію спостереження, а й аналіз причин їх народження.

Основними вимогами до методу психолого-педагогічного спостереження є те, що спостереження:

- вимагає конкретної мети (для чого це здійснюється);
- кількість ознак, які досліджуються, повинні бути мінімальними та мати розроблені критерії їх оцінки;
- проводити в реальних навчальних умовах, бажано на двох чи трьох уроках;
- спостерігач повинен знати, які помилки можуть бути допущені, як їм запобігти.

Діагностика має сенс не сама по собі, а лише для здійснення моніторингу динаміки психічного розвитку учня та визначення програми подальшого впливу на нього, для аналізу різноманітних підходів, прийомів і методів навчання й виховання.

Психологічне тестування – це метод психодіагностики, який використовує питання та завдання (тести), що мають конкретну шкалу значень.

Цей процес визначає три етапи:

- вибір тестів з урахуванням мети;
- проведення тестування згідно з інструкцією до тесту;
- інтерпретація результатів.

Ця робота проводиться психологом разом з учителем, класним керівником.

Використання діагностичних методик для вивчення індивідуальних особливостей учнів, розвивальні та профдіагностичні методики.

Діагностика тісно пов'язана із профілактичною роботою (індивідуальні бесіди, рольові ігри, тренінги, консультації тощо).

Психолого-педагогічна допомога в профілактичній роботі повинна бути спрямована на створення умов для самостійного рішення проблем і перш за все за допомогою методів активізації. Звичайно, у ході профілактики вирішується й інформаційно-довідкова задача (за допомогою спеціальної довідкової літератури, посібників, комп'ютерних інформаційно-пошукових систем та ін.), використовуються й діагностичні методики, але при здійсненні супроводу важливо, щоб і педагог, і психолог, і учень разом працювали над єдиною проблемою, щоб учень розумів загальну логіку проведеної роботи, тобто залишався суб'єктом самовизначення. Використання в профілактиці різноманітних прийомів, технік і методів активізації сприятиме вселенню в учня оптимізму, упевненості в собі, а також програванню в спеціальних процедурах складних моментів, пов'язаних із самовизначенням. Схема профілактичної роботи може значно видозмінюватися залежно від кожного конкретного

випадку, але її принципово важливий акцент – пробудити власну активність дітей та підлітків.

Особливістю програми є те, що в ній комплексно розглядаються вікові особливості учнів як молодшої, так і середньої школи в навчально-виховному процесі.

Програма включає спостереження, психодіагностику, психологічну освіту, психопрофілактику та психологічне консультування, які відображені в кожному розділі.

Результати цієї роботи дають можливість побудувати процес навчання й виховання з урахуванням індивідуальних можливостей як окремого учня, так і всього класу, проводити профілактичну роботу для подальшого розвитку особистості учнів.

БЛОК II. ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Другий блок комплексної програми включає розвивальну та просвітницьку роботу, що пов'язана з уведенням психологічних курсів на кожному етапі навчання, мета яких: забезпечення формування психологічного здоров'я дитини, її віковий розвиток; підвищення психологічного, духовного та морального рівня дитини; розвиток її творчих можливостей, інтелекту; створення умов для розкриття нахилів, задатків і розвиток здібностей саме тих психічних процесів, які мають вирішальне значення для формування інтелектуальної та творчої особистості, на розвиток яких, виходячи зі змісту навчального матеріалу, учитель не має достатньо часу на уроці.

Кожний із курсів має конкретні завдання.

Курс «Пізнай себе» для учнів 1-4-х класів розрахований на пізнання дитиною себе як природного фізичного тіла, як особистості та усвідомлення себе як частки навколишнього світу, суспільства (Я – людина та особистість, Я та навколишній світ, Я та суспільство). Програма передбачає розвиток пізнавальних процесів, розумової активності комунікативних здібностей,

творчості, формування почуття індивідуальності, соціалізації в навколишньому середовищі.

Курс «Як вирішувати свої проблеми» для учнів 5-х класів, яка допомагає дитині адаптуватись на новому витку навчальних взаємин.

Програма для учнів 6 – 7-х класів «Світ почуттів і волі людини» спрямована на розвиток адекватної «Я-концепції» та самоповаги, чуйного ставлення до людей, навичок соціальної взаємодії, що передбачає ставлення до індивідуальності, аналізу думок, почуттів учнів на основі розпізнавання виникнення настроїв та емоцій та їхніх проявів; розвиток самокритичності й самовладання.

Програма «Коло спілкування» для учнів 8 – 9-х класів, головними завданнями якої є: підтримати інтерес дітей до психологічних аспектів власного життя через обговорення значущих для них, а отже, для соціуму, ситуацій; розробляти психотехнології вирішення цього завдання; одержати інформацію про динаміку розвитку міжособистісних взаємин дітей, психологічного самопочуття їхніх батьків і вчителів і на цій основі уточнити зміст конкретних занять; розкрити діапазон розуміння дітьми комунікативних ситуацій, стимулювати активну участь у них; тренувати впевненість дітей у собі.

Програма для 9-х класів «Людина й світ професій» передбачає: самовизначення (розуміння власних завдань у конкретній ситуації, визначення адекватної лінії поведінки, вольовий вибір); самореалізацію (самостворення у плануванні, самоконтроль, вміння самостійно перетворювати власні проблеми); психологічне дослідження готовності підлітка до профільного навчання; навчання способам зняття психологічних стресів (музикотерапія, артотерапія, аутотренінг, релаксація, обговорення й аналіз інших способів зняття напруги); розвиток навичок спілкування – вміння слухати, виражати свої думки й почуття; обговорення особливостей спілкування між юнаком і

дівчиною, проблемних ситуацій, пов'язаних із привабливістю, іншими явищами психосоціального життя статей.

Програма «Психологія особистості» для учнів 10-х класів, яка дає можливість отримати знання про свій внутрішній світ, психологічні процеси, допомагає в розвитку позитивної «Я-концепції», формуванню особистісних якостей, необхідних для самореалізації, допомагає у визначенні життєвих пріоритетів.

Програма «Психологія міжособистісних стосунків» для учнів 11-х класів звертає увагу на: формування першого враження про іншу людину, початок спілкування; методи спілкування з людьми (ділові, дружні взаємини); гармонію взаємин групи й особистості, можливості підвищення статусу людини в групі; проблеми психології й етики статі; проблему вибору супутника життя, еволюцію форм шлюбу, сутності сучасної сім'ї, психологію та психогігієну статевих стосунків; свободу, щастя, любов, успіх у взаєминах між людьми.

Програма «Психологія спілкування», яка проводиться в тренінговій формі, розвиває вміння дітей і дорослих взаємодіяти в різних ситуаціях, збирати необхідну інформацію для виявлення проблем, пропонує різні варіанти їх вирішення, вміння перевести ціннісний конфлікт у ресурсний.

Під час розвивальної роботи використовуються різноманітні форми та методи. Це рольові, психологічні та розвивальні, дискусійні ігри, емоційно-символічні вправи та ігри, творчі завдання. Перед педагогом і психологом постає дуже важливе завдання: допомогти дітям у розвитку особистісної спрямованості, позитивного уявлення про свої можливості, свій внутрішній світ, сприяти саморозвитку, створювати умови для самопізнання, розкриття потенціалу власної особистості. Дорослий на заняттях – не тільки опора для дитини, він спонукає до знаходження та прийняття самостійних рішень, допомагає визначити необхідну міру відповідальності.

Таким чином, завдання, визначені в комплексній програмі, потребують створення комплексної моделі психолого-

педагогічного супроводу. Запропонована нами модель включає всі вищезазначені компоненти.

Ураховуючи безперервність змісту освіти, визначаємо таку технологію супроводу, як «проекування індивідуальної траєкторії (маршруту) особистості школяра на основних етапах його розвитку».

Література

1. Бадалян Л. О. Невропатология: Учебник для студентов дефектологических факультетов высших педагогических учебных заведений – М.: Знание, 2003. – 368 с.
2. Батуев А. С., Куликов Г. А. Введение в физиологию сенсорных систем: Учеб. пособ. для студентов биолог. спец. ун-ов / Батуев А. С., Куликов Г. А. – М.: Высшая школа, 1983. – 247с.
3. Кипхард Эрнст Й. Как развивается ваш ребенок? / Таблицы сенсомоторного и социального развития: От рождения до 4-х лет. – М.: Теревинф, 2009. – 112 с.
4. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XII. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – С. 133-137.
5. Матиева Л. А., Удалова Э. Я. Сенсорное воспитание детей с отклонениями в развитии. Сборник игр и игровых упражнений. Серия: Специальная психология. – М.: Книголюб, 2008. – 128 с.

УДК: 373.3.091+37.015.312-053.5

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ
ЧЕРЕЗ МЕТОДИЧНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

**FEATURES OF CHILDREN'S CHARACTERIZATION
THROUGH THE METHOD COMPETENCE OF THE
ELEMENTARY TEACHER**

Ликтей Л. М.

Liudmyla Lyktei

У статті окреслено деякі проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи в педагогічних закладах фахової передвищої освіти. Виокремлено та охарактеризовано психологічну структуру особистості молодшого школяра, відповідно до якої розкрито компоненти змісту професійної підготовки майбутнього педагога. Визначено основні складові ключових компетентностей молодших школярів та спрямованість освітньої діяльності вчителя початкової школи на формування їхнього характеру.

Ключові слова: методична компетентність, методика, компетентність, педагогіка, педагогічна освіта, педагогічна майстерність, учень, характер.

In the article the partial problems of preparing the future elementary teacher in the pedagogical institutions of higher vocational education are outlined. The individual's psychological structure of the elementary school child is distinguished and characterized, in accordance with which the components of the professional training contents of the future teacher are revealed. The basic components of the key competences formation in the elementary school child and the focus of educational activities of the elementary teacher on the character formation of the tweenager are determined.

Key words: methodological competence, methodology, competence, pedagogy, pedagogical education, pedagogical skills, teacher, pupil, character.

Постановка проблеми. Модернізація освіти в Україні актуалізує проблему фахової методичної підготовки майбутнього вчителя для роботи в умовах Нової української школи. Як відомо, основна мета сучасної освітньої реформи полягає у створенні школи, яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх на практиці та водночас формуватиме характер молодшого школяра, оскільки, відповідно до загальної мети освіти, місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини згідно з її віковими та індивідуальними психофізіологічними особливостями, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві [6, с. 10].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження Н. В. Кузьміної, Ф. Н. Гоноболіна, В. М. Крутецького, І. А. Зязюна та інших науковців доводять, що для педагогічної діяльності обов'язковими є емоційна стійкість, креативність, толерантність, оптимізм і любов до дітей.

Метою статті є висвітлення проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних закладах фахової передвищої освіти та його вплив на формування характеру дитини в молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу. За віковою періодизацією, прийнятою українськими психологами та педагогами, час життя дітей від шести до одинадцяти років називається молодшим шкільним віком. При визначенні його меж враховуються особливості психічного й фізичного розвитку дітей [7, с. 60]. Своєрідним майданчиком успішного формування характеру дитини є методична компетентність вчителя. Водночас варто сказати про те, що критеріями методичної компетентності педагога є доцільність, продуктивність, гуманність, науковість, оптимальність, творчість, діалогічність, яка налагоджує стосунки з учнями, тощо.

Дитина молодшого шкільного віку не може управляти своїми вчинками та емоціями. Вона стає чутливою до інтонації та характеру запропонованих вимог. У процесі розвитку змінюються різні сторони психічної діяльності, знання й уявлення дітей молодшого шкільного віку, формуються нові мотиви та інтереси. Щоб формувати характер дитини в процесі навчання, педагог має бути й сам методично обізнаним, впливати на формування характеру через вибір засобів, методів нової дії. Важливо, щоб учитель умів поставити учня в такі умови, щоб той міг самостійно контролювати свої дії та емоції. Для цього сам учитель зобов'язаний вільно володіти моделлю продуктивного пізнання та впроваджувати її у педагогічну діяльність, аби згодом застосувати для формування характеру учня.

У такому контексті цінною є думка педагога про дитину, його ставлення до кожної особистості, надання вибору. Рівень свободи, який ми можемо дати учням, залежить від їхньої здатності брати на себе відповідальність. Учитель повинен донести до учнів, що вони самі контролюють свою долю в кожній сфері життя. Поганий вибір тягне за собою певні наслідки, які потрібно приймати. Інакше характер не змінюватиметься і не розвиватиметься [5, с. 46].

Сучасна психолого-педагогічна наука стверджує, що дитина може успадкувати від батьків лише основу характеру. Сам характер формується через реалізацію освітнього процесу впродовж тривалого часу. Відомий педагог А. Макаренко зазначав, що людина не виховується частинами. Кожна складова виховання та формування характеру виконує свою особливу роль, слугує елементом досягнення єдиної мети. Якщо вчитель працює абияк, не розкриваючи своїх можливостей та не використовуючи своїх методичних знань і вмінь, то й учні відображають його у своїх діях та характері. Варто зазначити, що формування емоційної врівноваженості є підґрунтям успішного становлення характеру дитини. А сам характер школяра є віддзеркаленням його оточення. Для формування рис характеру учня

Ш. Амонашвілі наголошує на складових гуманного педагогічного процесу виховання: «...занурте дитину в створені вами образи доброти, любові, краси, щирості та відданості, справедливості, поваги, співчуття. Спрямуйте погляд дитини на свій внутрішній, духовний світ і допоможіть їй знайти та осягнути там свій шлях. Пробудіть у дитині почуття, завдяки яким проявляються та стверджуються шляхетні переживання і вчинки. Розвивайте добромислення та прекрасномислення, добромовність, відповідальність за свої думки та за своє слово [1].

Однак не існує універсальних методів формування характеру молодшого школяра. Без урахування умов середовища, у якому перебуває дитина, жодна з форм не може бути ефективною чи неефективною. Кожен учень – це унікальна та неповторна індивідуальність. Тому формування характеру дитини – це завжди пошук, який залежить від цілеспрямованості вчителя, його володіння психологічною та методичною компетентностями.

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти метою початкової школи є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [3, с. 1]. У свою чергу, професійний стандарт учителя початкової школи передбачає ряд умінь та навичок, якими повинен володіти педагог, а саме: формування моральних та особистісних якостей учня, визначення шляхів запобігання можливим відхиленням від мети й процесу виховання та самореалізації, використання в освітньому процесі методик навчання освітніх галузей, систем теоретичних знань з урахуванням специфіки змісту навчального матеріалу та індивідуальних особливостей учнів. Усі вищезгадані складові неабияк впливають на формування характеру учнів початкової школи, адже саме в такому віці психофізіологічні системи найчутливіші та залежать від зовнішніх впливів, які визначають

діяльність школярів, їх психічну та фізичну сфери в процесі навчання. Учителю початкової школи варто системно проводити корекційну роботу для того, аби позбавити учня невпевненості в собі, яка може з'явитися під час уроків чи занять. Коли педагог намагається впливати на дитину, він повинен враховувати багато параметрів: емоційно-психологічний стан, загальний рівень вікового та культурного розвитку, сформованість відношень, інтелектуальний розвиток тощо. У результаті зовнішніх проявів формується уява про особистість дитини, яка визначає характер педагогічного впливу.

На нашу думку, першочерговим завданням учителя початкової школи є становлення особистості. Запрошуючи дітей сісти в коло й обмінятися думками, учитель організовує своєрідне коло, де кожен має змогу висловитися з приводу будь-якої проблеми й вислухати думки інших. Таким чином вчитель формує в дітей одну з надважливіших рис характеру – уміння слухати. Наявність хоча б одного друга підвищує самооцінку дитини, нормалізує рівень стресу, сприяє успішності. Таким чином вчитель надає дітям «точку опори». Допмагаючи усвідомити цінності й пріоритети, наставляє їх на правильний шлях, вчить уникати невиправданих ризиків і створених ним самим проблем. Унаслідок таких дій діти вчать ухвалювати рішення, протистояти негативному соціальному тиску й діяти з позицій здорового глузду. Своєчасно тренуючи навички, педагог навчає дітей протидіяти маніпуляціям, підвищує рівень формування позитивних рис характеру.

Окрім зазначеного, варто сказати й про те, що однією з поширених практик роботи в початковій школі є розвиток критичного мислення молодших школярів. Розвиваючи навички критичного мислення, діти вчать довіряти лише достовірним джерелам інформації, ефективно протидіють негативним інформаційним впливам. Для відновлення психологічної рівноваги в умовах інтенсивного освітнього процесу для дітей важливо уміти розподіляти час, вчасно відпочивати. Навчаючи

учнів спілкуватися й розуміти одне одного, педагог допомагає їм набути досвіду мирного розв'язання конфліктів, пошуку компромісів [2, с. 6].

У сучасних реаліях перед учителем постає проблема співпраці між усіма учасниками освітнього процесу. Відповідно до Концепції Нової української школи педагогіка партнерства ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. Її метою є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму та офіціозу. Вона передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку школярів. У полі контактів емоційно-почуттєвої сфери, де виражаються різні почуття та емоції, важливу роль відіграє тісна співпраця вчителя та учня. Професіоналізм вчителя, його педагогічна майстерність насамперед виражаються в умінні бачити й розв'язувати педагогічні завдання та ситуації, аналізуючи їх, знаходити оптимальні способи вирішення. При такій взаємодії між педагогом та школярем зникає настороженість, напруження, формується відчуття допомоги, розуміння, безпеки. У дитини зміцнюється віра у свої сили та знання. Вона стає впевненою, легко йде на компроміс. Нерозуміння стану дитини здебільшого і є причиною того, що педагог перекладає відповідальність за впорядкування її поведінки на психолога, який працює з нею, на батьків, які «не лікують дитину» чи погано виховують. Насправді ніякі тимчасові заходи не допоможуть. Потрібні постійні узгоджені зусилля рівною мірою і батьків, і педагога, і психолога [4, с. 10].

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що одним із стратегічних завдань реформування системи освіти в Україні є підготовка професійно компетентного вчителя. Сформована методична компетентність становить основу його успішної педагогічної діяльності в сучасних умовах організації освітнього процесу. Удосконалення характеру дитини, його формування багато в чому залежить від особистих якостей педагога, його

методичної компетентності, вміння працювати з учнями молодшого шкільного віку. У свою чергу, методичну компетентність молодого педагога формує заклад фахової освіти, готуючи висококваліфікованого фахівця, справжнього професіонала. Можна з упевненістю сказати, що завдяки узгодженій взаємодії вчителя та учня формується характер молоді. На подальше вивчення заслуговує проблема побудови моделі формування характеру дитини молодшого шкільного віку через розвиток методичної компетентності вчителя початкової школи, організаційно-педагогічних умов.

Література

1. Амонашвілі Шалва. Бийте на сполох, якщо дитина не бешкетує. URL: <https://osvitoria.media/opinions/shalva-amonashvili-buyte-na-spoloh-yakshho-dytyna-ne-beshketuye/>.
2. Воронцова Т. В., Пономаренко В. С. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок (початкова школа). – К.: Видавництво «Алатон», 2016. – 232 с.
3. Державний стандарт початкової освіти. – Київ, 2018. – 41 с.
4. Ілляшенко Т. Д. Програма психолого-педагогічного супроводу дітей з гіперактивним розладом // Початкова школа. – 2018, – №7. – С.10–13.
5. Ландрет Л. Виховання характеру дітей. Навчальна програма для вчителів. Ландрет Л.; пер. з англ. Степанова В. В. БФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», – 2016. – 112 с.
6. Нова українська школа: порадник для вчителя. / Під заг. ред. Бібік Н. М. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
7. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія. – Київ, 2001. – 56 с.

УДК 37.016:82-14(373.5)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ ІНДИВІДА
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF
FORMATION ETHNOCULTURAL CONSCIOUSNESS OF THE
INDIVIDUAL

Нестеренко С.В.

Svitlana Nesterenko

Важливим фактором розвитку етнокультурної свідомості індивіда, з погляду сучасної етнопсихології, є культурні знання й ті міфологеми, з якими кожний представник етносу знайомиться з малку. Під час навчання фахівці радять ураховувати пізнавальні, мотиваційні та емоційні особливості, що властиві кожній віковій групі школярів, аби не тільки допомогти якісно засвоїти навчальний матеріал, а й створити сприятливі умови для особистісного розвитку індивіда. Основні риси центеніалів: візуальне сприйняття інформації; перебування у двох світах одночасно; надання переваги налагодженню контактів в Інтернет-спільноті, аніж вербальній комунікації; працьовитість, самостійність.

An important factor in the development of the ethno-cultural consciousness of the individual, from the point of view of modern ethnopsychology, is the cultural knowledge and those myths, with which each representative of the ethnic group acquaints himself from early childhood. Experts advise to take into account the cognitive, motivational and emotional peculiarities of each age group of schoolchildren, to help acquire skills and knowledge as well as create favorable conditions for personal development of the individual. The main features of centenials are: visual perception of information; being in two worlds at the same time; preferring to establish contacts in the Internet community, rather than verbal communication; hard work, independence.

Ефективний розвиток українського суспільства значною мірою залежить від процесів гармонізації міжетнічних і

національних стосунків. Проте у вирі економічних і суспільних негараздів, війни й численних людських втрат на Сході, спричинених агресією Росії, потужної хвилі еміграції наших співгромадян на Захід, стрімкого наступу глобалізаційних змін загострився процес руйнації життєвих цінностей та ідеалів українців. Самі психологи звертають увагу на недостатню вивченість чинників розвитку етнічної та національної свідомості, ціннісних орієнтацій. Завдяки науковим розвідкам українських етнопсихологів П. І. Гнатенка, В. М. Павленка [12] аналіз етнічної самоідентифікації на основі осягнення культурної спадщини народу набув особливої уваги з боку педагогів, психологів і філософів. Погоджуємося з О. Яремчук, що культурно-історичний потенціал поколінь – це витвір ментальності певного народу, який обумовлений його етнопсихогенезом[49].

Важливим фактором розвитку етнокультурної свідомості індивіда, з погляду сучасної етнопсихології, є культурні знання й ті міфологеми, з якими кожний представник етносу знайомиться змалку. Проте, на думку В. Коротеєвої, «тексти можуть читати всі, але не у всіх виникають відповідні образи та уявлення» [25]. Дослідниця переконує, що етнічні міфологеми об'єднують лише тих, хто має подібний життєвий досвід, потребу відчувати належність до певної культури.

Створювана методика формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів потребує врахування важливих психолого-педагогічних праць, присвячених національно-патріотичній стратегії виховання молоді (Алчевської Х. [2], Ващенко Г. [5], Грінченка Б. [13], Драгоманова М. [16], Огієнка І. [35], Сковороди Г. [39]), формуванню образу світу та етнокультурних уподобань (Кривопишиної О. [26], Леонтєва О. [29], Максименка С. [31]), віковій та педагогічній психології (Виготського Л. [9], Дебесс М. [14], Запорожця О. [22], Костюка Г. [7], Ліфаревої Н. [30]), психології новітнього покоління центеніалів

(Дергунової Т. [15], Сойчук Р. [41], Strauss W. і Howe N. [1]), типам інтелекту (Гарднера Г. [10]).

У психологічній літературі юність розглядається як період формування психічної й громадянської зрілості, становлення особистості, що відбувається в два етапи: рання юність (15 – 18 років) і пізня юність (18 – 23 роки) [23]. «В юності відбувається розширення часового горизонту – майбутнє стає головним виміром. Змінюється основна спрямованість особистості, яка тепер може позначатися як прагнення до майбутнього, визначення подальшого життєвого шляху, вибір професії», – зазначає Р. Павелків [36].

Молода людина у 9-му та в 11-му класах середньої школи замислюється над проблемою пошуку свого місця в соціумі. Саме ця ситуація вибору, як запевняє А. Запорожець, має яскраво виражений соціальний відтінок і вважається «порогом» дорослішання [22].

Під час навчання фахівці радять ураховувати пізнавальні, мотиваційні та емоційні особливості, що властиві кожній віковій групі школярів, аби не тільки допомогти якісно засвоїти навчальний матеріал, а створити сприятливі умови для особистісного розвитку індивіда. У дослідженні обмежуємося віком учнів 15 – 17 років (10 – 11 класи), і, відповідно, беремо до уваги їхні особистісні потреби, пов'язані з емоційною сферою, духовними цінностями, мотивацією діяльності. Переконані, що врахування специфіки психічного розвитку учнів-читачів старших класів сприятиме глибокому опануванню ними лірики (зокрема громадянської) й ефективному формуванню етнокультурної компетентності.

У роботах Н. Ліфаревої [30] та М. Дебеса [14] підкреслюється, що в юнацькому періоді закінчується формування цілісної системи загальнолюдських цінностей, з'являється бажання випробувати себе як самодостатню особистість і довести цю самодостатність собі, друзям і близьким людям, оточенню.

Р. Павелків звернув увагу на такі особливості ранньої юності:

- підвищення інтересу до навчання, оскільки воно безпосередньо пов'язане з планами на майбутнє;
- підвищення інтересу до різних джерел інформації (книг, кіно, телебачення);
- підвищення самостійності у пошуку та набутті знань;
- удосконалення пам'яті (збільшення обсягів матеріалу для запам'ятовування, удосконалення способів запам'ятовування), набуття метакогнітивних умінь (поточного самоконтролю та саморегуляції);
- формування індивідуального стилю розумової діяльності, розвиток інтелектуальної ініціативи;
- розвиток теоретичного та критичного мислення, посилення мисленнєвої діяльності;
- схильність до філософствування, теоретизування й висування гіпотез.

Окрім того, у юнацтва «змінюється уявлення про цікавість предмета ... старшокласник цікавиться тим, що неоднозначне, що невивчене, що вимагає самостійного міркування. Вони цінують нестандартну форму подання матеріалу, ерудицію викладача», – зазначає Р. Павелків[36].

Сучасні учні 10 – 11 класів – типові представники покоління Z («цифрові аборигени», центеніали). Вони змалечку активно здійснюють комунікацію в соціальних мережах, володіють уміннями швидкого і якісного пошуку потрібної інформації в глобальній мережі Інтернет. Звісно, класична психологія не могла передбачити такий різкий стрибок у розвитку сучасного покоління й не підготувала рекомендацій, які б ураховували цю нову специфіку. Психологи W. Strauss, N. Howe [1], М. Глотов [11] дотримуються думки, що кожні 20-25 років відбувається зміна поколінь, причому психологічні домінанти кожного з прийдешніх визначають соціально-економічні, історико-політичні умови, що впливають на формування

особистості, а також події у світі науки й техніки. Серед переваг представників нової генерації вони називають розвинену інтуїцію та ейдетичне (візуальне) мислення, критичне мислення та сформовані вміння знаходити в глобальній мережі Інтернет цікаву інформацію з певної теми, створювати кліпи й відеоролики. Порівнюючи покоління Millennials з Gen Z, учені запевняють, що останні перебувають у світі постійного оновлення, тому навчилися швидше опрацьовувати інформацію, здійснювати інтернет-серфінг і знаходити готові відповіді на, здавалося б, надскладні питання. «Хоча Gen Z може здаватися менш серйозним і виваженим, ніж Millennial ... на своєму комп'ютері, планшеті, у телефоні він легко здійснює дослідження, створює документи ... потім закінчує роботу перед телевізором за допомогою нетбука»[6]. Центеніали легко впораються з багатозадачністю, вони переключаються між роботою і грою, цінують незалежність, і передусім це стосується способів набуття знань. Окрім того, Gen Z відчують свою залежність від цифрових приладів (комп'ютера, смартфона тощо).

Автори публікації «Ти моргнути не встигнеш, як центеніали захоплять світ! Все, що потрібно знати про покоління Z» звертають увагу на такі риси нової генерації: «Це покоління живе у віртуальному і реальному світі одночасно. І це вражає! У сучасних дітей стерті грані між країнами, націями і культурами. Для них не існує заборон і перешкод в освоєнні будь-яких навичок... Швидкість сприйняття інформації у таких дітей різко зростає, а багатозадачність не знає меж»[44].

Як зазначає В. Уліщенко, центеніали дуже залежні від визнання своїх досягнень іншими й потребують реакції у вигляді «лайків» у соціальних мережах чи схвалення під час роботи в класі, виконання завдань у робочому зошиті тощо. Слово вчителя, на думку дослідниці, є тільки вектором, що вказує напрямок руху, а ось специфіка цього руху (де і як знайти потрібну інформацію, як її опрацювати) – це вже рішення виключно центеніалів. Серед

найважливіших рис, властивих представникам нової генерації, дослідниця звертає увагу на такі, як «потреба візуалізації навчальної інформації; кліпове мислення та багатозадачність; налаштованість на інтердисциплінарний підхід та роботу в гетерогенному середовищі; надання переваги Інтернет-спілкуванню; уміння критично оцінювати інформацію; високий рівень самоорганізації; резистентність до рекламної продукції; універсальність і мінімалізм у поєднанні з вибагливістю; налаштованість на успіх, оптимізм до питань особистісної самореалізації. Однак представники цієї генерації відчувають дефіцит уваги з боку дорослих й однолітків [45; с. 113].

Перелік особливостей центеніалів буде більш повним за умови його доповнення міркуваннями Т. Дергунової [15] й Л. Сойчук [41]. На переконання цих дослідників, покоління Z вирізняється такими рисами: переважно візуальне сприйняття інформації; перебування у двох світах одночасно; надання переваги налагодженню контактів в Інтернет-спільноті, аніж вербальній комунікації; працьовитість, самостійність. Однак, як застерігає М. Безкровна, комп'ютеризована діяльність «може пригнічувати сферу міжособистісної взаємодії, обмежуючи реальні соціальні контакти. Нечітке усвідомлення компонентів емоційно-чуттєвої сфери при сприйнятті іншого свідчить про низький рівень заглибленості в дану сферу людського буття в цілому, виродження її регулятивної функції»[3; с. 4].

Цілком очевидним є той факт, що перед нами покоління учнів, яке суттєво відрізняється від попередніх поколінь, тому прийоми й форми роботи, які пропонуються на уроках української літератури, мають узгоджуватися з особливостями нової генерації школярів. На наш погляд, найбільш цікавою для них буде проектна робота (у всіх її можливих варіаціях), творчі та репродуктивно-творчі (індивідуальні та групові) завдання, які потребують, з одного боку, міжособистісного спілкування, а з іншого – креативності, сміливості, відповідальності у поєднанні з пізнанням особистістю власних емоцій. Вважаємо, що

врахування психологічних особливостей представників покоління Z допоможе зацікавити їх етнокультурною складовою громадянської лірики й такими навчальними прийомами, як «поради віртуального друга», «перехресна та вірусна відеореклама».

У контексті розвитку читацьких уподобань юнацтва варто взяти до уваги наукові розвідки І. Кона, який підкреслює поглиблення інтересу юнаків та дівчат до внутрішнього світу героя [23; С. 162], О. Никифорової, яка наполягає на перевазі емоційно-суб'єктивного рівня сприйняття художніх творів [34; с. 138–149], В. Крутецького, який зосереджується на прагненні молоді з'ясувати особливості розвитку емоцій людини, збагнути природу почуттів і мотивів [27; с. 279]. Залежність сприйняття художнього тексту учнем-читачем від сформованості рис вдумливого читання обґрунтувала Л. Жабицька, виокремивши такі з них: «...активність смислового асоціювання, осмислення асоційованих деталей тексту у світлі різноманітних знань, системність синтезу» [21; с. 61]. На здатності старшокласників самостійно аналізувати авторський задум, окреслювати роль і специфіку засобів художньої виразності наголосила Т. Никифорова [34; с. 12, 138]. Розвідки психологів Л. Жабицької [21], І. Кона [23], Н. Молдавської [33] допомагають обрати оптимальний вектор роботи із зазначеною категорією читачів та визначити комплекс навчальних прийомів, що мотивуватимуть старшокласників до змістовного діалогу з мистецьким явищем.

Прикінцевий шкільний етап у формуванні особистості має особливе значення для вдосконалення етнокультурної грамотності, поглиблення націєвірних характеристик, розвитку активного патріотизму, що живиться прагненням молодої людини відчувати себе гідним представником свого народу. Саме тому особливого значення в нашому дослідженні набуватимуть ті чинники, що активізують ці процеси й сприяють діалогу з твором громадянської лірики на вістрі душевних потенцій учня-читача.

Проблеми, що пов'язані із завершальним періодом

формування особистості, досліджували Е. Еріксон[20], Ж. Піаже [37], Е. Шпрангер [48]. Вони визнали, що юнацький період пов'язаний із потребою молодого людини подолати внутрішню кризу й довести своїм одноліткам, батькам, оточенню, що вони дорослі й самодостатні. Тож самореалізація через дію, залучення проектних технологій навчання якомога краще відповідатиме тенденціям дорослішання старшокласників.

Особливого значення в підлітково-юнацький період кризи, зазначають П. Блонський, І. Дудка, набуває етнічна самоідентифікація: інтенсифікуються процеси формування ціннісних смислів, які відтворюються в поведінці, «... закладаються основи майбутньої національної самосвідомості, виявляючи себе як стереотипізовані соціальні феномени, що обумовлюють дії людини особливостями етносоціальної організації» [17]. Автор вважає, що етнічний образ самоусвідомлення свого «Я» засвоюється завдяки системі завдань і запитань, через сприйняття поведінки інших людей. Апелюючи до проведеного дослідження, науковець звертає увагу на низький рівень національної самосвідомості юнаків-старшокласників, «які у своїх життєвих домаганнях слабо виявляють національні орієнтації» [17]. Юнаки й дівчата (старшокласники) як майбутні країни, її потенціал, не мають виходити в самостійне життя космополітами, відчувати себе поза українською системою етнокультурних цінностей. Тому школа повинна плекати розвиток національної самосвідомості, утверджувати в душі молоді прагнення до ідентифікації зі своєю нацією, формувати потребу утвердження самоцінності історико-культурної пам'яті. Дослідник звертає увагу на роль психологічного середовища, яке сприяє процесу закладання підвалин етнізації, етнічної соціалізації через засвоєння певних зразків поведінки, ставлень тощо. Психолог переконаний, що самосвідомість конкретної людини формується під впливом певної культури й водночас є її носієм.

Не випадково американський психолог А. Маслоу зазначає,

що рефлексія, глибинний самоаналіз «...завжди передбачає існування якоїсь особистісної мети, або потреби, глибше за які вже нічого не існує, їхнє задоволення вже є метою. Характерна особливість цих потреб полягає в тому, що вони, як правило, не виявляють себе безпосередньо, вони є, напевне, своєрідним концептуальним джерелом безлічі специфічних, усвідомлюваних бажань» [32]. Людина має відчувати потребу в самоідентифікації, вона має ставити перед собою мету й досягати її, тільки тоді відчуття самодостатності й особистісної самореалізованості буде конструктивним і таким, що дає можливість відчувати щастя й радість життя.

Розвиток таких потреб пов'язаний з розвитком сприйняття та формуванням образу світу у свідомості реципієнта. О. Леонт'єв пропонує ввести поняття «п'ятий квазивимір», що означає «смислове поле, система значень», завдяки взаємодії яких в індивіда викристалізовується багатомірний, багатоаспектний образ світу, реальності, у якій живе й розвивається особистість. Психолог вважає, що процес формування образу світу виходить далеко за межі «безпосередньо чуттєвої картинки», оскільки «в образ, картину світу входить не зображення, а зображене (зображення, віддзеркалення відкриває тільки рефлексія, і це є важливим!)» [29]. Тож багатоманітність внутрішніх і зовнішніх зв'язків, уміння аналізувати, структурувати, критично осмислювати й інтерпретувати побачене, почуте, прочитане впливає на якість зображеного – образ картини світу.

Образ світу, на думку М. Холодної, формується в процесі переробки інформації в системі трьох способів кодування інформації: через знак (словесно-мовний); образ (візуально-просторовий), почуття (чуттєво-сенсорний): «... коли ми щось розуміємо, ми це словесно визначаємо, подумки бачимо й відчуваємо» [47; с. 112].

С. Максименко також звертає увагу на багатофакторність розвитку особистості й сприйняття нею образу світу: «Аналіз

свідчить, що в особистості не можна виділити одну одиницю (клітинку) аналізу. Існує кілька різних за психологічною природою структур, які задовольняють вимоги, висунуті до одиниць аналізу ... Фактично мова йде про представлення особистості як відкритої динамічної системи, здатної до саморозвитку, і визначення змістовних структурно-динамічних вузлів цієї системи» [31; с. 149]. Тож із дорослішанням людини змінюється сприйняття світу, у якому вона живе. І це значною мірою залежить від комплексного розвитку й узаємодії біопсихічних та індивідуальних особливостей психічних процесів, досвіду, спрямованості, здібностей, якостей (внутрішнього світу особистості, характеру й психічних станів). С. Максименко вважає, що внутрішній світ особистості є способом її буття в соціумі, способом її самопрезентації й самореалізації. Тож формування образу світу переважно торкатиметься саме цієї сфери якостей індивіду. Тим більше, у дослідженні О. Кривопишиної образ світу тлумачиться як «утворення психіки, що опосередковує будь-яку діяльність індивіда (у тому числі й творчу) ... реалізується за допомогою формування значенневої сфери особистості, що розвивається в процесі рефлексивного культивування людиною власної творчої унікальності [26].

Розвідки психологів переконують, що сприйняття юнацтвом етнокультури, розширення меж спілкування зі світом, соціалізація на етнонаціональному ґрунті потребуватиме уваги до самоаналізу (він відкриватиме юнакам і юнкам нові обрії пізнання себе й світу, у якому вони живуть), до залучення аудіовізуальних джерел (з метою увиразнити сприйняття етнокультурної інформації, громадянської лірики), бесід, відкритих обговорень дискусійних проблем з однолітками й батьками (з метою збагатити образ світу, наявний у свідомості школярів). Актуально у цьому ракурсі звучать слова В. Сухомлинського: підліток і юнак «стає справжньою людиною лише тоді, коли він уміє пильно вдивлятися не тільки в

навколишній світ, а й у самого себе, коли він прагне пізнати не тільки речі та явища навколо себе, а й свій внутрішній світ, коли сили його душі спрямовані на те, щоб зробити себе кращим, досконалішим» [43; с. 229].

Питаннями розвитку національної самосвідомості, патріотизму молоді опікувалися класики педагогічної науки – Г. Ващенко [5], О. Духнович [18], О. Огієнко [35], С. Русова [38], Г. Сковорода [39], К. Ушинський [46] та інші видатні вчені й педагоги. У своїх працях вони акцентували увагу на проблемах виховання, що були актуальними для їхнього часу.

Пізнати себе, на переконання Г. Сковороди, означає відкрити собі цілий світ, прийняти у своє серце добро й любов, самореалізуватися в житті. «Найкраще людину бачить і серце її любить, хто любить думки її», – зазначав український філософ. Людина з багатим внутрішнім світом буде прагнути життєвої гармонії, у той час, як духовна порожнеча може стати причиною конфліктів і непорозуміння [39; с. 104].

Педагог і громадський діяч Х. Алчевська виступала за навчання українських дітей рідною мовою, виховувала в них повагу до національної літератури, історії, культури, цінностей. Почесна роль у навчанні відводилася «Кобзарю», який не тільки давав взірєць народної мови, моралі, а також сприяв формуванню незалежного й волелюбного характеру українця-патріота [2; с. 326].

Берегиня української освіти С. Русова прагнула створити національну педагогіку, що послуговувалася б кращими традиціями європейської освіти. Вона розробила свою систему національного виховання, що відкидає подвійну «хистку мораль» і прагне формування міцної, цільної особистості. Значущість національного виховання педагог вбачає у дотриманні нацією демократичних основ у житті, освіті, етнічному самовираженні. «Після правдивого національного виховання дитина звикає кохатися в народних скарбницях і шукатиме цих культурних скарбів і в інших народів; кохаючи свою національну культуру ...

поважатиме і другі нації і цікавитиметься їхнім життям... Така людина стане корисним робітником задля народу й широко буде розуміти вселюдський поступ», – резюмує дослідниця [38; с. 161-163]. С. Русова звертає увагу на те, що досягти успіху в навчанні можна за умови врахування індивідуальних нахилів учнів, не перетворюючи шкільну лекцію на нудне, нецікаве марнування часу, не дотримуючись шаблонів і застарілих канонів, що перешкоджає особистісному зростанню різних за своїми психоемоційними особливостями школярів. Дослідниця зауважує, що державу творять національно свідомі громадяни, а тому зазначає, що «без глибокої національної свідомості нема ані мистецтва, ані культури, ані ідеалізму, бо без неї викреслюється з життя вся краса оригінального творчого натхнення, людина губить свою власну кольорову привабливість. Ця краса захована в мові, в мелодії, пісні, в гармонії ліній та в різних рисах темпераменту» [38; с. 163]. Отже, до змісту національної освіти, за С. Русовою, має входити щире, цікаве, насичене емоціями вивчення української мови, літератури, міфології, культури, історії тощо.

Проблемі формування етнокультурності присвячено низку досліджень сучасних педагогів – Л. Боровікова [4], Г. Волкова [8], Л. Коновалової [24], С. Стрельбицької [42] та ін. Така увага до означеної проблеми пояснюється важливими змінами, що вже протягом 27 років відбуваються в культурній, економічній, політичній сферах багатонаціональної України.

Набуття етнокультурних знань В. Крисько пов'язує з родинним вихованням і висловлює переконання, що воно стає підґрунтям для формування перших уявлень і ставлень до представників різних етнічних спільнот, їхньої культури, для розуміння власного етнічного коріння. Саме завдяки родинному вихованню людина «стає носієм традицій і звичок, соціальних і моральних цінностей тієї нації, до якої вона належить» [28]. Автор не обходить увагою поліетнічні колективи, де поруч із представниками одного етносу, наприклад, навчаються і

представники іншого. Наприклад, в Україні поряд із представниками титульної нації навчаються угорці (Закарпатський регіон, зокрема м. Берегове), греки (район Маріуполя), поляки (Львівський регіон) тощо. Ці колективи потребують особливої уваги з боку вчителя, поваги від однокласників до своїх етнічних коренів, однак і самі мають демонструвати шанобливе ставлення до українців, до їхньої культури, що стала основою державної освітньої системи. Звісно, ці знання мають увійти до матеріалу шкільних уроків, сприяти формуванню в молоді стійкого імунітету до глобалізаційного розмивання, вихолощування своїх етнічних коренів.

О. Яремчук звертає увагу, що етнічне почуття виникає як наслідок етнокультурного розвитку особистості, яке зумовлене знайомством із національною культурою, побутом, історією, ідеями, що висловлені національно свідомими лідерами (письменниками, державними діячами). «У зв'язку з цим великого значення набуває широке формування освітою та засобами масової інформації консолідуючого національного міфу, який сприяє утворенню національної ідентичності як головної форми колективної ідентифікації представників різних етносів в межах однієї держави»[49]. Для формування етнокультурної ідентифікації О. Яремчук пропонує:

- вивчати рідну мову, оскільки «доступ до психічної реальності людини ми маємо передусім через мову»;
- працювати над смислами, які з'ясовуються й об'єктивуються в мовленні, дискурсі, текстах;
- робити установку на діалог, що передбачає інтерпретацію, активне тлумачення текстів і подій;
- орієнтуватися на роботу з контекстами (кожне явище, подія занурені в контекст, від особливостей якого залежить їхнє тлумачення) [49].

Важко не погодитися з дослідницею, оскільки діалогічне прочитання тексту потребує роботи зі смислами, рефлексії, глибокої аналітико-синтезувальної діяльності. А отже,

формування етнокультурних факторів не є чимось чужорідним на уроках української літератури, воно є логічним і доцільним у контексті формування вдумливого читача, який здатен до діалогу з мистецьким явищем, до глибокого усвідомлення його націєтвірного потенціалу.

М. Ергемлідзе [19], В. Сластенін [40], С. Стрельбицька [42] вважають, що особистісний розвиток людини значною мірою обумовлений увагою до унікальності, неповторності її національних особливостей. Навіть у глобалізованому світі людина має знати рідну мову, виявляти національну самосвідомість, пропагувати здобутки національної культури й обстоювати право нації на саморозвиток. Однією з головних умов успішного розвитку суспільства С. Стрельбицька та М. Ергемлідзе називають «збереження системи етнокультурних і духовних цінностей, що становлять ціннісний зміст людського буття», сприяючи соціалізації молоді [40; с. 215]. *Виходячи із зазначеного вище, вважаємо, що* пошук оптимальних, ефективних шляхів формування етнокультурної компетентності є актуальним не тільки в контексті навчально-виховної роботи з етнічними українцями, представниками титульної нації, а також у процесі виховання громадянської свідомості всіх представників багатонаціонального народу України.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних наукових джерел дає підстави для таких висновків:

- сучасні старшокласники за своїм способом мислення, уподобаннями, ставленням до себе та інших суттєво відрізняються від своїх однолітків кінця минулого століття, вони вміють критично мислити, активно спілкуватися в мережі Інтернет, проте почуваються незахищеними, вразливими й відчують брак уваги з боку інших людей;

- пізнавальні та читацькі вподобання старшокласників не зазнали особливих змін – юнаки й дівчата залюбки читають твори психологічно насичені, які торкаються важливих життєвих проблем; глибина сприйняття літературних творів залежить від

рівня літературного розвитку учнів, асоціативного мислення та рефлексії як процесу самопізнання;

- етнокультурна ідентичність посідає важливе місце в навчанні й вихованні молоді, про що йшлося у працях Г. Сковороди, Х. Алчевської, С. Русової. Ці ідеї і сьогодні є актуальними й значущими для розвитку національно свідомих громадян, які люблять і шанують українську мову, літературу, культуру.

Вважаємо, що створювана методика буде ефективною тільки за умови врахування зазначених психологічних чинників і толерантного акцентування уваги на специфіці емоційного напруження в процесі вивчення громадянської лірики.

Література

5. Strauss, W., Howe, N. *The Fourth Turning: An American Prophecy – What the Cycles of History Tell Us About America’s Next Rendezvous with Destiny* / Strauss, W., Howe, N. N. Y. : Broadway Books, 1997. URL: <http://pix.cs.olemiss.edu/econ/fourthTurning.pdf>.

6. Алчевская Х. Д. *Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания*. Москва : тип. Сытина. 1912. 467 с.

7. Безкровна М. І. Соціально-психологічні особливості спілкування підлітків в мережі Інтернет. *Інформаційно-комунікаційні технології навчання: психолого-педагогічні та дидактичні аспекти впровадження* : матеріали обл. науково-практ. Інтернет-конф., м. Кіровоград, 2011. 81 с.

8. Боровиков Л. И. *Этнокультурная компетентность социального педагога и социального работника*. М. : Академия, 1993. 438 с.

9. Ващенко Григорій. *Виховний ідеал* : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Видання третє. Полтава : ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.

10. Відмінності Millennials і Gen Z. URL: <http://inclusiveexcellencetour.com/wp-content/uploads/The-Centennial-Generation.pdf>

11. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. Київ : Радянська школа, 1976. 270 с.
12. Волков Г. Н. Этнопедагогика : учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 1999. 168 с. URL: <http://pedlib.ru/Books/1/0078/index.shtml>
13. Выготский Л. С. Педология подростка : В 6-ти томах / под ред. Д. Эльконина. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.
14. Гарднер Говард. Структура разума : теория множественного интеллекта / Г. Говард / пер. с англ. А. Н. Свирид ; под. ред. Э. В. Крайникова. Москва : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 512 с.
15. Глотов М. Б. Поколение как категория социологии. *Социологические исследования*. 2004. № 10. С. 42-48.
16. Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Идентичность : философский и психологический анализ. Киев : Арт-Пресс, 1999. 466 с.
17. Грінченко Б. Д. Листи з України Наддніпрянської / Б. Д. Грінченко, М. П. Драгоманов. *Діалоги про українську національну справу : Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні IX – поч. XX ст.* / упорядник А. Жуковський. Видання за сприяння Фондації імені О. Ольжича НАН України. Київ : [б. в.], 1994. С. 35-146.
18. Дебесс Морис. Подросток. 20-е изд. СПб. : Питер, 2004. 127 с.
19. Дергунова Т. Психологические особенности поколения Z. URL: [2_2018_psihologicheskie_osobennosti_pokoleniya_Z.pdf](#)
20. Драгоманов М. П. Вибрані праці У 3т., 4кн. / редкол. В. П. Андрущенко (голова) та ін. ; упорядкув. та прим. В. Ф. Погребенник. Київ : Знання України, 2006-2007. Т. 1. Кн. 1 : Історія. Педагогіка. Публіцистика. 344 с.
21. Дудка І. Психологічні основи формування національної свідомості. URL:

http://www.psyh.kiev.ua/Психологічні_основи_формування_національної_свідомості

22. Духнович О. В. Твори в 4-х томах / упоряд. М. Ричалка. Братислава-Пряшев : Словацьке педагогічне видавництво, 1967-1989. Т. 2 : Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. 1967. 736 с.

23. Ергемлідзе М. З. Етнічна та національна самоідентифікація: перспективи національних меншин України. URL: [http:// otherreferats.allbest.ru/political/00299894_0.html](http://otherreferats.allbest.ru/political/00299894_0.html)

24. Ериксон Э. Идентичность: юность и кризис. Пер. с англ. / общ. ред. и предисл. А. Толстых. Москва : Прогресс, 1996. 344 с.

25. Жабицкая Л. Г. Восприятие художественной литературы и личность. Литературное развитие в юности. Кишинев : Штиинца, 1974. 133 с.

26. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2-х т. М. : Педагогика, 1986. Т. 1. Психическое развитие ребенка. 320 с.

27. Кон И. С. Психология ранней юности : книга для учителя. М. : Просвещение, 1989. 255 с.

28. Коновалова Л. В. Формирование и развитие этнокультурной компетентности педагогов в процессе непрерывного образования : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Великий Новгород, 2011. 53 с.

29. Коротеева В. В. “Воображение», “изобретенные» и “сконструированные” нации : метафора и проблема объяснения. *Етнографическое образование*. 1993. № 3. С. 154-165.

30. Кривопишина О. А. Образ світу як рефлексивне самоздійснення творчої особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2007-2-1/07_Krivopishina.pdf

31. Крутецкий В. А. Психология. М. : Просвещение, 1986. 335 с.

32. Крысько В. Этническая психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Издательский центр

«Академия», 2002. 320с. URL:
http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/krusko/06.php

33. Леонтьев А. Н. Образ мира / А. Н. Леонтьев. *Избр. психолог. произведения*. М. : Педагогика, 1983, с. 251-261. URL:
ozrp-students.narod.ru/op_seminar/t8-9_0809k1_leont.doc

34. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : равчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.

35. Максименко С. Д. Генезис существования личности. К. : КММ, 2006. 240 с.

36. Маслоу Абрахам. Мотивация и личность / пер. А. М.Татлыбаевой. К. : PSYLIB, 2004. URL:
<http://psylib.org.ua/books/masla01/txt03.htm>

37. Молдавская Н. Д. О восприятии художественного произведения и критериях литературного развития старших школьников. *Восприятие учащимися литературного произведения и методика школьного анализа*. Уч. зап. Ленингр. пед. ин-та имени А. И. Герцена. Т. 509. Ленинград, 1972. С. 148-181.

38. Никифорова О. И. Восприятие художественной литературы школьниками. М. : Учпедгиз, 1959. 206 с.

39. Огієнко Іван. Наука про родинномовні обов'язки : Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Факс. вид. К. : АТ «Обереги», 1994. 72 с.

40. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник. Вид. 2-е, стер. К. : Кондор, 2015. 469 с. URL:
<https://textbook.com.ua/psihologiya/1473452495/s-26>

41. Пиаже Жан. Избранные психологические труды. М. : Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.

42. Русова С. Суспільні питання виховання. *Життя і знання*. 1929. Ч.6 (18). С. 161-163.

43. Сковорода Г. Твори : У 2 т. К.: АТ «Обереги», 1994. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 480 с.

44. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие. М. : Школа-Пресс, 1998. 512 с.

45. Сойчук Л. Інформаційно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 4. С. 220-230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_4_27

46. Стрельбицька С. М. Особливості формування етнокультурної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах глобалізації. *Наука і освіта*. №3. 2014. С. 161-163.

47. Сухомлинський В. А. Вибрані твори : у 5 т. К. : Рад. школа, 1977. Т. 5. Статті. 639 с.

48. Ти моргнути не встигнеш, як центеніали захоплять світ! Все, що потрібно знати про покоління Z. URL: <https://ukr.media/science/323631/>

49. Уліщенко В. В. Особливості організації навчання літератури учнів – представників покоління Z. *Обрії*. 2017. № 2 (45). С.112-115.

50. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані педагогічні твори : у 2 т.* К. 1983. Т.1: Теоретичні проблеми педагогіки. 103 с.

51. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. СПб. : Питер, 2002. 272 с.

52. Шпрангер Э. Два вида психологии. *Хрестоматия по истории психологии. Период открытого кризиса (начало 10-х гг. – середина 30-х г. XX века)* : уч. пособ. для вузов / под ред. П. Гальперина, А. Ждан. М. : Изд-во МГУ, 1980. С. 347-381.

53. Яремчук О. В. Парадигмальний контекст поняття “міфотворчість” в сучасній психології / О. В. Яремчук. *Проблемизагальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XI, ч. 4. К. : [б. в.], 2009. 512 с.

УДК 378.147

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО
ШКОЛЯРА

TRAINING STUDENTS FOR FORMING NATIONAL AND
LANGUAGE PERSONALITY OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Горецька О.П.

Olha Horetska

Стаття присвячена проблемі формування національно-мовної особистості молодшого школяра на матеріалі літературних творів жінок-педагогів західного регіону України (друга половина XIX – перша третина XX століття), а також методам, формам і засобам підготовки до розв’язання цієї проблеми студентів педагогічного ВНЗ.

Ключові слова: національно-мовна особистість, розвиток зв’язного мовлення, збагачення словникового запасу молодших школярів, система творчих навчально-розвивальних вправ, літературні твори жінок-педагогів.

Annotation: the article is dedicated to the problem of forming national and language personality of young schoolchildren on the basis in literary works of the female pedagogues of the Western region of Ukraine (the second part of the 19th – the first third of 20th century) and also to the methods, forms and means of preparing students of a teacher training institute to deal with this problem.

Keywords: national and language personality, development of coherent speech, enrichment of a word-stock of young schoolchildren, system of creative educational training exercises, literature works of female teachers.

Актуальність даного дослідження визначається тим, що в сучасних умовах розбудови Української держави майбутнє нації, її соціокультурний і духовний розвиток багато в чому залежить від рівня розвитку мовної особистості. Мова постає могутнім засобом відображення дійсності в її національному вимірі. На ґрунті національної мови створюється система понять, що є

визначальною в розвитку національної самосвідомості особистості. Саме тому увага викладача до мовних компонентів з національною орієнтацією сприяє духовному, культурному збагаченню студентів – майбутніх учителів початкових класів.

Проблема формування національно-мовної особистості окреслилася недавно, хоча питання розвитку мовної особистості приваблювало багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. У ХХ столітті нею займалися такі науковці, як М. І. Грушевський, В. О. Сухомлинський, Г. І. Богін, О. М. Біляєв, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк, Л. М. Паламар, О. Є. Смолінська.

Детально проблему формування національно-мовної особистості на уроках української мови в 5 – 7 класах дослідила Т. В. Симоненко, проаналізувавши праці багатьох мовознавців, педагогів, психологів, програми та шкільні підручники, досвід роботи вчителів-словесників в ракурсі даної теми. Науковець зробила висновки щодо рівня сформованості національно-мовної особистості учнів старших класів і створила й апробувала власну систему вирішення даної проблеми на уроках української мови.

За визначенням Л. І. Мацько, “мовна особистість – це людина, яка не тільки знає українську мову, а й здатна творчо самовиражатися рідною мовою, пропагувати її, захищати й розвивати, тобто ставитися до неї свідомо, з почуттям відповідальності за її долю“ [6, с. 68].

Про таке свідоме ставлення до рідної мови як важливого фактора становлення й розвитку нації, держави, культури, духовності дізнаємося з літературних творів Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, Костянтини Малицької, Олени Цегельської, Ольги Дучимінської, Катрі Гриневич, які жили й працювали в школах Закарпаття, Буковини, Галичини в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття.

Усвідомлюючи важливість рідного слова в процесі виховання дітей, жінки-педагоги самі створювали прекрасні літературні твори, у яких через яскраві художні образи доносили до маленьких читачів ідеї любові до рідного краю, добра й

милосердя в ставленні до людей старшого віку, батьків й однолітків, національної гідності, мужності й самопожертви у важких життєвих ситуаціях, здобуття освіти з метою подальшого служіння рідному народові, всеосяжності сили рідного слова.

Вагомим засобом розвитку дитини письменниці вважали споглядання дітьми природи, вирішення навчальних і виховних завдань на основі спостережень за природними явищами.

В автобіографічній повісті “Весняні дні” Ольга Дучимінська писала: “Я дуже любила природу, Оточення природи я цінила вище від усяких салонів, роблених людською рукою. Ніякі шовки, ні оксамити не могли мені заступити килимів моху або цвітучих лугов” [2, с. 179].

Учителька розуміла значення спостереження за явищами природи в навчанні й вихованні дітей, тому віршик з читанки “Ластівка” вона читала разом з дітьми на ганку, спостерігаючи, як пташки ліплять собі гніздо, для метелика також знаходився віршик, а бджілку школярі вітали пісенькою (слова поетеса придумувала сама). Ольга Дучимінська вчила дітей любити всіх звіряток, спостерігати за мурашками, їх витривалістю, працелюбством, закладала з учнями грядку з квітами біля школи. Разом копали грядку, сіяли насіння, а потім спостерігали, як проростають рослини, пололи грядку, співаючи тихенько якусь пісеньку. Зазвичай це був гімн весні:

Прийди, весно, прийди, свята,
 Природо красна, встань!
 Ой, жде тебе сумна земля,
 Прийди, прийди, поглянь!.. [2, с. 182].)

Приятелями дітей були всі сусідські коти, яким у школі смакували навіть шматки чорного хліба, на які вдома вони й не дивилися. ”Попоївши, котики чесалися своїми довгими язичками і милися та “молилися”... Чи ж це не був живий приклад для дітей?” [2, с. 182]

Герої творів Костянтини Малицької, Уляни Кравченко, Володимири Жуковецької, Катрі Гриневичевої, Марійки

Підгірянки вражають такими рисами, як громадянська свідомість, патріотизм, відданість інтересам народу. Аналіз життя й діяльності письменниць приводить до думки, що такі риси властиві й самим авторкам. Усвідомлюючи вагому роль рідного слова у вихованні дітей, вони писали твори українською народною мовою, хоча на західноукраїнських землях переважала німецька, польська, румунська мови. Розуміючи значення художньої літератури в процесі навчання й виховання дітей, Костянтина Малицька, а пізніше й Катря Гриневичева були редакторами дитячого журналу “Дзвінок” і мали змогу впливати на формування демократичного світогляду, національної самосвідомості підростаючого покоління. У казці “Молочій” Катрі Гриневичевої знаходимо ключ до розуміння того, яким чином можна прихилити читачів до всього доброго й прекрасного: “Тільки мова серця, тільки любов дає володіння дитячими душами. Без любові немає творчості для дітей. Мертвою, без любові, творчістю заганяємо в могилу дитячі душі. Власне, велика, люб’яча душа, благодатна, ясна, далі ж – розум високий, глибоке знання й жива поетична уява-фантазія – ось що потрібне дитячому письменникові” [1, с. 43]. До формування кожного номера “Дзвінка”, та й до своєї творчості, К.Гриневичева підходила саме з цих позицій, турбуючись, щоб кожен художній твір промовляв до душі читача, утверджував добро, гуманізм, справедливість, пробуджував національну самосвідомість.

Дуже часто зі сторінок художніх книг жінок-учителів лунає заклик до маленьких школярів здобувати освіту заради служіння українському народові. Герой казки “Гуцулик” Володимири Жуковецької, не злякавшись ні лісу темного, ні дороги далекої, ні урвищ глибоких, ні ведмедя страшного, поспішає до школи. “Коби скорше ліс минути, то вже можна в школі бути, і молитву відповісти, та у лавці чемно сісти” [3, с. 15].

Гімназист Борис (“Задля науки” К.Малицької) з дитинства прагнув учитися. Закінчивши школу в селі, за допомогою

вчительки й священника навчається в гімназії, заробляючи репетиторством. Автор знайомить нас із героєм, коли його знаходять у собачій буді, у якій він збирався переночувати, бо склалося так, що через заметілі не прийшла посылка з села, а родина, у якій Борис навчав дітей, виїхала з міста. Незважаючи на труднощі, хлопець не покидає навчання, бо мріє стати вченим, щоб допомагати “кожному бідакові, що буде рватися до науки” [5, с. 59].

Діти – герої літературних творів жінок-педагогів – наділені такими моральними якостями, як почуття національної гідності (“Малий гуцулик” К.Малицької), добра й справедливості (“Мість” К.Малицької, “Спогади вчительки” У.Кравченко), героїзму й самопожертви (“Під час московського наїзду” М.Підгірянки, “Боягуз” К.Малицької), патріотизму (“Задля рідного слова” К.Малицької, “Все для народу” М.Підгірянки).

Доводячи особистим досвідом непохитність життєвих принципів, розкриваючи найпотемніші схованки дитячої душі, усвідомлюючи важливість ролі вчителя в духовному, розумовому, громадянському, культурному зростанні підростаючого покоління українців, К. Малицька, О. Дучимінська, Уляна Кравченко, Є. Ярошинська, Володимира Жуковецька, К. Гриневичева засобами художнього слова утверджували ідеї патріотизму, любові до рідного слова, гуманізму, людської й національної гідності, громадянської свідомості.

Саме тому тексти творів письменниць можуть бути використані для підготовки студентів спеціальності “Початкова освіта” до формування національно-мовної особистості молодших школярів.

Аналізуючи труднощі, з якими зустрічаються студенти під час підготовки й проведення занять з української мови, ми прийшли до висновку, що їм важко дається розкриття лексичного значення слів, пояснення фразеологізмів, підбір синонімів, антонімів, уживання паронімів у висловлюваннях, редагування

неправильно побудованих речень, написання творчих робіт і переказів, усні висловлювання на визначену тему. Отже, саме ці аспекти потребують детального вивчення й опрацювання, оскільки майбутні вчителі початкових класів насамперед самі повинні відповідати високому рівню розвитку мовної особистості з урахуванням національних особливостей.

Ще одним важливим аспектом формування національно-мовної особистості є підсилення мотивації глибокого вивчення української мови, оскільки спостерігається відсутність інтересу до мови, нерозуміння потреби в мові як найважливішому засобі розвитку особистості.

Т. В. Симоненко в основу експериментально-дослідного навчання поклала дві основні системи вправ, за допомогою яких відбувається національно-мовний розвиток: словникові (пояснення значення слів, аналіз лексичних засобів тексту, складання словосполучень, речень, зв'язного тексту на основі нових слів) та творчі навчально-тренувальні вправи (доповнення мовними одиницями, що завершили структурну організацію матеріалу, розширення мовних одиниць, згортання мовних одиниць, заміна мовних одиниць, побудова мовних одиниць, відтворення деформованого тексту, навчальне редагування, навчальний переклад) [7, с. 122-123].

На нашу думку, таку систему вправ можна побудувати на матеріалі літературних творів жінок-педагогів, оскільки вони подають мовний матеріал в історичному зрізі, містять багатий лексичний шар слів власне українського походження, які можна пояснити, виходячи з контексту оповідань, віршових творів, повістей.

Скажімо, прочитавши вірш Уляни Кравченко, з'ясуємо значення слова "легіт" і пропонуємо підібрати до нього синоніми та ввести у власний текст:

Сіло сонце за верхами,
пташенят втихає спів;
над зеленими лугами

Тиша. Легіт ледве віє,
птаха мовчить, діброва спить,
квітка в розкошах німіє,
навіть річка не журчить [4, с. 32].

Дуже часто герої оповідань письменниць-педагогів виявляють чітку мотивацію щодо ставлення до української мови, свого народу. Такий вияв громадянської позиції, зокрема, простежується в діях героїні оповідання К. Малицької “Задля рідного слова” Неоніли, одинадцятирічної дівчинки, яка зрікається “не одної приємності в житті” й погоджується їхати вчитися до Львова. Вона пише у листі батькові: “Я буду вчитися много і пильно в своїй рідній мові, щоб не глушилися з нас вороги. Я хочу бути розумною українкою, хочу працювати”. Слід зазначити, що джерелом такого патріотизму була національно свідомо й національно орієнтована сім’я Неоніли. Зокрема, правильне рішення дівчинці допоміг прийняти старший брат Роман, переконавши сестру, що “лише в науці, у спільному труді і пожертвуванні одиниць наша сила і краща будучність” [5, с. 12-13].

Прояви патріотичних почуттів бачимо в оповіданні К.Малицької “Малий гуцулик” на прикладі головного героя Данилка, який гордий з того, що є українцем, і впевнений у неправдивості слів “панів з міста”, що “ті русини ні історії, ні літератури не мають”. Хлопчик чув народні пісні, у яких оспівуються герої славної минувшини, “а той панич, що є тепер в егомостя, має стільки книжок і читає з них по-руськи таки людям” [5, с. 16].

Таким чином, важливою є місія формування національно-мовної особистості молодших школярів, покладена на майбутніх учителів початкової ланки освіти. Для успішного її виконання студенти повинні багато працювати, удосконалюючи свій мовний, культурологічний, педагогічний, літературний, методичний, комунікативний рівень. Джерелом для такого

вдосконалення можуть стати літературні твори жінок-педагогів, які виховали не одне покоління свідомих українців.

Література

1. Гриневичева К. Непоборні: Повісті, оповідання, новели / Упорядник, автор статті і приміток Ф. П. Погребенник. – Львів: Каменяр, 2004. – 397 с.
2. Дучимінська О. Сумний Христос / Упорядник та автор післямови Р. Д. Горак. – Львів: Каменяр, 1992. – 238 с.
3. Жуковецька В. Служи Україні: Оповідання та казки: Для молодшого шкільного віку / Упорядник та автор передмови С. Кухта. – К.: Веселка, 1994. – 46 с.
4. Кравченко Уляна. Вибрані твори. – Львів: Каменяр, 1996. – 459 с.
5. Малицька К. Малі герої: Оповідання для дітей середнього шкільного віку / Упорядник, автор передмови Г. В. Дем'ян. – Львів: Каменяр, 1991. – 60 с.
6. Мацько Л. І. Українська мова і формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 67-70.
7. Симоненко Т. В. Формування національно-мовної особистості на уроках української мови в 5 – 7 класах : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Черкаський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2000. – 192 арк.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

- Джон Д. Кук**
John D. Cooke Доктор психологічних наук,
Член Американської асоціації психотерапії
США
PhD, Fellow American Psychotherapy Association
(Dallas, Texas, USA)
- Девід Глісон**
David Gleason Магістр психології,
Сертифікований тренер характеру
США
MA Psychology,
Certified character trainer
(Dallas, Texas, USA)
- Селепій Оксана**
Дмитрівна
Oksana Seleriy Спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»
м.Івано-Франківськ
Specialist of the highest category
Teacher-Methodist
Vasyl Stefanyk State Pedagogical University
Ivano-Frankivsk College
(Ivano-Frankivsk)
- Сидорів Сергій**
Мирославович
Sergiy Sydoriv Спеціаліст вищої категорії
Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ
Lecturer
Ivano-Frankivsk college, Precarpathian national university
(Ivano-Frankivsk)
- Березовська**
Людмила Іванівна
Liudmyla
Berezovska Кандидат педагогічних наук
Доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної
роботи педагогічного факультету ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника»
м.Івано-Франківськ
PhD in Pedagogical Sciences
Associate Professor
Faculty of Social Pedagogy and Social Work,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

- (Ivano-Frankivsk)
Гурей Ольга Іванівна
Olga Gurey
 Спеціаліст вищої категорії,
 Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
 «Прикарпатський національний університет імені
 Василя Стефаника»
 м.Івано-Франківськ
 Ivano-Frankivsk College
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 (Ivano-Frankivsk)
- Данів Тетяна Юріївна**
Tetyana Daniy
 Спеціаліст
 Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
 «Прикарпатський національний університет імені
 Василя Стефаника»
 м.Івано-Франківськ
 Specialist
 Vasyl Stefanyk State Pedagogical University
 Ivano-Frankivsk College
 (Ivano-Frankivsk)
- Глушко Христина Тарасівна**
Khrystyna Hlushko
 Студентка IV курсу спеціальності «Дошкільна освіта»
 Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський
 національний університет імені Василя Стефаника»
 м.Івано-Франківськ
 Student
 Vasyl Stefanyk State Pedagogical University
 Ivano-Frankivsk College
 (Ivano-Frankivsk)
- Стефінів Ірина Василівна**
Irina Stefiniv
 Студентка IV курсу спеціальності «Дошкільна освіта»
 Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський
 національний університет імені Василя Стефаника»
 м.Івано-Франківськ
 Student
 Vasyl Stefanyk State Pedagogical University
 Ivano-Frankivsk College
 (Ivano-Frankivsk)
- Плетеницька Лідія Степанівна**
Lidiia Pletenytska
 Кандидат педагогічних наук, доцент
 Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
 «Прикарпатський національний університет імені
 Василя Стефаника»
 м.Івано-Франківськ
 PhD, candidate of pedagogical sciences, associate professor,
 Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

- (Ivano-Frankivsk)
Плетеницька Соломія Степанівна
Solomiia Pletenytska
 Магістр Одеської юридичної академії, спеціальність – «Право»,
 Магістр ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», фах – «Політолог-міжнародник, перекладач»
 Центр польської культури та європейського діалогу
 Координатор проектів Центру польської культури та європейського діалогу
 м. Івано-Франківськ
 MA in Law, National University "Odesa Academy of Law";
 MA in International Affairs Policy and Analysis, Translation, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
 Project coordinator at The Center of Polish Culture and European Dialogue in Ivano-Frankivsk
 (Ivano-Frankivsk)
- Цюняк Оксана Петрівна**
Oksana Tsiuniak
 Кандидат педагогічних наук
 Доцент кафедри педагогіки початкової освіти
 Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
 м. Івано-Франківськ
 Candidate of pedagogical sciences,
 specialist of the highest category
 Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary Education
 (Ivano-Frankivsk)
- Максимчук Ганна Миколаївна**
Hanna Maksymchuk,
 Кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії
 Завідувач Творчої лабораторії вивчення формування характеру дитини, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
 психолог, арт-терапевт
 м.Івано-Франківськ
 PhD, Candidate of Pedagogical Sciences, highest category specialist
 Teacher of Ivano-Frankivsk college of Vasyl StefanykPrycarpathian National University
 psychologist, art therapist
 (Ivano-Frankivsk)

- Гоцуляк Катерина Іванівна**
Kateryna Hotsuliak Кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ
Candidate of pedagogical sciences, teacher of higher category
Ivano-Frankivsk College of Precarpathian National University, lecturer
(Ivano-Frankivsk)
- Кравченко Ірина Михайлівна**
Iryna Kravchenko Спеціаліст вищої категорії Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ
A teacher Ivano-Frankivsk College Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
- Мороз Соломія Федорівна**
Solomia Moroz Студентка IV курсу спеціальності «Початкова освіта» Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ
Student of "Primary Education", 4th year
Ivano-Frankivsk College of Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk
(Ivano-Frankivsk)
- Полякова Тетяна Вікторівна**
Tetyana Polyakova Спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ
Advanced category specialist, teacher and methodologist
Ivano-Frankivsk College of Precarpathian National Vasyl Stefanyk University
(Ivano-Frankivsk)
- Ликтей Людмила Миколаївна**
Liudmyla Lyktei Спеціаліст вищої категорії Методист, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м. Івано-Франківськ
Methodist teacher of the Ivano-Frankivsk college

- VasylStefanykPrecarpathianNationalUniversity
(Ivano-Frankivsk)
- Нестеренко
Світлана
Василівна
Svitlana Nesterenko** Спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Заступник директора з навчально-виховної роботи
Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ
Advanced category specialist, teacher and methodologist
Deputy Director of Educational Work, Ivano-Frankivsk
College Precarpathian National Vasyl Stefanyk University
(Ivano-Frankivsk)
- Горецька Ольга
Петрівна
Olha Horetska** Спеціаліст другої категорії
Викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»
м. Івано-Франківськ
A teacher Ivano-Frankivsk College Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

ЗМІСТ – CONTENTS

Джон Кук МОРАЛЬНИЙ ВАКУУМ ТА МОРАЛЬНІ ПОЧИНАННЯ	3
John D. Cooke CREATING A MORAL HERITAGE	7
Девід Глісон СТАТИ УСПІШНИМ ТРЕНЕРОМ ХАРАКТЕРУ: ВИКЛИК, ЯКИЙ СТОЇТЬ ПЕРЕД НАМИ	11
David Gleason BECOMING EFFECTIVE CHARACTER EDUCATORS: THE CHALLENGE WE FACE	14
Селеній О.Д. Оксана Selepіy ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВПЕВНЕНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	19
FORMING SOCIAL COMPETENCE IN PRESCHOOLERS	
Сидорів С.М. Sergiy Sydoriv ІНКЛЮЗИВНІ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ	30
INCLUSIVE STRATEGIES AND PRACTICES IN DEVELOPING CHILD'S CHARACTER	
Березовська Л.І. Liudmyla Berezovska ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	42
FAMILY EDUCATION AS AN IMPORTANT CONDITION OF CHILD'S PERSONALITY FORMATION	
Гурей О.І. Olga Gurey ФОРМУВАННЯ ДОБРОТИ Й ЧУЙНОСТІ В ХАРАКТЕРІ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ	50
UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF KINDNESS AND SENSITIVITY BY MEANS OF UKRAINIAN FOLKLORE	
Данів Т. Ю. Tetyana Daniy ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	60
INFLUENCE OF ADVERTISING ON PERSONALITY OF A PRESCHOOLER	
Глушко Х. Т. Khrystyna Hlushko ВИХОВНА СИЛА КАЗКИ ІВАНА ФРАНКА	69
EDUCATION POTENTIAL OF IVAN FRANKO'S LITERATURE TALES	

- Стефінів І.В.** 76
Irina Stefiniv
 ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРУ В ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ
 НАРОДНОЇ КАЗКИ
 EDUCATION OF CHARACTER IN CHILDREN BY MEANS OF UKRAINIAN
 FOLK TALES
- Плетеницька Л.С., Плетеницька С.С.** 81
Lidiia Pletenytska, Solomiia Pletenytska
 ВИХОВАННЯ ПОЗИТИВНИХ РИС ХАРАКТЕРУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
 У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІГОР НА ВІДТВОРЕННЯ З
 ГЕОМЕТРИЧНИХ ФІГУР ОБРАЗНИХ І СЮЖЕТНИХ ЗОБРАЖЕНЬ
 FORMATION OF POSITIVE TRAITS OF CHARACTER OF JUNIOR
 CHILDREN WITH THE HELP OF GAMES AIMED AT FIGURATIVE AND
 PLOTIMAGEREPRODUCTION OF GEOMETRICAL FIGURES
- Цюняк О.П.** 88
Oksana Tsiuniak
 ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
 ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
 МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ЗВО
 PSYCHOLOGICAL ASPECTS
 OF FORMATION OF PERSONAL AND PROFESIONAL QUALITIES
 OF FUTURE MASTERS OF ELEMENTARY EDUCATION
 IN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS
- Максимчук Г. М.** 95
Hanna Maksymchuk
 ВПЛИВ СІМ'Ї НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
 THE INFLUENCE OF THE FAMILY ON YOUNGER PUPIL'S CHARACTER
 FORMATION
- Гоцуляк К.І.** 102
Hotsuliak K.I.
 РАНКОВІ ЗУСТРІЧІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ
 ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
 MORNING MEETINGS AS A MEANS OF FORMING A YOUNG PERSON'S
 CREATIVE PERSONALITY
- Кравченко І.М.** 111
Iryna Kravchenko
 КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГАЛУЗІ «ІНОЗЕМНІ МОВИ»
 ВПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
 ROLE, VALUE AND CAPACITY OF COMPETENCE – BASED
 APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE
 TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

- Мороз С. Ф.** 118
Solomia Moroz
 ВПЛИВ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ
 THE INFLUENCE OF THE GAMING ACTIVITY ON CHILD'S CHARACTER
 FORMATION
- Полякова Т. В.** 130
Tetyana Polyakova
 ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ В ОСВІТНЬОМУ
 ПРОЦЕСІ
 PSYCHOLOGICAL SUPPORT ORGANIZING IN EDUCATIONAL PROCESS
- Ликтей Л. М.** 147
Liudmyla Lyktei
 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ ЧЕРЕЗ
 МЕТОДИЧНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
 FEATURES OF CHILDREN'S CHARACTERIZATION THROUGH THE
 METHOD COMPETENCE OF THE ELEMENTARY TEACHER
- Нестеренко С.В.** 154
Svitlana Nesterenko
 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
 ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СВІДОМОСТІ ІНДИВІДА
 PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF
 FORMATION ETHNOCULTURAL CONSCIOUSNESS OF THE INDIVIDUAL
- Горецька О.П.** 173
Olha Horetska
 ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ
 ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
 TRAINING STUDENTS FOR FORMING NATIONAL AND LANGUAGE
 PERSONALITY OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ХАРАКТЕРУ ДИТИНИ**

Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції

Україна, Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2019 року

Головний редактор – Москаленко Ю. М.
Заступник головного редактора – Максимчук Г.М.
Коректор - Горецька О.П.

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 11,75
Наклад 300 прим.
Зам. № 017/10/19

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (034) 250-57-82, (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011р.